

JEAN TAFFIN

Hofprediker en raadsheer van Willem van Oranje

door

DR. S. VAN DER LINDE
Emeritus hoogleraar
aan de Rijksuniversiteit te Utrecht

Klassieken van het
Gereformeerd Protestantisme

Redactie: DR. W. BALKE en DR. W. VAN 'T SPIJKER

UITGEVERIJ TON BOLLAND - AMSTERDAM 1982

STICHTING DE GIHONBRON
MIDDELBURG
2009

INHOUD

VOORWOORD 5

DEEL I: HET LEVEN

I TOURNAY/DOORNIK 9

1. Doornik en de reformatie 9
2. Doornik en Jean Taffin 13
3. De familie Taffin 15
4. Jeugd en studietijd 19

II IN DIENST VAN GRANVELLE 24

III BIJ DE KRUISGEMEENTE IN ANTWERPEN 29

IV INTERMEZZO IN STRAATSBURG EN GENÈVE 33

V PREDIKANT IN METZ 36

1. De eerste jaren 36
2. Taffin en de Nederlandse geloofsbelijdenis 46
3. In Antwerpen in het „wonderjaar" 49
4. De laatste jaren 58

VI IN HEIDELBERG 60

VII HOPREDIKER EN RAADSMAN VAN WILLEM VAN ORANJE 66

VIII TERUG IN HET AMBT IN ANTWERPEN 97

IX PREDIKANT IN NOORD-NEDERLAND 98

1. Haarlem 98
2. Amsterdam 103

DEEL II: DE THEOLOGIE

X INLEIDING 115

1. Verantwoording 115
2. Taffin's geschriften 117
3. Bronnen die hij noemt 122
4. Niet-genoemde, maar aanwijsbare of vermoede bronnen 126
5. De structuur van Taffin's theologie 130

Vervolg van DE THEOLOGIE niet aanwezig in deze digitale versie

VOORWOORD

In deze reeks, die voor een breder publiek bestemd is, verschijnt hier een populair geschreven boekje over Jean Taffin, de hofprediker/raadsheer van Willem van Oranje. Dat woord populair betekent een zekere beperking, d.w.z. het ontbreekt aan het „wetenschappelijke apparaat” van noten, citaten en nadere verantwoording, die Taffin stellig wel verdiend had. Anderzijds hoeft dat populaire niets minderwaardigs te betekenen. Dit boekje is vrucht van een jarenlange omgang met Taffin. Het is uit de bronnen geput en pleegt geen geschiedvervalsing. Als op die manier het resultaat niet alleen bij een kleine groep vakmensen overkomt, maar meerderen aanspreekt lijkt mij dat winst.

Ik heb gepoogd dat populaire karakter nog te versterken door de tekst te zetten in de tegenwoordige tijd. Taffin heeft wel een 400 jaar geleden geleefd, maar ik heb hem ontmoet als een levende, die mij indringend aanspreekt. Daarom bericht ik niet over wat hij zei en deed, maar over wat hij zegt en doet. Kerkhistorische boeken zijn mij vaak te afstandelijk en te droog. In alle geval zal dat van dit boekje niet kunnen gezegd worden. Wie deze aanpak niet deelt moge het motief althans billijken.

Taffin wordt hier gepresenteerd als „klassiek”. Is hij dat werkelijk? Is hij daarvoor niet een veel te veel vergeten man geworden? Dat laatste is zeker: hij deelt dat met ongetelde lotgenoten, die eens beroemd, nu behoren tot de schrijvers van boeken die men niet meer leest. Er moet dan wat nobels in liggen deze ten onrechte vergetenen weer naar voren te halen. Dat is hier dus ondernomen en het was mij tenminste de moeite wèl waard.

Met respect nam ik kennis van wat eerder over Taffin verscheen. Dit boekje wil enkel een supplementje zijn, dat aanvult wat de pioniers lieten liggen. Ik bedoel daarmee: een levendig verhaal met veel voor Taffin typerend detail en vooral een schets van zijn theologie, die tot nu toe niet werd gegeven. Voor mij ligt daar de kern van de zaak. Deze opzet blijft in dit boekje op de achtergrond, wat mij toch wel lijkt ook tot de kern der zaak behoort. Taffin is m.i. de eerste in ons land, die gepleit heeft voor een „nadere reformatie”.

Daarmee wordt aangeduid de oproep om de reformatie te beleven hart, mond en hand. Taffin heeft aan zijn kerk, die op weg is de overwinning een klachtennota, een oproep tot bezinning gericht. Hij vraagt haar of het aangaat gereformeerd te noemen wat in veel opzichten alleen gedefformeerd moet heten. Het leek mij wijs Taffin hier nog niet uitvoerig in dit kader te zetten, omdat de genoemde beweging in een samenhang staat en een ontwikkeling heeft doorgemaakt, die alleen in breder verband kan worden uiteengezet.

Het is mijn bedoeling om d.v. binnen niet te lange tijd een zo mogelijk weer populair boek te laten volgen, dat dit onderneemt. Daarbij opent Taffin de stoet, waarbij kan teruggewezen worden naar het hier wat argelozer geschrevene.

Eigenlijk moesten we van alle belangrijke figuren van deze groep minstens een boek(je) hebben in de zin van het hier gebodene, om dan op grond van dat alles de vraag te kunnen beantwoorden, wat deze beweging, die Taffin in gang heeft gezet, eigenlijk heeft bedoeld en al of niet bereikt. Er zijn in ons land te veel predikanten/theologen, die hoog opgeven van deze beweging, zonder zich er echter actief bij

aan te sluiten, (in dit geval: zonder mee te doen aan een nodig onderzoek der bronnen). Hopelijk kan Taffin ze er toe verlokken. Ik kan op het gehoopte resultaat echter niet wachten en poog dus t.z.t. een eerste schets te geven. Er blijft voor oude én jonge garde genoeg te doen. Maar het wordt wel hoog tijd!

Voor wie intussen reeds nu wil weten waar dat in hoofdzaak op uit loopt, verwijs ik naar het inleidende artikel dat ik heb gegeven in het tijdschrift *Theologia reformata*, Jg. XXV, (Maart '82) over Jean Taffin als eerste pleiter voor „nadere reformatie” in Nederland.

DR. S. VAN DER LINDE
Emeritus hoogleraar
aan de Rijksuniversiteit te Utrecht

I. TOURNAY/DOORNIK

1. DOORNIK EN DE REFORMATIE

Jean Taffin is geboren in Tournay, een oorspronkelijk Franse stad, die echter door Karel V wordt veroverd, dan tot de Zuidelijke Nederlanden gaat behoren en bij de provincie Vlaanderen wordt ingelijfd. Dan komt naast de Franse naam Tournay de Vlaamse aanduiding Doornik op, die Noord-Nederlanders vermoedelijk wat beter in het oor ligt en daarom in dit boek doorlopend zal worden gebruikt.

De naam Jean Taffin wordt er niet tot Jan Taffijn vervlaamst (zoals af en toe wel gebeurt): er blijft zo wel een zekere inconsequentie, maar die hopelijk wordt overbrugd door het feit dat aan het eind van Jeans leven zijn testament door hem wordt ondertekend met Jan Taffin.

Taffin is van afkomst duidelijk Franstalig, maar door een lang verblijf in de Noordelijke Nederlanden moet hij zeer behoorlijk met de taal der noorderlingen zijn vertrouwd geraakt. In de literatuur is dat een punt van onenigheid geweest, dat toch niet veel om het lijf heeft. Niet alleen zijn er brieven van hem bekend, die hij in het „Vlaams” adresseert, maar hij heeft doorlopend de synoden in het Noorden bijgewoond, blijkbaar afgevaardigd wegens zijn dubbeltaligheid, een zo schaars voorrecht, dat het ertoe leidt dat Nederduitsers en Walen administratief zelfstandig worden. Taffin is er de man niet naar enkel voor de vorm in een synode te zitten, zijn nader te noemen mederaadsman van Willem van Oranje De Villiers onderscheidt zich in taalkundig opzicht van hem en bezoekt dus alleen de Waalse synoden. Hoewel Taffin altijd voor eenheid pleit, waar dat maar kan, heeft hij de genoemde administratieve scheiding niet tragisch kunnen nemen, als een symptoom daarvan, dat men in het Noorden de broeders uit het Zuiden wel kwijt wil. Dit is met enige bitterheid betoogd bij de herdenking van de synode van Dordrecht van 1578, waar daartoe besloten wordt, maar het is evengoed mogelijk het tegendeel te betogen, dat nl. de Franssprekenden blijkbaar weinig haast hebben gemaakt om Nederduits te leren spreken. Hebben ze altijd nog gerekend op een terugkeer, zodat de taalkwestie voor hen niet urgent is?

Op de betekenis van Doornik moet nader worden ingegaan. Want het behoort tot de belangrijkste brandpunten van de hervorming in de zuidelijke Nederlanden. Zelfs wel in die mate dat Parma ervan spreekt als van een *Vlaams Genève*. Dat is wat erg veel gezegd, maar Parma zal ermee hebben willen uitdrukken, wat landvoogdes Margaretha veel feller over Antwerpen heeft gezegd namelijk *dat het een vervloekt ketternest is*.

Parma heeft intussen stellig een klok horen luiden, mogelijk ook wel wetend waar de klepel ervan hangt. Doornik heeft inderdaad een bijzondere band met Genève en met die vorm van de hervorming die daar haar centrum heeft. Een opvallend groot aantal mensen uit Doornik wordt burger van Genève: het aantal studenten uit Doornik, dat derwaarts tigt is navenant.

Uit *het martelaarsboek van Crespin* blijkt, dat Doornik een uitzonderlijk groot aantal martelaars oplevert en daarmee gaat weer parallel het aantal der ingedaagden door de Raad van Beroerten, die uit deze stad afkomstig zijn.

De gemeente onder het kruis in Doornik wordt door de ongunst van de tijd niet openlijk genoemd, maar heeft de schuilnaam *La Palme* (de palm). Daarbij is er vooral

aan te denken, dat de palm immers gezegd wordt onder druk te groeien. Taffin kent de palm, als hij over de vervolging spreekt, maar ook als erepalm: de smaad van Christus te mogen dragen. Hem is het ook zeker dat de overwinning beschoren is aan hen, die zo onder de palmen verkeren.

Om het gezegde over Crespin concreet te maken: sinds 1541 staat het schavot permanent op de Grote markt van Doornik, die nu zo'n vredige aanblik biedt. Tussen September 1567 en November 1570 laten daar minstens 152 burgers (vermoedelijk nog meer) het leven.

Het is zaak de loop van de hervorming in deze stad, al kan het maar zeer in het kort gebeuren, te tekenen. Eind 15e eeuw komt er al harde kritiek op de kerk los, merkwaardigerwijze met name van de kant van geestelijken. In die tijd komt het er tot een schisma, waarbij twee bisschoppen elkaar mijter en kromstaf betwisten. Dat alles doet de reputatie van de oude kerk geen goed en het telt zeker mee als aanloop tot de hervorming, die in de jaren na 1517 openbaar wordt. Erasmus heeft in Doornik vrienden.

Spoedig is er sprake van „Lutherie" en worden Luther's werken door burgers van Doornik vertaald en gelezen. Eerste martelaar uit die kring is Henri de Westphalie, een augustijner monnik (1528). Zijn standvastigheid tot het eind maakt grote indruk, op de brandstapel zingt hij helder en ongebroken het *Te Deum laudamus* (U, o God, U loven wij). Vroegtijdig ontstaat zo in Doornik een gemeente onder het kruis, die we ons confessioneel niet als erg scherp omlijnd moeten denken. Ondanks de term Lutherie betekent Luther in Doornik niet zo veel, luider klinkt er de kritiek van de sacramentariërs, dus van hen, die zich tegen de Rooms-katholieke avondmaalsleer met haar „broodgod" verzetten. Daar zit niet Zwingli achter, die in Doornik ook niet zeer bekend is, maar ze komt eerder voort uit de doperse denkwijze, naar t.z.t. wel duidelijk zal worden. Harde plakaten, vaak met een judasloon voor verklikkers, kunnen de voortgang van de beweging niet keren, al is de beruchte inquisiteur Titelmans in volle actie. De regering van de stad is „laks" in het vervolgen, ze spaart haar burgers liever.

Zoals haast overal worstelen ook in Doornik binnen de hervormingsbeweging gematigd en fel met elkaar. In de jaren rond 1545 beleeft Doornik zoiets als een Doperse crisis en ook heeft een andere groep er haar adepten, nl. zij die Calvijn typeerde als „libertins spirituels" of „pseudo-nicodemieten", wat wij plegen weer te geven met *libertijnen*. „Vrijgeesten" zo noemt ze in de 18e eeuw Ds. Tuinman, die ze fel bestrijdt, terwijl het licht beter is ze *heel radicale geestdrijvers* te noemen.

Ze vinden dat de zichtbare wereld en de lichamelijkheid maar inbeelding zijn; alleen de (Heilige) Geest, die samenvalt met hun eigen geest, is werkelijk. Ze zijn fel antirooms, maar heel die kerk met haar opsmuk en valse leer is hen geen duit waard, zodat het dwaas is daar je leven voor te wagen. Het is dus de kunst je handig aan te passen, naar de kerk te gaan zoals vroeger, maar daarbij te weten, dat het immers niets echts voor je betekent. Zo dien je je God „in de Geest", niemand verdenkt je en zo blijf je van vervolging verschoond.

Met het oog daarop spreekt Calvijn van overeenkomst met Nicodemus en omdat deze geesteshouding ook bij anderen veel voorkomt schrijft Calvijn een boekje: *Wat een christenmens moet doen als hij onder papisten verkeert*. Daar zegt hij in, dat alle gehuichel uit de Boze is en dat het er op aankomt ons geloof te belijden op alle manieren. Hij wil echter niet dat men, zoals de Dopers wel doen, het martelaarschap gaat uitlokken: als het om ons leven gaat, is het wijs en geoorloofd om uit te wijken naar een plaats waar God in vrijheid kan worden gediend.

Dat boekje is ook in Doornik gelezen, maar niet ieder handelt ernaar. De Doornikse

gemeente vraagt daarom Straatsburg om een predikant en dan waarschuwt die voor velen zo hulpvaardige stad Calvijn en verzoekt hem die geestdrijvers extra op de korrel te nemen.

De opvolger van Calvijn in Straatsburg, **Ds. Brully** komt in Doornik helpen en Calvijn ondersteunt de actie tegen de genoemden door opnieuw een fel boekje te schrijven tegen wat hij een „woedende en fantastische secte" noemt. Mede daardoor zijn ze uit Doornik verdwenen.

Daar valt de naam van Ds. Brully. Najaar 1544 komt hij naar Doornik en zijn zo korte verblijf kan moeilijk anders dan tragisch worden genoemd. Hij is maar nauwelijks aangekomen of de vervolgers horen ervan. De poorten gaan dicht en men zoekt. Brully's vrienden laten hem 's nachts aan een touw neer over de stadsmuur, maar hij komt te vallen en breekt een been. Daardoor mislukt de vlucht en zomer 1545 wordt hij verbrand.

Maar zijn invloed op de hervorming in Doornik is beslissend geweest: hij wijst de Doornickers op Calvijn en dat spoor zijn ze gaan volgen. Sindsdien verloopt de hervorming in Doornik langs Calvijns- gereformeerde lijnen en dit weet zovelen mee te krijgen, dat de tijd komt dat de Calvinisten zich een meerderheid voelen. Trouwens de Rooms-katholieke autoriteiten erkennen dat zelf. Vooral ook de jeugd is gegrepen, voor het werk van koorknaap bestaat nauwelijks ambitie.

In deze ontwikkeling is heel apart betrokken **Guido de Brès**, die ook al niet lang in Doornik werkt, maar er ook een diep spoor nalaat. Over hem is nader te spreken als het ontstaan van de Nederlandse geloofsbelijdenis ter sprake komt in verband met een mogelijk aandeel van Taffin erin: als de Brès naar Doornik komt is onze Jean er al lang niet meer aanwezig, zodat het bij deze korte aanduidingen over de begintijd althans voor ons doel blijven kan. Het is immers duidelijk, dat het hier meegedeelde vooral wil dienen om de vraag te beantwoorden, wat dit alles voor Jean Taffin heeft kunnen betekenen. Die vraag komt nu aan de orde en het resultaat van dit onderzoek heeft een heel andere afloop dan voor de hand lijkt te liggen.

2. DOORNIK EN JEAN TAFFIN

Als zo tenminste een poging is gedaan om Doornik te, laten uitkomen als een stad, waar je gewaar kunt worden wat de hervorming betekent, wat ze haar adepten waard is geweest en heeft gekost, ligt een conclusie voor de hand. Als van Jean Taffin stellig kan gezegd worden, dat hij in het kader van de hele hervormingsbeweging in de Nederlanden een rol van belang gespeeld heeft, weersta je de „verleiding" niet licht om te zeggen: geen wonder! In zo'n stad heeft een man als hij natuurlijk een geweldige scholing kunnen ontvangen. Je lijkt het niet moeilijk te hebben om aan te wijzen, dat hij daar de beslissende wending in zijn leven moet hebben ondergaan. Het kan eigenlijk nergens zo voor de hand hebben gelegen.

Het is niet de bedoeling hier in één handomdraai de hele z.g. historisch-materialistische geschiedbeschouwing even af te doen. Ze bedoelt de enkeling zo veel mogelijk te verklaren uit zijn milieu en acht hem (haar) product van de omstandigheden.

Ook wie deze theorie volstrekt niet deelt, zal wel willen erkennen, dat ze een correctief bedoelt te zijn op een juist zeer „geestelijke" benadering van de mens, die zich het „Gods hand in de geschiedenis" zo onmiddellijk mogelijk voorstelt. Maar die God, die de geschiedenis leidt, vindt het niet beneden Zijn waardigheid om de mensen en de dingen die hij schiep daarbij in te schakelen.

In het algemeen danken wij allen veel aan onze omgeving. Als dat niet zo moet een onderzoek naar onze dankbaarheid en ons respect voor anderen heilzaam zijn.

Taffin is, naar de bespreking van zijn theologie ons zal kunnen en algeheel genegen de dingen zo te zien. Om het in de taal van e tijd te zeggen: God en mens staan voor hem niet in concurrentiepositie, maar God werkt door de dienst van de mensen. Vandaar zijn grote respect voor kerk, overheid, gezin en school.

Stellen wij na dit korte exposé de curieuze stand van zaken: het is praktisch onmogelijk enige beïnvloeding van Taffin door Doornik aan wijzen. Zover te zien valt heeft Doornik nauwelijks iets voor Taffin betekend en heeft hij, een der belangrijkste pioniers van de vroege hervorming, ook wederkerig voor zijn geestverwanten daar weinig of niets ingebracht.

Het jaar 1566 moet Taffin in Doornik zijn geweest om het „moreel der troepen" in een tijd van crisis op te vijzelen. Als de „godsvrede" (waarover later meer) wordt gesloten en Doornik daarvan niet de gewenste vruchten kan plukken, heeft Taffin zich voor zijn stad ingezet, zonder aanwijsbaar resultaat. Dat is vrijwel alles wat Taffin voor zijn vaderstad heeft kunnen doen.

En nu omgekeerd: ook àl de invloed, die Doornik op Taffin zou kunnen hebben uitgeoefend blijkt historische fantasie, die geducht dient gebreideld te worden.

Een paar voorbeelden.

Bijna al Jeans broers en zusters blijken met de Hervorming te zijn meegegaan. Dat wekt de indruk dat „dus" het hele gezin Taffin wel een „huiskerk" voor Jean moet hebben betekend. Maar daar blijkt niets van.

Jean is geboren ca. 1529. Dus als Ds. Pierre Brully in Doornik werkt, is hij een jaar of 15. Hij „moet" hem haast gekend hebben, althans over hem hebben horen spreken. Een Taffin, mogelijk een oom, is een van de rechters van Brully. Als die verbrand wordt op de Grote markt staat Jean mogelijk onder de toeschouwers. Wat zou het veel kunnen opklaren als het zelfs zó zou staan: Jean is catechisant van Ds. Brully, die heeft hem dus voor de goede zaak gewonnen. Maar niets daarvan blijkt te bewijzen. Ook dat de Brès hem de weg tot Christus wijst is niet mogelijk, want als die komt is Jean allang weg.

In sommige verhandelingen over Taffin bestaat de lust hem al heel vroeg door de nieuwe leer te zien gegrepen, wat hij dan zorgvuldig moet hebben weten te bemantelen. Er is niets dat daarvoor pleit of het moet zijn dat hij later zo krachtig tegen de genoemde „pseudo-nicodemieten" en huns gelijken optreedt. Dat kan namelijk betekenen dat hij er zelf de bekoring van heeft gekend. Zijn alom erkende integriteit maakt ook dat onwaarschijnlijk. De aangewezen vreemde stand van zaken lijkt onweersprekbaar: Doornik heeft voor Taffin verwonderlijk weinig betekend.

3. DE FAMILIE TAFFIN

De familie Taffin is dus voor ons niet belangrijk door de duidelijke invloed die ze op Jean heeft gehad. Dat neemt niet weg dat we wijs doen nader op haar samenstelling in te gaan, daar althans ettelijke van de broers later diep met Jean verbonden blijken. Er is een bericht dat Jean op zijn beurt die broers kan hebben beïnvloed. Dat is goed mogelijk, maar daar die broers, zover te zien valt, pas later actief worden in de hervorming van Doornik, ligt het meer voor de hand bij hen aan invloed van bijvoorbeeld Guido de Brès te denken.

Dank zij de familiezin van een late nazaat der Taffins hebben we een genealogie van het hele geslacht, die betrouwbaar lijkt. Volgens hem heeft de familie een zeer illustere afkomst en moeten ze zijn voortgekomen uit een adellijk geslacht dat uit Griekenland afkomstig is.

Begin van de 14e eeuw moet een Camille Taffin zich hebben gevestigd in Béthune;

sinds ca. 1450 woont een tak in Tournay (Doornik) en komt er tot welstand.

Zo komt dan onze Jean ter wereld als zoon van een patricische familie, eind 1529 of begin 1530. Als hij in 1602 sterft verkeert hij in zijn 73e levensjaar.

Zijn ouders zijn Denis Taffin en Catherine Alegambe. Ook de moeder behoort tot de „betere” kringen, uit haar familie kennen we verschillende magistraatpersonen. Ze hebben een groot gezin, het kindertal wordt verschillend opgegeven, maar is aanzienlijk. Vader Denis heeft zich opgewerkt van koopman tot regent, hij fungeert als pensionaris en ontvanger van zijn stad en haar omgeving. Hij heeft kans gezien aan zijn bestaan nog wat meer luister te verlenen door zich „Heer van Vezon” of „de le Pree” te noemen, naar een kleine heerlijkheid in de buurt van de stad. Hij moet die heerlijke titel gekocht of geërfd hebben. De beweerde adellijke afkomst van zijn geslacht kan hem daarbij hebben geholpen. Bij onze Jean zullen we daar niets van merken. Zijn bestendige aandacht geldt de kleine man, wiens moeilijke bestaan hem juist vanuit zijn bevoorrechte positie bewust moet zijn geworden. Van de stad Doornik weten we dat er naast veel welvaart ook bittere armoede heeft bestaan. Het doet in die samenhang triest aan, dat we de opmerking tegenkomen, dat de bovenlaag aldaar de lonen van de arbeiders laag heeft gehouden, zodat ze zelf rijk zijn geworden en voor hun kinderen adellijke titels hebben kunnen verwerven. Gaan de Taffins hier vrijuit? Jean lijkt het te hebben betwijfeld.

Onder de ons bekende kinderen Taffin ontmoeten we 2 dochters, *Cathérine en Jehanne*. De oudste is, zover te zien valt, aan de oude kerk trouw gebleven en zij alleen. De houding der ouders in deze is niet bekend: vader Denis is wel eens verdacht, maar niet veroordeeld. In Doornik wordt de klacht gehoord, dat de rijken zich liever stil houden en de kleine man de lasten van de vervolging laten dragen.

Het lijkt waarschijnlijk, dat ook *Denis* Taffin in deze niet geheel vrij uitgaat en het is evengoed mogelijk, dat de meeste van zijn kinderen daarin aanleiding hebben gevonden dat niet na te volgen. (Gebeurt hier dus wat in de tijd van het Réveil bij ons voorvalt, nl. dat een aantal patricische jongeren, de liberale sfeer van het ouderlijke huis moe, bij Bilderdijk college gaan lopen en daardoor „de stoot tot een eeuwige beweging” ontvangen?).

Als we Denis' zoons de revue laten passeren (de chronologische volgorde is onbekend en niet zo belangrijk), is daar als oudste zoon Germain. Hij noemt zich „ecuyer” (ridder) en is *Heer van Torcet*. Aan het hof van Catherina de Medici in Frankrijk dient hij als hoveling. Maar hij hoort tot de Hugenoten, want tijdens de Bartholomëusnacht van 1572 vlucht hij naar Genève, waar Jean hem ontmoet. Hij treedt later in dienst bij Willem van Oranje en wordt zo de collega van ettelijke andere broers.

Zijn broer Quintin doet niet veel voor hem onder. Hij heeft in Poitiers gestudeerd, dient als edelman ook aan het Franse hof en noemt zich Seigneur (heer) de le Prée, de titel die ook zijn vader voert. Vader overlijdt pas in 1582, de titel is dus niet vererfd. Heeft vader Denis zijn zoon de hoveling ermee verrijkt, in het besef dat zijn Doornikse ambten hem al glorie genoeg verschaffen? Ook Quintin is Hugenoot en komt zo met zijn broer in Genève onderdak zoeken. Hij dient later Willem van Oranje als financieel adviseur, vertegenwoordigt de Staten Generaal bij Hendrik van Navarre en brengt de Franse regering in 1584 op de hoogte van de dood van Oranje. Hij overlijdt in 1593.

Nog bekender en voor Doornik belangrijker zijn twee andere broers nl. *Jacques en Nicolas*. Zij behoren tot de kern van de hervormden in Doornik en hebben daarvoor een hoge prijs betaald. Met Jacques heeft Jean het intiemste contact gehad. Die heeft niet helemaal dat seigneurale van de genoemde broers, maar is als ontvanger van de bossen van Nieppe toch althans kasteelbewoner. Met zijn broer Nicolas neemt hij van

harte deel aan de hervorming in Doornik. Sinds 1561 is hij actief en een jaar later wordt hij ervan beschuldigd een preek van Guy de Brès te hebben bijgewoond. Nog erger: hij heeft er toe meegewerkt om Adrianus Saravia uit het klooster Saint Omer te laten ontsnappen. (Deze Saravia is een kleurrijke figuur uit de vroege hervormingstijd: hij wordt predikant bij de kruisgemeenten, later hoogleraar in Leiden, maar politieke intriges dwingen hem tot een vlucht naar Engeland, waar hij het tot anglicaans prelaat brengt.)

Jacques komt ditmaal nog met een berisping vrij, maar in het crisisjaar 1566, als hij zich helemaal inzet, wordt hem zijn ambt ontnomen en hij wordt verbannen met verlies van al zijn goederen. Ook hij treedt dan bij Oranje in dienst, is zoiets als rentmeester en reizend agent. In 1575 is hij lidmaat van de Waalse gemeente in Delft en trouwt 5 jaar later met een schoonzuster van Jean. Zo worden ze broers en zwagers, wat het zeer hartelijke contact tussen die twee te meer verklaart. Hij sterft in 1583 in Gent als president van de Rekenkamer; Charlotte de Bourbon erkent zijn verdiensten, door hem een legaat van 400 gulden na te laten (Jean krijgt een zelfde bedrag). Deze Jacques is de vader van Jean Taffin Jr., die nogal eens met zijn oom verward wordt. Hij komt nog nader ter sprake, hier zij enkel meegedeeld, dat ook hij een zekere band met de Oranje's heeft, daar hij als Waals predikant van Vlissingen veel voor Louise de Coligny, de weduwe van Willem van Oranje betekent.

Aleer tot de meest strijdvaardige der Taffins te komen moet even Jean' s zuster **Jehanne** worden vermeld. Ook zij is protestante, ze trouwt met Jan van den Damme, die in spaanse gevangenschap raakt en tot hoge prijs wordt vrijgekocht. Maar dat kun je verwachten als je ook al zekere adellijke allure vertoont en een daarmee gegeven hoge rang bekleedt. Jean woont in 1558 hun bruiloft bij, we horen daar nog nader over.

Tenslotte dan **Nicolas**, ongeveer 2 jaar jonger dan Jean. Hij is de geleerde in de familie, daar hij doctor in de Rechten is en zo raadspensionaris van Doornik wordt, blijkbaar als opvolger van zijn vader. Hij wordt evenzeer als Jacques gewantrouwd en reeds in 1562 ontslagen. In 1566 treft hem hetzelfde vonnis dat Jacques te dragen krijgt: verbanning en confiscatie van zijn goederen. Hij heeft de Rooms-katholieke geestelijkheid erg geprikkeld door niet ter biecht te gaan, omdat hij de betrokken geestelijke een geldwolf vindt, die betaling vraagt voor het uitdelen van de sacramenten. Bovendien steunt advocaat Nicolas een aantal kapelaans die een grote som geld eisen van het kathedrale kapittel. Hem wordt heel wat ten laste gelegd: hij is lid van het consistorie, (hij wordt zelfs (ten onrechte) wel ministre (predikant) genoemd); hij begeleidt ketterse predikanten naar de hagepreek en nog wel gewapend, hij beweert dat de kerken het eigendom van de (hervormde) gemeente zijn en dat, daar men ze uit respect voor de landvoogdes maar niet opeist, de stad voor de hervormden kerken bouwen moet. Hij heeft een buitenhuis, zogenaamd ter ontspanning, maar in werkelijkheid om er te theologiseren met vrienden. Dat noemen de aanklagers: „dogmatiseren”, en zo tonen ze de kern der zaak niet te begrijpen.

Na zijn verbanning verbindt Nicolas zich via Lodewijk van Nassau ook met Willem van Oranje. In 1568 vinden we hem in Engeland, waar hij, evenals Jacques dat doet, geld en steun voor Oranje zoekt. Als Lodewijk Mons (Bergen) overrompelt, neemt Nicolas aan het helaas onvruchtbare avontuur deel en moet dat met de dood bekopen. Hij heeft in Keulen gewoond, is daar ouderling geweest en zijn weduwe is in 1576 als noodlijdende op de diaconie aangewezen. Aan de dienst van Oranje is blijkbaar geen pensioen verbonden en Nicolaas lijkt evenmin als Jean tot de welgestelden te behoren. Als Jean het sterven van zijn broer hoort, is zijn reactie verwonderlijk positief. Nicolas is voor een rechtvaardige zaak gevallen en heeft veel rampen niet hoeven te zien. Jean

heeft als lijfspreuk: A Dieu ta vie, en Dieu ta fin (Wijd je leven aan God, dan kom je in je sterven bij hem uit). Het hele geslacht Taffin heeft als kenspreuk: Respice finem (Let op het einde). Bij ons onderzoek van Taffins theologie zal kunnen blijken, dat dit motief in zijn hele bestaan sterk meespreekt. Het heeft hem over de dood van Nicolas kunnen troosten.

Taffin heeft beide spreuken als levensgrond gekend, voor zich en voor allen. Samenvattend kunnen we niet anders dan het woord van Saravia beamen, dat de Taffins allemaal zeer toegewijd zijn geweest aan Oranjes goede zaak. Hij blijft ze diep dankbaar, ook nog om persoonlijke redenen. De Oranjes zelf hebben dat, onder andere blijkens het eerder vermelde legaat van Charlotte de Bourbon, van harte beaamd.

4. JEUGD EN STUDIETIJD

Om het meteen maar te zeggen: over deze tijd is ons erg weinig zekers bekend, vooral inzake het kardinale punt: wat heeft deze tijd doen uitlopen op die bekering, die zeker een voorbereiding gekend heeft maar die toch tenslotte plotseling naar buiten komt?

Wat jammer dat Taffin, met zijn sterke historische belangstelling niet de moeite heeft genomen een levensverhaal te boek te stellen zoals b.v. Franciscus Junius, zijn collega en trouwe vriend (later hoogleraar in Leiden) dat heeft gedaan in zijn autobiografie. Nu hebben we te passen en te meten en nog blijft er zoveel belangrijks in het duister.

Het is in alle geval is wel zeker, dat de positie van vader Taffin het hem veroorloofd heeft zijn zoon privé onderwijs te laten geven door een huisleraar, ons bekend geworden als Jean Théodore, een geestelijke. Even licht de hoop op dat deze man voor de jonge kan zoiets heeft kunnen betekenen als Mathurin Cordier dat deed voor de jonge Calvin. Maar niet wijst daarop: deze priester is loyaal Rooms-katholiek.

Het gehalte van dit onderwijs ontgaat ons. Voordat het concilie van Trente hogere eisen gaat stellen ontbreekt er heel wat aan opleiding en karakter der geestelijkheid. De eerlijkheid gebiedt te erkennen, dat het er in die eerste tijd met vele predikanten niet beter voorstaat. De opening van de Leidse universiteit in 1575 is niets te vroeg gekomen en Jean Taffin behoort tot degenen die er God voor danken.

Intussen toont Jean in zijn werken een uitgebreide kennis van vele klassieke auteurs, vele kerkvaders en vroege kerkhistorici. Het lijkt meer dan waarschijnlijk dat hij daarvan veel aan Jean Théodore te danken heeft.

Hebben we deze man dus onderschat en heeft hij, in de stijl van Renaissance en Humanisme die twee pogen te verbinden: de kerk, en de antieke cultuur? Jean heeft daar een en ander van geweten, maar gaat tenslotte toch een andere weg.

Jean heeft zijn oude leraar weten te waarderen. Hij maakt in 1558 de bruiloft van zijn zuster Jehanne in Doornik mee en laat dan niet na om Jean Théodore een bezoek te brengen. Hij doet dat vergezeld door zijn broer Nicolas, die mogelijk ook het onderwijs van deze man heeft genoten. Als later de overheid de Taffins wantrouwt en van dat bezoek hoort, wordt er bij de oude priester geïnformeerd hoe het is toegegaan. Er komt niet veel uit, het lijkt waarschijnlijk dat Jean Théodore zijn pupillen niet graag belast. Hij moet wel erkennen dat er gedurende dat gesprek enkele aanstotelijke uitspraken zijn gedaan. Maar hij herinnert zich niet of het Jean is of Nicolas die ter zake schuldig is. Het kan heel goed wel degelijk Jean zijn geweest, want die staat dan op de tweesprong en zal zich spoedig bij de Hervormden voegen, als dat al niet reeds gebeurd is.

Op welke leeftijd er een eind komt aan dat huisonderwijs weten we weer niet. In alle geval wordt besloten de studie voort te zetten en dat stelt voor de vraag: *waar zal dat*

zijn en in welke studierichting zal dat gaan?

Quintin heeft in Poitiers gestudeerd en Nicolas heeft zijn doctoraat in Italië behaald, vermoedelijk in Padua. Vader en zoon Taffin zijn dus wel georiënteerd inzake de mogelijkheden.

Maar de afstand naar Leuven met zijn vermaarde universiteit is immers zo klein, dat het voor de hand ligt daarheen te gaan, te eerder daar Jean nog wel erg jong moet zijn. Inderdaad: geografisch is de afstand naar Leuven klein, maar er ligt een moeilijk obstakel op die korte weg. Enkele jaren voor Jean's geboorte heeft iets plaats gevonden, dat de burgerij van Doornik, althans de bovenlaag, diep gekwetst heeft. Voor hun besef heeft hun oude, edele stad evengoed recht op een universiteit als Leuven. Alles wordt op alles gezet en de eigen Doornikse universiteit komt er. De opzet is nog wel erg bescheiden, zoals dat ook elders gezien wordt, men vertrouwt echter dat de groei niet al uitblijven. Maar ze blijft wèl uit, want in hetzelfde jaar van de blijde opening (1525) komt het al tot een trieste sluiting. Leuven heeft er blijkbaar alles op gezet om haar kostbare privilege van enige universiteit in het Zuiden te handhaven. Wat die sluiting nog weer gemakkelijker heeft gemaakt is het feit, dat men reden meent te hebben om aan te nemen dat de nieuwe instelling Lutherse invloeden gaat begunstigen.

De Doornikers hebben moeten berusten, maar er moet wel een anti-Leuvencomplex van zijn overgebleven.

En toch gaat Jean naar Leuven. Is vader Taffin zo vergevingsgezind gestemd of heeft Jean het zo graag gewild? Inspraak van de kant van kinderen lijkt in die dagen nog niet zo groot. Als het oordeel van Jean er iets in heeft betekend, dan typeert het bij hem de milde edelmoedige inborst, die hij later niet verloochent. Hij koestert geen rancunes.

Het verblijf in Leuven is daarom zo belangrijk, omdat van bepaalde zijde is verzekerd, dat in die Leuvense tijd Jean's overgang naar de ketterij moet hebben plaats gevonden. Een Doornikse historicus uit de vorige eeuw heeft tijd, lust en geld gevonden om de historie van zijn stad in niet minder dan 115 delen te beschrijven. Omvang en kwaliteit zijn de tijdgenoten niet meegevallen, het aantal intekenaren is spoedig vrijwel nul. Het werk is ondanks deze tegenslag toch afgewerkt. Voor ons heeft dit omstreden werk althans de verdienste, dat het licht poogt te werpen op Jean's bekering. Die wordt geacht te hebben ingewoond bij een zekere Dr. Tiletanus en daar lijkt hij met de ketterij te zijn besmet. Tiletanus moet nl. uit de noordelijke Nederlanden een bepaalde humanist hebben laten overkomen en die moet ten opzichte van de jonge Taffin de aangeduide fatale rol hebben gespeeld. Zelfs zo diepgaand, dat Jean tot de begaafdsten der ketteren kan worden gerekend, sluw en doortrapt. Daarna moet hij naar Genève zijn gegaan en tot predikant zijn geordend. Reeds in 1553 laat de genoemde auteur, die een diepe afkeer van zijn sujet laat blijken, Taffin in Doornik preken.

Waar heeft deze man zijn informatie vandaan? Het lijkt duidelijk dat zij, die Taffin's bekering vroeg stellen, door deze man of door een verwante traditie zijn beïnvloed.

Maar het gegeven beeld is erg mistekend, al kan er een kern van waarheid in liggen. Als we terecht in die Dr. Tiletanus mogen herkennen de hoogleraar van die naam, die van huis uit Jodocus van Ravesteyn heet, van wie echter bekend is, dat hij een trouw Rooms-katholiek is, lijkt het erg onwaarschijnlijk dat die man zich door een ongenoemde humanist heeft laten beetnemen. Vermoedelijk verwacht onze auteur die humanist met de collega en vriend, met wie Taffin in een latere fase van zijn leven bekend wordt en waarover nog nader zal worden gesproken. Maar ook die humanist is een trouw zoon van zijn kerk gebleven, ook hij heeft Taffin niet „verleid“.

Dus komen we tot de conclusie dat ook het verblijf in Leuven niet de grote ommekeer in Taffin's leven heeft bewerkt. Inzake de bekering van Calvijn heeft een onderzoeker moeten zeggen: ze blijft een raadsel. Het staat bij Taffin niet anders. Dat is echter niet het beslissende. In zijn geschriften ziet Taffin in de bekering, d.w.z. in de blijvende toekeer van het hele leven naar God heen het hart van het christen-zijn. Maar in de verborgen kant daarvan is hij, anders dan velen, niet sterk geïnteresseerd. Hij rekent liever met de vruchten ervan, die naar buiten komen in het hele leven. Het vervolg van ons verhaal kan doen blijken dat die duidelijke vruchten van een raadselachtige bekering bij hem niet ontbreken.

Hoe lang verblijft Taffin in Leuven? Vermoedelijk tot ca. 1552 of '53, dus de tijd, waarin onze Doornikse historicus hem al in Doornik laat preken.

Dan volgt de buitenlandse studiereis, die patriciërszonen zich niet licht laten ontgaan. Nicolas weet ervan en bericht ons, dat Jean een reis naar Italië heeft ondernomen, om er, zoals ook b.v. de gebroeders Marnix hebben gedaan, verder te studeren (en om wat meer van de wereld te zien). Het lijkt aannemelijk, dat de keus op Padua is gevallen, al heeft Italië hem nog wel meer kansen gelaten. Maar Padua geldt voor het eldorado van Noord-Italië, met name voor hen, die humanistisch denken. Deze universiteiten hebben een grote reputatie, maar hun orthodoxie is verdacht. Er kan dus grond bestaan voor de aanname, dat het verblijf in Italië iets beslissends voor Taffin heeft betekend. Het komt echter niet tot uiting en Nicolas verzekert dat hij van Jean na zijn terugkeer geen woorden hoorde in strijd met de katholieke orthodoxie. De vraag is daarbij echter wel hoever Nicolas dan al op weg is naar de uitbraak uit de oude kerk. En hoever Jean is gevorderd in diezelfde richting.

Ons interesseert intussen de vraag, wat vader en zoon Taffin met die hele studie eigenlijk voorhebben. Er valt aan te denken, dat vader Taffin, zoals eertijds vader Calvijn, gedacht heeft, dat een doctoraat in de rechten allicht een deur opent naar een goede carrière bij kerk of overheid. Taffin citeert echter in zijn latere werken geen juristen, wel, zoals reeds aangeduid, vele klassieke auteurs. Hebben de „schone letteren" hem dus, zoals vóór hem ook Calvijn onder hun bekering gebracht?

Aan de theologie wordt volstrekt niet gedacht, want iemand, die in Leuven theologie heeft gestudeerd moet een grotere kennis van de middeleeuwse scholastiek doen blijken dan Jean dat weet te doen. Eerlijk gezegd weten we zo met die hele studietijd niet goed raad. Taffin heeft er vele jaren aan besteed. Als hij zijn eerste betrekking aanvaardt is hij ongeveer 25 jaar. Dat betekent dat hij heel wat jaren aan de studie heeft besteed. Hij kan Doornik niet op erg jonge leeftijd hebben verlaten, Jean Théodore heeft heel wat aan hem kwijt gekund. Het aantal jaren in Leuven kan ook niet gering zijn, daar het verblijf in Italië moeilijk het langste kan hebben geduurd.

En waar heeft hij al die jaren dan aan besteed? Aan enkel maar wat liefhebbers en rondneuzen, zonder op een bepaald doel af te stevenen? Mogelijk met de gedachte dat hij als patriciërszoon niet op een betaalde betrekking is aangewezen?

Dat ligt weinig in de lijn van de Taffin die wij kennen, maar die is door een bekering heengegaan en heeft een verleden afgezworen. Taffin toont in het werk dat wij van hem hebben (natuurlijk buiten het theologische gehalte om) geen duidelijke voorkeur voor maar één studiegebied. We staan weer eens voor een witte plek op het terrein van zijn leven dat we proberen in kaart te brengen. Het meest voor de hand ligt nog, het aannemen van zijn eerste betrekking niet te zien als reeds een breuk met de eerdere trend van zijn levensloop, maar als de aanvankelijke bekroning ervan.

Het moeten dus wel de schone letteren zijn geweest die hem geboeid hebben. Zit daar iets en zelfs heel wat van Erasmus in? Dat is voor een student in Leuven natuurlijk

heel niet vreemd. Taffin kent Erasmus en citeert hem ettelijke malen. Naar zijn irenische instelling heeft hij iets „erasmiaans“.

Toch zien we de wegen spoedig uit elkaar gaan, zoals dat het geval is bij de meeste hervormers. Taffin zoekt naar zekerheid en beslistheid en die heeft hij bij Erasmus zeker niet gevonden. Daarom is de eerste betrekking die hij aanneemt en die met de schone letteren heeft te maken nog maar een tussenspel. Daarna wordt het menens op een manier die Erasmus vermeden heeft. Die heeft nadrukkelijk verklaard dat hij niets zo vreest als martelaarschap. De Taffin die na zijn eerste betrekking de weg kiest, die alle kans heeft op een martelaarschap uit te lopen en enkel door een wonder dat niet is geworden in de finale zin, is dus in de kern bepaald geen Erasmiaan (meer). Hij kiest dan voor een theologie, die Erasmus niet heeft kunnen bekoren. Veel verbindt hem met Calvijn, o.a. een even „plotselinge bekering“ en een daarmee gegeven „herwaardering van alle waarden“. Dat heeft zijn ouders erg verwonderd en zeker niet alleen hen.

II. IN DIENST VAN GRANVELLE

In de jaren 1548-1556 vertoeft in Rome een man, die een belangrijke keer brengt in het leven van Taffin. Het is Steven Wijnkens afkomstig uit Kampen, zoon uit het aanzienlijke geslacht Pigghe, die een vooraanstaande plaats zal gaan innemen in de wereld van de Nederlandse humanisten.

Naar humanistentrant en dus wel wat pronkerig weet hij zijn naam prachtig te latiniseren tot Stephanus Winandus Pigghius Campensis. Als Taffin met hem op vertrouwelijke voet gaat verkeren mag die hem gelukkig een beetje eenvoudiger aanspreken als Estienne Pighius.

De naam Pighius verraadt dat deze man een neef is van de Albertus Pigghius Campensis, die met Calvijn botst inzake de goddelijke praedestinatie. Hij overlijdt in Utrecht als proost van St. Jan en ligt in de Janskerk begraven.

Jean ontmoet deze neef, allicht in een boekhandel of een bibliotheek, want hen beide blijkt de liefde voor boeken te bezielen. Pighius staat op het punt een betrekking te aanvaarden als tweede secretaris van Antoine Perrenot, beter bekend als wat hij wat later wordt nl. kardinaal Granvelle, aartsbisschop van Mechelen. Deze man voert een uitgebreide correspondentie, die zijn eerste secretaris Morillon niet kan bijhouden, zodat Pighius als helper wordt aangetrokken. Die voorziet blijkbaar, dat die post voor hem te zwaar moet zijn, daar er ook het bibliothecarisambt mee is verbonden. Granvelle is een groot boekenliefhebber en een bibliothecaris is daarom geen luxe. Zo biedt dan Pighius in het verloop van hun kennismaking aan Taffin aan, de boeken van Granvelle onder zijn hoede te nemen en Taffin neemt dat aan. We hebben geen grond dit ambt al te hoog aan te slaan, Taffin heeft er zich geen gewichtig man door gevoeld. Hij heeft tot taak naar interessante boeken uit te zien, om de bibliotheek van de bisschop te verrijken.

Het gaat enkel en alleen om boeken; theologie, laat staan reformatie, spelen geen enkele rol. Uit de brieven van Taffin uit deze jaren blijkt er nog niets van, dat hij op het punt staat de beslissende stap in zijn leven te doen.

Of hebben we het helemaal mis? Heeft hier een listige, fanatieke bekeerling, mogelijk reeds in zijn Doornikse jaren en toenemend erna eigenlijk iedereen weten te misleiden, zich bij zijn vijanden ingedrongen, natuurlijk om daarmee de eigen goede zaak te bevorderen?

In dit kader wordt wel gefantaseerd, dat Taffin bij Granvelle tot zoiets als beoordelaar van verdachte lectuur is aangesteld. Nog weer een variatie op dit thema maakt hem tot een niet zo listig man maar meent, dat hij ketterse boeken lezend, in opdracht, door die boeken is overtuigd van de waarheid van het nieuwe geloof. Vooral het eerste schema klopt helemaal niet. Taffin is geen theoloog en als de bisschop inderdaad spuurwerk naar kettters heeft laten verrichten, heeft hij daarvoor gekwalificeerde mensen. Granvelle is trouwens een man die eigen wegen gaat in zijn godsdienstpolitiek en zo veel weet te verdragen. De straks te noemen Christoffel Plantijn, van wie Granvelle wel weet dat hij enkel in schijn nog katholiek is, wordt door hem evengoed als boekenleverancier gehandhaafd en Plantijn is veel van zijn welvaart aan de bisschop verschuldigd.

Wat alles, wat hier zo gesuggereerd wordt, af moet doen is de gaafheid en eerlijkheid, die Taffin levenslang getoond heeft. Het zegt wat, dat deze man, die midden in het publieke leven staande, zoveel kans heeft gehad ergernis te geven, nauwelijks lasteraars heeft. Een enkele parasiet, zoals Morillon ontbreekt niet, maar verder is er maar één oordeel: een man uit één stuk, die precies meent, wat hij zegt en zegt wat hij

meent. Het moet zeker zijn, dat deze man dan ook altijd recht door zee is gegaan, ook al kunnen wij niet alles narekenen.

Taffin lijkt ongeveer 3 jaar bij Granvelle te hebben verkeerdt. Naar wat wij uit zijn brieven uit die tijd opmaken, heeft hij er niet in een dwangpositie verkeerdt, maar heeft hij werk en omgeving positief gewaardeerd. Als hij schrijft geeft hij hartelijke groeten mee aan al de huisgenoten.

Wat opvalt is, dat we in de Taffin van deze jaren een bibliofiel, een liefhebber van boeken ontmoeten, die we in de latere jaren niet terugvinden. Als we horen wat een boekenschat wordt buitgemaakt, als men in Doornik het verblijf van Guy de Brès opspoort, een bibliotheek waarin talrijke theologen uit zijn tijd voorkomen, frappeert het dat Taffin later nooit meer aan boeken toekomt. Dat kan geen blikvernaauwing betekenen: zijn veelvuldig van woonplaats wisselen moet er eerder schuld aan zijn. Bovendien is zijn tijd dan gevuld met de lectuur van vele klaag- en bedelbrieven. De concentratie op het ene Boek heeft hem intussen beslissende winst opgeleverd.

Eind 1557 moet het tot een slot zijn gekomen. Het is geen gedwongen ontslag, geen ontmaskering, er is geen conflict en er worden geen redenen opgegeven, blijkbaar ook niet gevraagd. Het komt ook niet tot een complete breuk, want ook nog in het volgende jaar adviseert Taffin zijn vriend Pighius in boekenzaken.

Eind 1557 verkeert Taffin al in Antwerpen en heeft waarschijnlijk al contact met de gemeente onder het kruis. Hij blijkt dan kennis te hebben gemaakt met **Christoffel Plantijn**, de grote „meester van de Gulden Passer" en woont zelfs bij hem in, zonder bij hem in dienst te zijn. Er is vermoed dat dit inwonen heeft moeten dienen om zijn band met de kruisgemeente te bemantelen, een in die tijd veel gevolgde methode om duif en slang te combineren in list en voorzichtigheid. Taffin weet zijn gastheer bij Pighius en zo bij Granvelle te introduceren, wat voor Plantijn veel profijt heeft opgeleverd. Taffin blijft ook nu nog boeken kopen en verkopen; als hij bij zijn vertrek met Plantijn afrekenen is dat een aardige som. Aan Granvelle, zijn eerste werkgever, blijft Taffin met respect terugdenken, erkennend dat hij hem veel te danken heeft. Dit oordeel verschilt heel wat van dat van Oranje over de man die hij in het kader van de Ligue van de hoge adel heeft weten uit te schakelen. Is de vriendschap met Pighius gebleven? Het lijkt mogelijk, maar is niet te bewijzen. Één vijand heeft hij zich in alle geval op de hals gehaald: secretaris Morillon, die zich diep ergert zo'n slang aan de borst te hebben gekoesterd en Taffin belastert waar hij maar kan.

Dat Taffin bij zijn afscheid zich al aangetrokken voelt tot de kruisgemeente moet wel zeker zijn. Nog altijd blijft de vraag open: wat heeft hem dan toch daar gebracht? Alle tot dusver onderzochte mogelijkheden leveren geen resultaat: er rijst nu enige hoop, dat bij het scheiden van de markt we de man en zijn echte motief eindelijk zullen leren kennen.

We doelen op Christoffel Plantijn, zoeven al genoemd. Zijn beroemde drukkerij heeft de eeuwen weten te verduren en staat nog steeds op wat eertijds de Vrijdagsmarkt heet, in de vorm van het museum Plantijn-Moretus.

Plantijn is een moeilijk te doorgronden figuur. Taffin is zeker wel een mensenkenner, maar hij heeft zich vermoedelijk op hem verkeken.

Naar buiten toe doet Plantijn zich voor als goed-katholiek. Maar zijn hart is er ver van. Hij sympathiseert nl. met die bepaalde uitloper van de doperse beweging, die is verbonden met de naam van Hendrik Niclaes, die aan de beweging de naam: *het Huis der Liefde geeft*. In deze kring legt men grote nadruk op het innerlijk, het hart; al het uiterlijke is daartegenover onbelangrijk. De liefde is de meeste en zij alleen maakt tot christen. Uiterlijke dingen zoals kerk, sacrament, ambt zijn van zó geringe waarde, dat

het dwaas is daar z'n leven voor in te zetten. Het leven is alles, de leer is niet meer dan een „dodende letter“.

Het is duidelijk dat deze levensstijl veel gemeen heeft met wat de eerder genoemde libertijnen willen. Hier vinden we evengoed een vorm van wat Calvijn „valse nicodemieten“ noemt. Het lijkt meer dan waarschijnlijk, dat Taffin aanvankelijk door de voornaam aandoende „geestelijkheid“ van Plantijn is geïmponeerd. Dat is vaker gebeurd: tot de libertijnen hebben vaak mensen uit aristocratische kringen behoord. Plantijn neemt in Taffins levensgang een bepaalde plaats in. Maar het is uiteindelijk geen positieve, eerder een negatieve. Juist Plantijn's uitweg om aan vervolging wegens het geloof te ontgaan, terwijl anderen er voor Woeden, moet hem hebben afgestoten. Dat is niet eerlijk, dat is in de grond laf en onder de maat. Taffin trekt daaruit de consequentie: dus ik moet naar die kruisgemeente toe. Waarbij ook weer kan worden aangenomen, dat Taffin met zijn fijne geweten en diep schuldgevoel, tot zichzelf heeft moeten zeggen: die beslissing om het kruis op te nemen, komt bij jou ook rijkelijk laat! De wegen van Plantijn en Taffin gaan zo uiteen, ook weer zonder harde woorden of aanklachten, want nog in 1558 noemt Plantijn tegenover Pighius Taffin hun gemeenschappelijke vriend.

Maar een ding kan hier niet verzwegen worden. Als straks Taffin's theologie aan de orde komt, zal blijken hoe centraal daarin juist *de liefde* staat. Het lijkt geoorloofd en zelfs geboden, hier als mogelijkheid te stellen, dat door het verblijf in de buurt van de kring van het *Huis der Liefde* hem althans hun motief onvergetelijk is gebleven en meegaat op de weg onder het kruis.

Met dit grote, beslissende verschil, dat Plantijn c.s. die liefde vooral op aristocratisch aandoende, „mystieke“ wijze beleven. Terwijl Jean Taffin de liefde tot God en zo tot de naaste beleeft in het dienen van die twee in Woord en sacrament, in de kerk, tevens in een diaconie, die zich inzet voor de schamelen der aarde.

Zit daar tenslotte ook nog achter een herinnering aan het Doornik, dat hij achter zich heeft gelaten, met zijn harde seigneuriaal levende patriciaat, dat allerlei hoge waardigheden zoekt, maar niet de liefde, die de meeste is?

Dit hoofdstuk kan niet besloten worden zonder nog iets mee te delen over een complicatie, waarbij Plantijn en Taffin betrokken zijn, vermoedelijk buiten beider wil om.

In 1562 komt Plantijn in grote moeilijkheden, doordat bij hem een paar ketterse boekjes worden aangetroffen. Een „Kort onderricht hoe we bidden moeten“ en nog een „Christelijk onderricht“ (Beide titels worden vertaald gegeven). Plantijn houdt strak vol er niets van te weten. Dat clandestiene drukken moet gebeurd zijn in zijn afwezigheid door een paar van zijn gezellen, waaronder een zekere Jean d'Arras. Als auteur van de anoniem uitkomende boekjes geldt een Pierre Ravallion, achter welk pseudoniem een bevoegd beoordelaar niemand anders dan Jean Taffin ziet staan. Een eerste druk van deze werkjes is in 1558 verschenen, als Taffin nog in Antwerpen vertoeft en het valt aan te nemen dat ook Jean d'Arras tot de Kruisgemeente behoort.

Hebben we hier dus te maken met een eerste pennevrucht van Taffin, waarvan we, gezien zijn eerlijkheid, wel moeten aannemen, dat overijverige geestverwanten de kopij van hem hebben geleend en hebben gedrukt? Het lijkt immers volkomen uitgesloten, dat een man als Taffin zijn vriend Plantijn zo gemeen heeft kunnen behandelen. Want Plantijn heeft er vrij zwaar voor moeten boeten: hij vlucht naar Parijs en zijn inventaris wordt geconfisceerd en publiek verkocht. Door hulp van vrienden valt het tenslotte nog wat mee.

Om dit incident af te ronden: in 1561 woont Taffin in Metz. Hij is daar dan predikant.

En dan woont daar als drukker de Jean d'Arras bovengenoemd! Een bepaalde connectie tussen hem en zijn dominee kan nauwelijks ontkend worden.

Plantijn heeft Taffin blijkbaar niet als de schuldige aangemerkt, want de naam Taffin is hem niet hatelijk geworden. In latere jaren doet hij goede zaken met Jean's broer Jacques.

Ons excuus, dat zoveel in dit hoofdstuk weer een laatste zekerheid mist. Het nu volgende moge een en ander goed maken.

III. BIJ DE KRUISGEMEENTE IN ANTWERPEN

Antwerpen is al vroeg een gemeente onder het kruis ontstaan, die zich wegens haar verboden bestaan ook alleen verbloemd kan aanduiden. Ze doet dat met de naam: *La Vigne* (de wijnstok), ook wel Kapernáum. Zo'n gemeente houdt natuurlijk geen kerkenraadnotulen bij en ook geen lidmatenregister. Het valt niet mee later te achterhalen wat er voorvalt.

Als eerste leraar wordt genoemd een Jan van Ostende, in 1551 verbrand. Men vraagt dan Gaspar van der Heyden, ook een belangrijke pionier in de vroege hervorming, om de dienst waar te nemen en die, schoenmaker van beroep, laat zich vinden, eerst part-time, dan in volle dienst. Dat valt voor in 1555, maar spoedig vertrekt deze gewaardeerde kracht en een brief van Calvijn uit eind '56 laat ons weten, dat de gemeente dan vacant is. Om de vacature te vervullen heeft Genève dan een Ds. Evrard naar Antwerpen gestuurd, maar die is niet tegen de situatie opgewassen en vertrekt.

De situatie is dan ook moeilijk, wat veroorzaakt wordt door het optreden van een andere predikant Ds. Van Haemstede. Hij stamt uit „betere" kringen, het valt hem niet makkelijk te wennen aan een veelvuldig verhuizen, het eten van burgermanskost, het moeten leven van onregelmatig uitbetaald salaris. Bovendien is hij te vaak afwezig. Hij noemt ook nog de Dopers *broeders* en hij houdt met aanzienlijken, die toenadering tot de gemeente zoeken maar dat stil willen houden (die dus alweer aan Nicodemus doen denken), aparte samenkomsten, daar hij begrijpt, dat zij een extra begeerlijke prooi voor de vervolgers betekenen en dat men daarmee rekenen mag.

Een en ander maakt, dat er spanning komt tussen dominee en gemeente en die kloof moet overbrugd worden, daar dominees zo uiterst schaars zijn en alleen door eendracht en liefde stichten. Dan komt Jean Taffin juist van pas. Hij heeft zelf in zijn leven de voorzienige hand van zijn God dankbaar erkend: de Antwerpse gemeente heeft stellig geen moeite gehad, hem in datzelfde licht te zien.

Maar we hebben ons zijn functie nog als weinig kerkelijk en ambtelijk voor te stellen. Er wordt wel ergens gezegd, dat als Antwerpen vacant wordt, Taffin de dienst op zich neemt. Dat blijkt niet. Een andere bron spreekt ervan, dat hij als „eenvoudig diaken" is opgetreden. Pan wel als „diaken" in zeer bijzondere zin, als vertrouwensman, die men met respect aanduidt als „de oud- secretaris van Granvelle". Hij is naar rang, hart en ontwikkeling de gelijke van Van Haemstede (de gemeente bestaat uit weinig machtigen en edelen") en zó is hij er de man voor, om tussen dominee en gemeente te bemiddelen. Taffin is heel zijn leven een bemiddelaar geweest, zo laat hij zich dan ook nu vinden, om te dienen en te verbinden.

Met twee andere vertrouwensmannen houdt hij tegen Kerstmis 1557 een samenspreking met Van Haemstede, wat helaas geen resultaat oplevert, hoe begrijpend ook ondernomen. Men moet het dus hoger op zoeken, (het gezagsprobleem is heel delicaat juist in de jonge gemeenten). Dat betekent in dit geval niet Genève, maar Emden, die moedergemeente, die in die dagen zo geweldig veel gedaan heeft voor de hervormden, door raad en daad.

Taffin als geletterd man zet de zaak op papier en Van der Heyden brengt dat rapport naar Emden. De wijze kerkenraad van Emden maant tot soepelheid, maar vaardigt ook twee predikanten naar Antwerpen af: Hermes Backereel en Jan Dierckens, om te redden wat er nog te redden is.

Want de toestand heeft zich gevaarlijk toegespitst. Van Haemstede is het onderduiken, het altijd maar passief blijven hartelijk moe: het moet nu maar eens tot de daad komen. Zijn doperse broeders hebben hem wel beïnvloed! Hij gaat openlijk op de

Maere preken. Meteen komt de vervolging op gang, de politie is niet traag en de gevangenen raken vol. Van Haemstede is de auteur van het „Boek der martelaren”, dat lange tijd een huisboek is geweest naast Flavius Josefus (de joodse historicus) en Jacob Cats. Hij heeft vermoedelijk niet beseft, dat hij hier een nieuw hoofdstuk aan zijn boek gaat toevoegen.

Het verwondert ons niet dat de verwarring in Antwerpen groot is. Wat ons wel moet verwonderen is eigenlijk niet, dat Taffin zich bij de gemeente onder het kruis heeft gevoegd, maar eerder, dat hij bij zijn binnenkomen niet meteen rechtsomkeert gemaakt heeft. Want wat hij ook van zijn toetreden tot de jonge gemeente verwacht kan hebben, deze onenigheid en spanning zeker niet. Taffin is niet op zijn schreden teruggekeerd. Hij is nog geen theoloog, maar in alle geval leeft het voor hem, dat de kerk onder het kruis niet de plaats is voor een heerlijk „mystiek” genieten, met een negeren van hinderlijke „uiterlijkheden”, maar de plaats waar gediend wordt in zelfverlochenende liefde. Hij kan in die vroege tijd Calvijn nog niet zo intiem gekend hebben, maar heeft toch blijkbaar al vroeg verstaan het calvijns woord, dat het bij de hervorming van de kerk er op aan komt door de wanhoop door te breken. Taffin behoort tot degenen die in en aan hun kerk geleden hebben, maar die onder dat kruis juist gegroeid zijn. Als hij later in zijn hoofdwerk *De boetvaardigheid des levens* tekent hoe dwaze mensen door bekering heen wijs worden, verwijst hij hen aanstonds naar de kerk.

De Antwerpse gemeente besluit elders een toevlucht te zoeken. De helpers uit Emden komen goed van pas want de verwarring is groot. Men besluit naar Aken te gaan, dit is voor Taffin de eerste ballingschap, het zal de laatste niet zijn. Men reist in twee groepen, die, niet groot in getal, weinig moeten zijn opgevallen. In Aken heeft Taffin in stilte gewerkt in wat wel een elementair pastoraat en diaconaat zal geweest zijn. Van Haemstede kan het niet zonder publiciteit stellen, wat meteen onrust veroorzaakt. Zowel de Rooms-katholieke geestelijkheid als vooral de Lutherse predikanten voelen zich bedreigd en willen niets liever dan dat die lastige gasten zo snel mogelijk heengaan. Zo fel als latere Antwerpse Lutheranen, die papisten en Turken acceptabeler vinden dan Calvinisten zijn ze niet, maar de fatale calvinistenhaat speelt ook hier een rol. Veel Lutheranen hebben in Calvijn nooit een geestverwant van Luther kunnen zien (bij bepaalde eigenheid), maar enkel een brutale concurrent. En de Akense gilden willen lastige concurrenten in zaken graag uitschakelen.

De verontrusten vinden een krachtige helper in Philips II, die de Akense overheid minzaam maar duidelijk verzoekt de vluchtelingen uit te wijzen. Daar is de raad van Aken, door de clerus dapper geholpen, door geïntimideerd en dus wordt tot uitwijzing besloten Enkel één burgemeester en één raadslid wijzen (vergeefs) op de eis der evangelische herbergzaamheid. Hun namen moeten als lichten in een trieste duisternis met ere worden vermeld: Adam von Zell en Wenceslaus Zuleger. De Raad heeft nog een prachtig motief om zich door hen niet te laten overtuigen: in de Nederlanden, waar de vluchtelingen immers thuishoren, is geen tolerantie van kracht, waarom dan in Aken wel?

De zo duidelijk afgewezenen hebben begrepen dat hun zaak verloren is en hebben maar geen rekestes of confessies ingediend. Ze trekken weg naar Worms en hopen daar eerder opname te vinden. Nu doen ze wat in Aken achterwege bleef nl. *het indienen van een geloofsbelijdenis*. Helaas is de eendracht onder de Antwerpenaren nog niet hersteld, zodat er zelfs twee confessies op tafel komen. Dat lijkt dubbel sterk, maar is natuurlijk dubbel zwak. Deze belijdenissen geven zich alle moeite om te laten blijken, dat de indieners zich zo nauw mogelijk bij de Lutherse *Augsburgse confessie*

aansluiten, die sinds 1555 althans duiding verschaft. Maar de diepdelvende Lutherse theologen laten zich niet vangen: het klinkt hen te Zwingliaans, het riekt dus naar sacramentarisme (dat het sacrament enkel als symbool opvat). De voor de Lutheranen zo waardevolle leer van de consubstantiatie (mèt en onder brood en wijn wordt Christus werkelijk door de communicanten ontvangen), komt hier in gevaar. Ook hier dus geen open deuren en harten. Men heeft al te veel vreemden, men ducht van hen ook alweer concurrentie in het zakenleven (een motief dat op vele plaatsen speelt), dus weg met hen.

Daar zijn die niet aanstonds toe bereid. Ze doen een beroep op diverse Duitse vorsten om zich voor hen in te zetten. Alleen bij de keurvorst van de Palts vinden ze gehoor; de hertog van Wurttemberg is bijna bewogen, maar zijn hoftheoloog, de felle Lutheraan Brenz weet zijn geweten te sussen. Hij heeft daarbij zelfs de fijne smaak aan de verstandelijke vermogens van Taffin te twijfelen. Wee de „rabies theologorum" (de razernij der theologen), zovaak gebrandmerkt en toch maar niet uit te roeien.

Dus geen blijvende plaats. Achteraf gezien is er een lichtpuntje, nl. dat Frederik III, de keurvorst van de Palts, van Taffin een heel andere indruk ontvangt dan de theoloog Brenz. Er is zo een eerste contact met Heidelberg en dat zal te zijner tijd, als er een andere ballingschap aan de orde is, van pas komen.

De finale ontknoping van het drama ontgaat ons. Een deel althans van de ballingen lijkt in de Palts onderdak te hebben gevonden, de band met Taffin wordt althans verbroken. Die heeft zich zeker niet op een koopje van zijn mensen afgemaakt, maar zijn aandeel in de uittocht staat op een vrijwillige basis.

Wat dit nare contact met de Lutheranen betreft: het tekent Taffin's nobele karakter, dat het bij hem geen anti-Lutheranencomplex heeft opgeroepen, want hij heeft zijn levenlang gepleit voor een open en faire verhouding met hen. Het hem zo graag gegunde „succes" is daarbij vrijwel uitgebleven, maar Taffin heeft dat beroemde woord van Oranje goed begrepen, dat men niet hoeft te hopen om iets te ondernemen en dat er geen succes nodig is om te volharden.

Hij komt voorlopig tot rust in Straatsburg, (eens) vluchthaven voor vele schipbreukelingen.

IV INTERMEZZO IN STRAATSBURG EN GENÈVE

Het moet tegen eind 1558 lopen als Taffin in Straatsburg aankomt. Wat heeft hij er te verwachten? Uit de traditie heeft hij licht geweten welke reputatie deze stad nog niet zo lang geleden heeft genoten als moederkerk en vluchthaven, zo in de trant van Emden. Hij heeft zeker het een en ander geweten van de belangrijke kerkelijke leiders van die vroegere tijd: vooral Capito en Butzer.

Butzer allermeest kan hem hebben aangesproken. Hij citeert hem maar één keer en dan nog afwijzend (in een bijzaak!), maar naar type heeft Taffin veel gemeen met de bruggenbouwer Butzer. Butzer is erom bekend dat hij graag een middenweg zoekt, die toch nog een koninklijke weg mag heten. Taffin heeft levenslang niet anders gedaan. Butzer is niet met veel dank beloond, dat is ook Taffin's uitzicht.

Die oude tijd in Straatsburg is voorbij. Mede daardoor zal de Antwerpse gemeente er van hebben afgezien rechtstreeks naar Straatsburg te reizen.

Want nu regeert in die stad een Lutheranisme, dat niet toleranter is dan het zich in Aken en Worms heeft betoond.

Als geboren Doornikker heeft Taffin licht eraan gedacht dat vanuit Straatsburg Ds. Brulde naar Doornik is gekomen, waarmee de hervorming daar een beslissende wending heeft genomen.

Dat is dus voorbij. Van theologische contacten in Straatsburg verluidt niets. De sfeer is er polemisch gespannen: als Taffin na zijn verblijf in Genève erheen terugkeert, maakt hij onverkwikkelijke twisten mee. Geen groot wonder dat hij er niet lang vertoeft en zijn pelgrimage vervolgt richting Genève. De korte duur van het verblijf in Straatsburg, hoogstens enkele maanden, maakt het daarom onwaarschijnlijk dat, naar bepaalde berichten willen, Taffin al in Straatsburg is getrouwd. Blijkens zijn ethiek vindt hij het huwelijk een zo belangrijke stap in het mensenleven, dat het onaannemelijk is dat hij er toe is overgegaan zonder een grondige kennismaking. Als hij later hertrouwt is er sprake van zijn verloofde; het lijkt verantwoord aan te nemen dat het ook in Straatsburg hoogstens tot een verloving is gekomen, zodat pas na de geneefse tijd het huwelijk in Metz is voltrokken.

Wat Taffin tijdens zijn verblijf in Straatsburg heeft gedaan? Hij heeft er stellig voortgezet wat hij in Antwerpen moet zijn begonnen nl. zich verdiepen in theologische vraagstukken. De omgang met de Antwerpenaren, die hij zo goed mogelijk van dienst is geweest, heeft de noodzaak van verdere scholing zeker doen beseffen. Het ligt in die lijn, dat de reis spoedig naar Genève gaat, de magneet die zovelen heeft aangetrokken. Calvijn heeft aan de Franse kerk eens geschreven hem maar „hout" te zenden, dan zal hij er wel „pijlen" van snijden. Men heeft in Genève met vreugde vastgesteld, dat Taffin daartoe als geknipt is (zo wordt hij straks in Metz ook beoordeeld), zodat de kennismaking met Calvijn, Beza en wie weet hoeveel anderen zeer positief verloopt. Hij komt net vroeg genoeg om de opening van de Academie mee te maken en heeft van het onderwijs kunnen profiteren, zeker een kleine twee jaar, daar hij immers begin mei 1561 predikant in Metz wordt.

Die jaren heeft Taffin zeker uitgebuit, want hij toont zich later een uitstekend georiënteerd theoloog en na deze rustiger jaren kan van studie niet veel meer gekomen zijn. Het al gesignaleerde zwijgen over zijn oude boekenliefde bevestigt dat.

Dat Taffin het in Genève zelfs tot doctor in de theologie heeft gebracht, zoals sommige geestdriftigen hebben beweerd, is stellig een misverstand. Taffin mag zeker wel een „uniek" man heten, maar er komen in Genève meer Taffins voor en b.v. het feit dat Jean's neef en naamgenoot er later stellingen verdedigt, kan tot het misverstand

hebben geleid. Men heeft later nooit aan Taffin's geleerdheid getwijfeld. Maar daartoe is een doctoraat geen vereiste, als is het geen luxe.

Jammer en vreemd dat Taffin's naam niet voorkomt in het boek, waarin de rector der academie de namen der studenten inschrijft. Is hij honoris causa van die inschrijving en de kosten die het meebrengt vrijgesteld?

In verband daarmee maakt het hopelijk geen cynische indruk de vraag te stellen waar Taffin toch al die tijd van geleefd heeft. Zover wij zien trekt hij geen salaris en hij is er niet de man naar om de hand op te houden voor fooien. Zo moet wel vermoed worden, dat vader Taffin, immers een vermogend man, het niet aan ondersteuning heeft laten ontbreken. Vader overlijdt pas veel later, er is dus geen sprake van een erfdeel waarvan geleefd kan worden. Een vermogend man is Taffin nooit geweest, daar is hij veel te goedgeefs voor geweest. De hoop dat zijn testament iets laat weten omtrent zijn draagkracht blijkt ijdel: het getuigt meer van zorg dan van weelde.

Het contact met Genève is blijvend. Taffin's correspondentie met Calvin is verloren, die met Beza geeft ons het besef, dat deze opvolger van Calvin Taffin hoogschat, al is die bepaald niet „his masters voice". Ze zijn het nogal eens oneens en dat pleit voor beider karakterkracht. Maar menig advies wordt in Genève gevraagd, zonder dat daardoor b.v. Beza tot een soort aartsbisschop of zelfs paus wordt gemaakt, wat dan ook vlak indruist tegen het grote beginsel van de Emdense synode, dat geen ambt over het andere zal heersen. Toch lijkt het enkel eerlijk althans te suggereren, dat hier de grond gelegd kan zijn voor dat onder gereformeerden zo gebruikelijke en toch zo tegensprakige verheerlijken van „door God gegeven leiders", waarmee men zo vaak bedrogen is uitgekomen.

De studietijd loopt uit op de bevestiging in het ambt door handoplegging, en dan wordt de ruim 30 jarige predikant in de gemeente Metz.

V. PREDIKANT IN METZ

1. DE EERSTE JAREN

De stad Metz is in 1552 door Frankrijk veroverd en heeft zo opgehouden een vrije Duitse rijksstad te zijn. Dat is zo ongeveer de omgekeerde gang van zaken, die Doornik over zich heeft zien komen. Al vroeg komt er een protestantse gemeente op, die door vele ups en downs gaat en als wier „vaders" namen worden genoemd als Lambert van Avignon, Jean Châtelain en vooral Guillaume Farel. Sinds 1559 werkt in Metz en omgeving Petrus Colonius, die door Genève is gezonden en zo wordt in 1561 Taffin zijn collega. Hij komt net op tijd om de eerste publieke preek mee te maken. Met enkele onderbrekingen staat Taffin er tot 1569; er is reden om aan te nemen dat deze jaren voor hem wel druk, maar toch vruchtbaar en stimulerend zijn geweest. Als hij later aan het hof van Oranje wel eens te weinig te doen heeft en zich iets van een parasiet voelt, denkt hij met weemoedige vreugde terug aan die rijke moeilijke jaren.

Dat het een drukke tijd is valt op te maken uit het bericht, dat de predikanten van Metz per week 3 diensten hebben te leiden, op Zondag twee en een weekdienst op Woensdag en het aantal hoorders in de duizenden loopt. Daar komen dan nog bij diensten die in de buurt van Metz worden gehouden.

Taffin wordt erg gewaardeerd, trouwens Colonius, met wie hij in eendracht samenwerkt evenzo. Van Taffin wordt gezegd dat hij ijverig en zeer geleerd is; de gemeente Metz lijkt hem dus zoiets als een ere-doctoraat verleend te hebben. Daarmee en met wat men over het verblijf in Genève beweert, komt weinig overeen, dat hij in de eerste tijd hulpprediker wordt genoemd. Dat zal wel moeten betekenen dat hij dat zelf gewild heeft, daar hij als proponent begint en dat daaruit zijn respect voor zijn ervaren collega Colonius spreekt. Hij heeft die proeftijd spoedig achter zich gelaten, we weten dat uit een prijzende opmerking van professor Zanchius, gereformeerd theoloog uit deze vroege tijd. Als een jong theoloog tegenover hem bekent erg op te zien tegen het ambt, wijst Zanchius hem op Taffin, die ook aarzeling heeft gekend, maar die heeft doorgezet en zijn dienst vruchtbaar heeft zien worden. Taffin blijkt naar Metz te zijn gekomen, wel uit Genève, maar via Straatsburg, vanwaar Colonius hem naar zijn nieuwe gemeente brengt.

Te vermoeden valt dat bij die gelegenheid met die twee ook meekomt Taffin's verloofde, want in Metz zijn ze getrouwd. Taffin's vrouw is een straatsburgse, die de familienaam Quintin draagt. We weten van haar niet meer dan dat ze in 1564 een zoon Samuel ter wereld brengt, die zijn vader niet overleefd heeft, daar diens testament van hem zwijgt. Ze heeft in latere jaren nog wel eens de moedervreugde gekend, maar ze heeft er dan de dure prijs van haar leven voor moeten betalen. Het dan geboren kind, dat doodzwak is, betekent weer een van „witte plekken" in Taffin's leven: hij lijkt toch te zijn blijven leven en moet de andere zoon zijn van wie het testament spreekt.

Terecht is opgemerkt dat de predikantsvrouw van die dagen niet op veel huiselijk geluk heeft kunnen rekenen, maar er eerder mee moet leren te leven, dat haar man, mogelijk met haarzelf, alle kans heeft om de lijst der martelaars te verrijken. We nemen aan dat „la Quintine" van gelijke nobele statuur is geweest als de vrouw van de zo jong gevallen Pierre Brully en als Cathérine Ramon, de vrouw van Guy de Brès, wier geloofkracht onder hun kruis ons nog ontroert.

Ze heeft zeker wel geweten wat ze doet als ze aan deze man hart en hand geeft. Hijzelf weet evengoed, dat de Inquisitie niets liever doet dan voor hem de martelaarskrans vlechten en alleen door een reeks wonderen is hij ontsnapt aan zijn belagers. Het lot van zijn collega Brully is hem bekend; zoals al eerder aangeduid is de kans groot dat

hij op de Doornikse markt Brully heeft zien sterven. Misschien heeft hem nog meer kunnen aanspreken het tragische lot van een collega-student, die zoals hij in Genève is opgeleid en die in 1549 geestdriftig naar zijn vaderstad Doornik terugkeert om er aan het werk te gaan. Maar hij wordt terstond gegrepen en verbrand.

De gemeente Metz bloeit. Na een conflict met de gouverneur verloopt alles ongestoord, wat een gelukwens van Genève uitlokt. Maar de grote toeloop maakt, dat de predikanten met alle goede wil het niet echt aankunnen en dus een noodkreet slaken in de richting van Genève. Dat heeft op het ogenblik niemand en zo duurt het nogal wat, eer we nieuwe namen horen: Jean Gamier, Francois Christophle en Louis des Mazures. Zo nu en dan helpen gastpredikanten.

September 1561 wordt het Heilig Avondmaal bediend, vermoedelijk voor de eerste keer. Niet minder dan 10.000 gasten zitten aan, een getal dat apocrief lijkt, maar dat door tegenstanders wordt erkend. Het kan echter ook wel veel kleinschaliger: in diezelfde maand preekt Taffin in een tuin (men heeft nog geen kerk) en doopt dan twee kinderen.

De jonge gemeente heeft natuurlijk nogal eens vraagpunten. In het najaar van 1561 gaat er een brief naar Genève, die informeert naar de geldigheid van een doop, die door een leek is bediend.

Deze „leek" blijkt toch wel diaken te zijn. Het antwoord van Genève is niet bekrompen: in een nog ongeordende kerk moet het een en ander geduld worden. En betreffende de doop heerse geen superstitie! De Rooms-katholieke bisschop van Metz reageert verontwaardigd. De Franse kerk weet trouwens ook nog wel iets van het dopen door vroedvrouwen en dgl: de synode van Lyon van 1563 verklaart de doop door leken ongeldig.

Het protest van de zoëven genoemde bisschop inzake de doopspraktijk heeft een nawerking.. Begrijpelijk dat men van die kant de opbloei van de gereformeerde kerk met zorg en argwaan gadeslaat. De bisschop meent in die doopskwestie een bres te zien, waardoor de stormram met succes kan worden ingebracht om het onwelkome bolwerk uit te schakelen. Hij wantrouwt echter zijn eigen kennis en kracht van woorden en nodigt daarom Bernard Dominici, overste van de orde der Trinitariërs uit, om namens hem een dispuut te houden met de ketters. Dat loopt echter faliekant af. Want Dominici verzekert de aanwezigen, dat de leer van de Calvinisten over de kinderdoop nog erger is dan die van de Dopers. De man moet erg weinig begrepen hebben van de zo gevoelige kritische verhouding van Dopers en Calvinisten, want de Gereformeerden worden enorm boos en eisen nu dat er een publiek dispuut zal volgen. Als dat wordt afgeslagen wordt een proces wegens laster in uitzicht gesteld en het loopt er op uit, dat Dominici als geslagen man de aftocht blaast, wat nogal indruk maakt. De verhouding tot de Rooms-katholieken wordt er niet beter op, als eind 1562 Ds. Garnier is gekomen. In hem lijkt de onstuimige Farel te zijn herleefd. Hij is niet bang voor een confrontatie en publiceert een boekje getiteld (vertaald): *Simson, over het verschil tussen Mis en Avondmaal*. Dat prikkelt zijn tegenstanders zo, dat ze niet rusten eer Garnier gedwongen wordt weg te gaan.

De Protestanten hebben zich nog moeten behelpen met diensten in de openlucht. Dichters kunnen mooi dwepen met „tempels van ongekorven hout"; in kou en regen gaat het echter niet aan zo kerk te houden. In Metz zien we mede daardoor gebeuren wat ook elders voorvalt nl. dat de Gereformeerden het moe worden altijd maar de „underdog" te zijn. Het delicate „recht van tegenstand", dat theologen en juristen zo bezig houdt wordt toenemend actueel. Het optreden van Van Haamstede in Antwerpen

is een vroeg symptoom, dat door vele gevolgd wordt, naarmate het jaar 1566, dat van de explosie, nadert.

In Metz gebeurt al najaar 1562 wat in Antwerpen pas 4 jaar later plaats heeft, nl. het bouwen van eigen kerken. In Metz blijft het tot één kerk beperkt, die moet, gezien de omvang der gemeente

dan wel zeer forse afmetingen hebben gehad. Half december is ze klaar, naar we nader zullen horen zal het geen kathedraal zijn die de eeuwen verduurt.

Uit de *Histoire ecclésiastique des églises réformées au royaume de France*, 1580 ('Geschiedenis der gereformeerde kerken in Frankrijk') weten we nauwkeurig hoe het in die kerk is toegegaan. Men heeft 3 vaste predikanten en een overeenkomstige kerkenraad, voldoende talrijk om de gemeente goed te bedienen. Metz is in 4 wijken verdeeld met elk 5 ouderlingen en 2 diakenen. Daarnaast zijn er wat wij kerkvoogden noemen, die dus de kerkenfinanciën beheren, een kerkelijke ontvanger coördineert alles. De gemeente is mondig, de kerkenraad vertegenwoordigt haar werkelijk. Die kerkenraad vergadert twee maal per week, de predikanten komen dan samen met één „wijkkerkenraad", wat per kwartaal wisselt. Hoewel zo niet licht van een centrale kerkenraad sprake kan zijn, die altijd alles van iedereen weet, lijkt deze gang van zaken geen moeilijkheid te hebben gegeven.

Rigoreus zijn alle feestdagen afgeschaft, natuurlijk de zondag uitgezonderd, reeds de late middeleeuwen hebben gezocht onder de last der vele feestdagen. Zondagmiddag is er catechisatie (ook voor de ouderen?), de belangstelling is groot. Bij de doop presenteren de vaders hun kinderen, waarbij ze de (apostolische?) geloofsbelijdenis opzeggen (op de doopzitting?). Er moet sprake zijn van een vroegdoop, want het noemen van peters en meters maakt het waarschijnlijk, dat de moeders niet aanwezig zijn. Het Heilig Avondmaal wordt elke twee maanden gretig gevierd, het aantal aanzittenden is groot. Tevoren vindt er huisbezoek plaats, om ergernissen weg te nemen. De ouderlingen zien toe wie deelneemt, de „avondmaalsloodjes", die Taffin later in Haarlem blijkt te kennen, ontbreken hier nog. Begrijpelijk is nog niet iedereen lidmaat; van de wijze waarop men lidmaat wordt verluidt niets. Bij de huwelijksinzegening wordt er scherp op gelet, dat de voorgeschreven afkondigingen hebben plaats gehad. Daar men bij begrafenissen velen bereikt, die niet ter kerk komen, wordt bij de graven een goed woord gesproken, dat menigmaal weet aan te spreken.

Uit deze doordachte kerkorde begrijpen we nog weer beter dat de Calvinisten zich beter hebben weten te handhaven dan Dopers en Lutheranen. Het apparaat is vrij zwaar en, zal het zegenrijk functioneren, dan moet „de Geest wel in de raderen werken". Deze overlegging komt van ons, maar de auteur van genoemde kerkgeschiedenis meent dat dat inderdaad het geval is. De gemeente leeft en groeit.

Als er alle grond voor bestaat om aan te nemen, dat Taffin de jaren in Metz tot de beste van zijn leven heeft gerekend, heeft dat niet het minst zijn grond in het feit dat de verhouding tot zijn collega's voortreffelijk is. Als raadsman van Oranje later vooral met kerkelijke zaken belast, is Taffin gedurig in de weer om conflicten tussen „collega's" bij te leggen. Daar is in Metz geen sprake van. Ds. des Mazures, gesierd met dichterlijke gaven, gebruikt die o.a. voor een lofzang op zijn collega's. Dat zou vaker moeten gebeuren. Maar dan moet het wel echte poëzie zijn!

Willem van Oranje, al is hij niet zo thuis in de kerk als zijn raadslieden, (waarvan we, vooruitlopend op hun benoeming reeds hier vermelden dat het Marnix van St. Aldegonde, Taffin en Loyseleur de Villiers zijn), vraagt hen eens waarin toch dat geharrewar tussen vele dominees zijn grond heeft. Zij antwoorden, dat onder de

predikanten zich te veel ex-monniken bevinden, onkundig en ontworteld en die zo maar niet tot vruchtbaar werk weten te komen. Dat antwoord is wat eenzijdig, er moet natuurlijk ook mee worden gerekend, dat een tijd van spanning en gevaar hoge eisen stelt en dat de dominees nog moeten wennen aan een kerkelijk samenspel in nieuwe stijl. Taffin vooral weet ook wel dat er nog meer oorzaken zijn. Hij heeft niet zonder goede reden geijverd voor een althans redelijke bezoldiging der predikanten. Zo is het hem ook wel bekend wat Allard Pierson bij ons in de vorige eeuw zo realistisch verwoord heeft, nl. dat het te vaak onbetaalde rekeningen zijn, die dominees onrustig en twistziek maken.

In Metz moet de kerkelijke ontvanger wel hebben geweten, dat de predikanten steeds weer heenleven naar de eerste dag van de week, maar dat ze ook wel weet hebben van de laatste dag van de maand.

Niet alleen in Metz blijkt Taffin op prijs te worden gesteld. Willem van Oranje maakt contact met hem en dat heeft voor de toekomst ingrijpende gevolgen.

Taffin heeft geen oordeel geveld over de religiositeit van Oranje, maar die bepaald ook niet veroordeeld. Wij volgen een zelfde koers, ermee rekenend dat de vraag naar de betekenis van religie (geloof!) bij Oranje nooit bevredigend kan worden beantwoord. Van oorsprong Lutheraan; door het erven van het prinsdom Oranje en het leven aan het hof Rooms-katholiek, maar niet fervent; jarenlang er op uit om rooms en onrooms te verzoenen, langzaam maar zeker naar de Calvinisten toegroeiend, is hij erg moeilijk te situeren.

Maar hij is zeer geïnteresseerd in een mogelijke hereniging der nu uit elkaar geslagen groepen. Zelf denkt hij irenisch, licht door Erasmus beïnvloed en dat leidt ertoe dat hij een strijder voor de eenheid, nl. Francois Baudouin, geboortig uit Atrecht, naar Brussel laat komen om met hem dat brandende vraagstuk te bespreken. Baudouin (Balduinus) heeft zich door zijn pacifistische opstelling de toom van Calvin op de hals gehaald, die hem niet meer dan een kameleon vindt, die de kracht van de hervorming poogt te breken. Dat Oranje bij deze man te rade gaat laat dus goed zien dat de afstand tot de Calvinisten nog erg groot is. Oranje vindt de Calvinisten opstandige en rusteloze mensen. Daar hebben ze het wel menigmaal naar gemaakt, maar het gaat niet aan alleen hen van dit kwaad te betichten.

De conferentie met Baudouin leidt intussen tot teleurstelling. In Oranje zit een idealist, maar ook een realist en hij moet aangevoeld hebben dat dat laatste bij zijn gesprekspartner tekort komt. Dan gooit hij het roer radicaal om en arrangeert een ontmoeting met Guy de Brès en Charles de Nielles, beide belangrijke figuren in de jonge gereformeerde kerk. Dat onderhoud levert positief resultaat: Oranje voelt dat dit mannen zijn van betekenis, waar het vaderland wat aan kan hebben.

Het klinkt hem aangenaam in de oren als De Brès zich duidelijk uitspreekt voor eenheid met de Lutheranen en begrijpt dat dit een geoorloofd compromis mag insluiten. Curieus dat Jean de Tholouse, de broer van Marnix, zich tegen verklaart, hij heeft de afkerigheid der Lutheranen eerder gepeild dan vele anderen en hij krijgt helaas gelijk. Maar belangrijk is, dat wat later De Brès ook Taffin in het project betreft en die laat zich ervoor vinden. Ondanks de trieste ervaringen in Aken en Worms laat Taffin zich niet afschrikken.

In September beleeft de gemeente van Metz een grote dag. Francois d'Andelot, een broer van hugenotenleider De Coligny laat zijn huwelijk met Anne de Salm in Metz inzegenen en komt de zondag daarop met groot gevolg ter kerk. Een enorme menigte maakt het mee, om ook een glimp van zoveel glorie op te vangen. Dat is heel zeker niet allemaal heilbegeerte, maar ook het huwelijk zelf heeft een duidelijke politieke

betekenis. Metz is immers pas 12 jaar geleden door Frankrijk ingelijfd en er zijn nog wel mensen die dat willen ongedaan maken. Van Rooms-katholieke kant wordt zelfs beweerd, dat de Hugenoten van plan zijn Metz aan Duitsland te verkopen en die verdenking, hoe onzinnig ook, vindt toch wel geloof. Door dit huwelijk waarbij twee voorname Franse families betrokken zijn, wil men de verdenking weerleggen, wat zeker niet is gelukt.

Deze ook politieke plechtigheid moet worden verstaan als symptoom van de toenemende politisering van de religie in deze jaren. In de Waalse synoden gaat het zich roeren, er wordt duidelijker gesproken van de rechten van het geweten, er komt begrip voor wat is genoemd het heilig recht van de opstand.

De politiek is een heilige zaak te achten, wat moet betekenen dat ze het hele persoonlijke en publieke leven wil heiligen. Een biograaf van Taffin uit de vorige eeuw heeft echter wel moeten vaststellen, dat de tijd van de pure idealisten en van de apostelen voorbij is, dat de politieke problemen het gaan winnen van de echt religieuze, die daardoor gecompliceerd en ondergeschikt worden gemaakt.

Heeft Taffin dat aan gevoeld en het gevaar daarvan beseft? Het kan moeilijk anders, want al is hij niet wat wij een ingekeerde christen noemen, hij is wel een diep religieuze natuur. Hij wordt langzaam maar zeker in de politiek getrokken en we vinden bij hem geen open uitspraken waarin hij dat betreurt. Maar deze eerlijke man is geen diplomaat, die vlot met compromissen overweg kan. Als hij later de politiek verlaat vallen er geen tranen; volop heeft zijn politieke carrière hem zeker niet kunnen bevredigen.

Metz heeft in deze tijd de wind wel mee. De gouverneur is de gereformeerden welgezind en laat zich in de diensten zien. Farel, die in mei van dit jaar zijn oude gemeente nog eens bezoekt, moet wel verwonderd zijn geweest, als hij ziet hoeveel er is veranderd sinds hij er moeizaam werkte. In het stadsbestuur zijn de Gereformeerden op weg een meerderheid te gaan vormen. Mag dat dan niet? Heeft men onder de druk daar dan niet om gebeden? Ja, maar de overgang van kerk onder het kruis naar vrije, zelfs wat heersende kerk heeft ook zijn gevaren. De Lutherse houding tegenover de overheid, nl. die erg gedweë onderwerping heeft kwaad genoeg gesticht. Maar met de door de Gereformeerden bevochten vrijheid steekt het ook nauw. De palm groeit immers onder druk. Dat Lutherse en het gereformeerde element moeten samen een hogere eenheid vormen, ze hebben elkaar nodig. Heeft Oranje, die dat voorstaat, toch eigenlijk, beter dan hij zelf vermoed heeft, dat intuïtief begrepen?

In alle geval hebben enkele van de mannen van het eerste uur Oranje verstaan en zijn ze geneigd de Lutheranen te ontmoeten. Zoals eerder al even aangeduid is vooral De Brès hiervoor te vinden en hij krijgt van de hertog van Bouillon te Sedan, waar hij in dienst is verlof op reis te gaan om collega's te peilen. Hij komt naar Metz en heeft een gesprek met de plaatselijk predikanten. Die hebben er wel oren naar, maar ze zijn zo wijs de obstakels op de weg niet te onderschatten.

De Brès is optimistischer en legt er nadruk op, dat het in feite alleen om de opvatting van Christus' tegenwoordigheid in het Heilig Avondmaal gaat, die toch bespreekbaar moet zijn! Dan herinnert men zich, dat in 1536 de al genoemde Duitse reformator Martin Butzer iets heeft ondernomen dat met het nu beoogde overeenkomt. Butzer staat bekend als bruggenbouwer, hoe reed en diep de rivieren mogen zijn. En de „rivier" die tussen Luther en Zwingli met hun geestverwanten loopt is diep en breed. Butzer poogt nu de verschillen tussen beide visies zo klein mogelijk te maken, zodat beide partijen het kunnen accepteren. Hij vindt enige bijval, maar meer tegenspraak: het stuk dat hij over deze zaak opstelt is bekend geworden als de Wittenberger

Concordie. Ook voor de predikanten van Metz is ze niet zonder meer aannemelijk, maar wegens het belang der zaak nemen ze aan, de zaak in Genève, bij Beza, bekend te maken en om advies te vragen. Ze zien heel goed, dat er ook nog andere verschilpunten zijn, zo de doopsbeschouwing en de absolutie, maar die worden tegenover het grote punt secundair geacht.

Taffin stuurt brieven naar Beza met een verslag van de overleggingen der voorstellers en verzoek om bericht en raad. Het antwoord laat niet lang op zich wachten en het is algeheel negatief. Maar het zal de predikanten van Metz toch wel hebben geïmponeerd, dat Beza, die pas zo kort Calvin's opvolger is en nog niet diens grote ervaring heeft, toch een kennis van zaken en een intuïtie toont, die te denken geven. Beza verklaart zich vlak tegen, al wil hij Butzer graag als groot man eren. Naar zijn oordeel denkt men in Metz te optimistisch over de instelling van de Lutheranen: ze zijn onwrikbaar. Het loopt er zeker op uit dat ze tot elke prijs hun leer van de ubiquitousiteit (= dat Christus' verheerlijkt lichaam alomvertegenwoordig is en niet alleen in de hemel) en evengoed die van de consubstantiatie (Christus' lichaam is zo wezenlijk aanwezig met en onder te tekenen van brood en wijn, dat ook de ongelovigen en goddelozen, als ze deelnemen, Christus werkelijk ontvangen, zij het dan tot hun oordeel), willen zien triomferen.

Beza maakt er zich niet makkelijk van af, hij heeft de kerkgeschiedenis van zijn tijd goed in zich opgenomen en weet te zeggen, dat de *Wittenberger Concordie* geen zegen is gebleken, dat ze geen volle erkenning heeft gevonden en enkel onenigheid heeft veroorzaakt, die van de eenvoud van de Schrift heeft afgevoerd. Daarbij verzwijgt hij niet dat ook die „bijzaken" als doop en absolutie wel degelijk meetellen. Hij voorziet dat, ook al zou men op die Wittenberger Concordie nu ingaan, het er toch op uitloopt dat men zo lang wroet, dat de eis wordt gesteld dat de Augsburgse geloofsbelijdenis als norm wordt aanvaard. Tenslotte is Beza erg beducht voor nog weer een nieuwe geloofsbelijdenis, want daar is geen behoefte aan.

Het zou interessant zijn te weten hoe het de broeders in Metz echt te moede is geweest bij de ontvangst van deze brieven. Vermoedelijk is er een mengeling van schaamte, met enige geërgerdheid. Opmerkelijk is dat Beza niet als paus optreedt, enkel als adviseur, men heeft de zaak toch maar niet doorgezet. En het verloop der historie heeft getoond, dat Beza de stondbanden van zaken scherp heeft doorzien. Al spoedig sluit zich het Lutherdom helemaal af en dan trekken ook de Gereformeerden de hand ter verzoening maar terug.

Een bepaalde opmerking mag hier niet in de pen blijven. Men zoekt in 1565 naar een basis, waarop met de Lutheranen kan worden samengesproken en haalt er Butzer bij om zijn „belijdenis" daartoe te laten dienen. Maar men kent in Metz toch al enkele jaren de Nederlandse geloofsbelijdenis en nog iets langer de belijdenis van de Franse kerk? Waarom heeft die niet kunnen fungeren als akkoord van gemeenschap? Willen de Lutheranen daar niets van weten of zijn deze belijdenissen nog zo weinig actueel en actief geworden? In het licht van dit gebeuren is er waarheid in de bewering, dat met name de Nederlandse geloofsbelijdenis pas langzaam tot gelding is gekomen. Omdat Taffin door een bepaalde traditie gezien wordt als een man die nauwer bij het ontstaan is betrokken, geven we als aanhangsel aan dit hoofdstuk daarover enige informatie. Het zoeven verhaalde is wel geschikt over die betrokkenheid al bescheiden te denken.

Het getekende teleurstellende gebeuren maakt in alle geval duidelijk, dat althans een bepaalde groep bij ons de hoop op eenheid nog niet heeft opgegeven. Het „front" lijkt nog in beweging te zijn, maar het zal tenslotte toch wel een front blijken te zijn, dat niet te doorbreken is.

Het lijkt ook uit de gegevens te volgen, dat Taffin in deze tijd nog geen rechtstreeks contact met Oranje heeft. Mogelijk wel met Lodewijk van Nassau, die ook de man zal zijn die deze twee heeft samengebracht. Maar er is meer gebeurd dan wij weten. d'Andelot en Gillis de Clercq, belangrijke figuren in het weldra tot stand komende Verbond der edelen staan in contact met Taffin. En De Brès weet aan het consistorie van Antwerpen te berichten, dat Metz goed vindt, dat Taffin een rondreis maakt met als inzet de vrijheid te verkrijgen. Wat voor vrijheid? Alleen die van het geweten of van de cultus? Of vrijheid nbg breder en dieper? Taffin wil op zo'n reis De Brès mee hebben, onze indruk is dat de loop der gebeurtenissen de zaak heeft achterhaald. Maar het aanstonds te verhalen verzoek van Antwerpen om Taffin „ter leen" te ontvangen, voorjaar 1566, zal met het hier weergegevene wel verband houden.

Tot besluit van dit jaar: in het najaar beleeft Metz een duurtgolf. Koren, wijn en wat al niet zijn schaars en duur. Men schrijft een biddag uit, waarbij 's morgens Ds. Colonus preekt uit Jesaja 18, waarbij de psalmen 11 en 38 worden gezongen: 's middags preekt Taffin uit Daniël 9, waarbij Psalm 18 past.

In December bezoekt Taffin de synode der Franse kerken in Parijs. De jaren ervoor is hij er niet geweest, dat verwondert, daar hij straks een zeer trouw bezoeker van de Waalse synoden is.

Op de synode van 1565 speelt de kwestie-Morély. Deze predikant heeft bezwaar tegen de te aristocratische allure en structuur van de Franse kerk en pleit voor democratisering. D& rechten van het kerkvolk moeten meer tot gelding komen.

We hebben van Taffin geen directe uitspraken over deze kwestie. Het valt te vermoeden dat hij er niet al te diep door is geraakt. Hij is in één persoon een „aristocraat", die echter niet hautain doet én hij is een man, die dicht bij het kerkvolk wil staan, dus een „democraat". Het protest van Ds Morély is niet gemakkelijk te vatten. Als hij ertegen opponeert dat b.v. een burgemeester als zodanig „natuurlijk" ouderling wordt (zoals dat ook bij ons zo gespeeld heeft) moet Taffin's instemming voor de hand liggen. Men krijgt de indruk, dat de synode Ds Morély niet al te goed begrepen heeft: hij zag zijn wensen in alle geval niet vervuld.

Het vlakke tegendeel van wat Morély wil is het standpunt dat later Adrianus Saravia inneemt, die pleit voor invoering van het bisschopsambt ook bij de Protestanten op het vasteland. Volgens hem mogen er best verschillende rangen en standen bestaan onder de kerkedienaren, dus een nieuwe hiërarchie, allicht naar hun bekwaamheid. Daar liggen natuurlijk ervaringen achter met collega's van niet al te hoog niveau in de kruisgemeenten, waar Saravia ook bij gediend heeft en waarvan Taffin minstens weet heeft gehad. Maar de weg van Saravia is voor hem volstrekt niet begaanbaar. Dan nog eerder (maar niet excessief) die van Morély.

2. TAFFIN EN DE NEDERLANDSE GELOOFSBELIJDENIS.

De *Nederlandse geloofsblijdenis* komt uit in 1561, dus in de tijd dat Taffin predikant is in Metz. Daar hem een bepaald aandeel aan het gebeuren wordt toegekend, maar hij er zelf niet van spreekt, is het niet in te passen in zijn levensverhaal en lijkt het daarom zinnvoller in dit aanhangsel op de zaak in te gaan.

De traditionele voorstelling is deze, dat vooral Guy de Brès er het initiatief toe moet hebben genomen. Hij is het immers die in die Novembernacht een exemplaar ervan met een brief aan de commissie van onderzoek, die de troebelen in Doornik moet trachten te beteugelen, over de muur van het kasteel van Doornik werpt of laat werpen. En als zijn logies met bibliotheek en correspondentie wordt ontdekt, die men

vergeefs te laat nog in brand heeft gestoken, treft men daar een aanzienlijk aantal exemplaren van dat boekje aan De Brès heeft dus duidelijk met die geloofsbelijdenis te maken, de vraag is maar hoever dat gaat.

Lange tijd heeft men het zich zo voorgesteld, dat De Brès, kennelijk geïnspireerd door de publicatie van de Franse geloofsbelijdenis in 1559, gemeend heeft, dat een dergelijk stuk ook voor de Nederlanden van groot belang moet zijn. Dat moet hem ertoe hebben geleid een concept op te stellen, maar, om het niet tot werk van een eenspanner te laten worden, wil men dat hij het concept rondgestuurd heeft aan een aantal vooraanstaanden in de jonge gereformeerde kerk. Na verkregen instemming heeft hij de confessie dan kunnen stellen op naam van de gezamenlijke gemeenten onder het kruis.

Onder hen die om approbatie zouden zijn gevraagd wordt ook nadrukkelijk Taffin genoemd. Als er later onzekerheid bestaat over de vraag of die belijdenis eerst in het Nederlands of in het Frans is uitgekomen, schrijft Ds van de Corput aan zijn collega Croese (Crusius) in Delft, dat Taffin of Van der Heyden daar van moeten weten. Dergelijke uitspraken komen we nog meer tegen.

Over deze voorstelling van de loop van zaken is al vroeg twijfel gerezen. In 1561 is Taffin immers nog pas „hulpprediker” en er nog niet aan toe tot de vooraanstaanden te worden gerekend. Het is trouwens opvallend, dat hij zo zelden van die belijdenis spreekt. Als hij het eens heeft over „onze belijdenis” kan dat evengoed de Apostolische geloofsbelijdenis zijn. Tegen het eind van zijn leven blijkt hij de Nederlandse geloofsbelijdenis inderdaad te kennen, maar dan stelt hij voor, haar te „actualiseren”, door in een aanhangsel nader in te gaan op de ketterijen van de dag en die te weerleggen.

Het vrijwel zwijgen over de confessie bevreemdt des te meer, daar te verwachten moet zijn dat, gezien de schaarste en duurte van Bijbels, juist deze korte en bondige samenvatting ervan een bijzondere functie moet kunnen vervullen. Als in onze dagen velen graag spreken van „Schrift en belijdenis”, hopen de daarmee te meer klem aan een zaak te geven, moet gezegd zijn, dat zomin Calvijn als Taffin (en vele anderen) deze formulering kennen en dat ze hebben aangenomen dat, als de Schrift-zelf niet een laatste woord kan spreken, de belijdenis daar niets extras aan toe weet te voegen.

De Belgische geleerde Dr. Moreau, aan wie we het belangrijke boek over de *reformatie in Doornik* danken, heeft nieuw licht over deze zaak kunnen ontsteken. Daarin blijft aan De Brès een bepaald aandeel toegekend. Bij zijn rondreizen in Frankrijk, vooral in Normandië, heeft de opzet van de Franse belijdenis hem blijkbaar erg aangesproken. Die confessie is aan de koning aangeboden met dringend verzoek om godsdienstvrijheid. Dat lijkt hem voor de Nederlanden evengoed vruchtbaar te kunnen worden gemaakt. Zo heeft dan op zijn verzoek de kerkenraad van de gemeente Antwerpen in 1561 een belijdenis opgesteld, met een brief aan Philips II en een vermaan aan de overheid. Die belijdenis blijkt daarom ook vaak de belijdenis van Antwerpen te worden genoemd. Maar Antwerpen wil niet uit eigen naam spreken en stuurt daarom de belijdenis naar de Vlaamse en Waalse gemeente in Londen. Die vinden de publicatie gevaarlijk, wat de broeders in Antwerpen intussen niet overtuigt. De confessie is dus toch gedrukt en wel in Rouen, door de ondernemende drukker Abel Clémence, die ook het psalmboek van Beza-Marot (de een de dichter, de ander de musicus) ter perse legt. Van Rouen uit komt de verspreiding op gang, een 200 exemplaren gaan naar De Brès in Doornik. Zijn aandeel aan de presentatie aan koning en overheid is al vermeld.

Het hier weergegevene zal de waarheid vrij dicht benaderen. Enkele vragen blijven er

nog wel over. Hebben we reden om in de kerkenraad van Antwerpen in 1561 een man aan te wijzen, capabel om dat concept op te stellen, dat, al volgt het de hoofdlijn van de Franse belijdenis, toch een eigen fijne theologische toets heeft weten aan te brengen? Men wijst wel op de dan fungerende Ds Corneille de Lesenne, van wie we echter niet veel weten. Is het soms toch weer De Brès die hier leiding heeft weten te geven? Hij is een man met vele contacten en die veel vertrouwen geniet. Hij heeft een paar werken op zijn naam staan, die respect afdwingen. De boven weergegeven traditionele opvatting kan dus heel goed een kern van waarheid houden. En al is voor Taffin aan veel minder te denken: zijn contact met De Brès kan meer omvatten dan wij weten. Wie weet op welke manier ook hij (en nog anderen?) toch nog iets in deze hebben bijgedragen.

3. TAFFIN IN ANTWERPEN IN HET „WONDERJAAR"

1566 heet het *wonderjaar*. Men duidt daarmee aan, dat in dit jaar de begeerde vrijheid, althans van godsdienst, binnen het bereik komt, al neemt dat zo snel een eind, dat het verwonderen moet. De tijdrekening „oude stijl" rekent het jaar van Pasen tot Pasen, zodat het wonderjaar geacht wordt te lopen van Pasen 1566 tot Pasen 1567. Taffin heeft dit hele jaar in Antwerpen doorgebracht. Men heeft hem van Metz ter leen gevraagd, een merkwaardige gang van zaken, die in die tijd vrij gewoon is. Reeds is aangeduid dat men ook in Metz weet van de samenhang van religie en politiek: het lijkt waarschijnlijk dat men in Antwerpen zowat voelt wat er in de lucht zit en men is de oude helper van nog niet zo lang geleden blijkbaar niet vergeten en wenst hem als kapitein aan boord als er zware storm verwacht wordt. Men heeft bescheiden om zijn hulp gedurende een half jaar gevraagd, maar het is tot een vol jaar uitgelopen.

Voorjaar 1566 is Taffin in Antwerpen aanwezig en preekt er heimelijk. Maar dat clandestiene gaat de gemeente meer en meer drukken. Het Franse voorbeeld spreekt aan men wil naar buiten treden. Spoedig horen we spreken van de hagenpreken (graspreken genoemd) en chroniqueur Godevaert van Haacht weet te berichten, dat er in juni wel 3.000 aanwezigen zijn. En dat is pas een begin: weldra is sprake van 6.000, zelfs van 20.000 aanwezigen. Dat is geen propagandistische bluf, want ook tegenstanders spreken zo. In een van deze diensten gaat „Hermannus" voor, dat is Herman Moded, een collega, die de lof ontvangt de geleerdste van allen te zijn. Hij beschikt over een geweldige stem en dat is in de openlucht natuurlijk geen weelde. Het flauwvallen van verscheidene aanwezigen doet te meer beseffen, dat het hierbij niet blijven kan. Eind juli neemt ook Taffin een hagepreek voor zijn rekening en hij leest daarbij voor een korte belijdenis, waaraan men een gereformeerd christen kan herkennen. Deze belijdenis werkt enkele delen van de Apostolische belijdenis wat uit, het ontgaat ons, waarom men laatstgenoemde met haar eigen gezag niet gebruikt en ook het niet gebruiken van de Nederlandse geloofsbelijdenis roept weer vragen op. Er ligt iets dreigends in het feit dat men gewapend naar de preek komt, wat de overheid met diepe zorg vervult.

Als die maar meer geld en macht kon hebben! Maar daar hapert het aan. Door spionnen is men op de hoogte van de aankomst van de aartsketter Taffin en de burggraaf krijgt opdracht hem aanstonds te arresteren. Maar dat lukt niet en door veelvuldig te verhuizen is Taffin niet makkelijk te grijpen. Bovendien is het aantal aanhangers der nieuwe leer zo groot dat men het ook niet wagen kan iets tegen de predikanten te ondernemen. Morillon stelt dat knarsetandend vast: wat een trieste onmacht! En dan weet hij aan Granvelle te berichten, dat van de 86.000 inwoners van Antwerpen er wel 50.000 gereformeerd zijn en daar komen dan nog 2.000 dopers bij. Geen wonder dat in heel Vlaanderen deze stad zoveel respect inboezemt en als

voorbeeld voor verdere actie geldt. Daarmee hangt dan samen dat Margaretha van Parma, als ze aan deze stad denkt, eerder Sodom dan Kapernaüm voor haar geest ziet staan.

De reformatorisch gezinden weten natuurlijk erg goed van de zwakheid der landvoogdes en dat maakt dat ze hun eisen vrijmoediger uitspreken.

Daar ligt een bijzonder gebeuren achter: reeds in het voorjaar heeft Marnix van St. Aldegonde de kerkenraad ervan op de hoogte gesteld, dat er iets groots staat te gebeuren, waarvan mag gehoopt worden dat het wonder der vrijheid, waarop zo gewacht wordt tot waarheid wordt. Ze hoeven daar geen geheim van te maken, maar moeten het door briefjes van hand in hand doorgeven, opdat men paraat zij.

Marnix doelt hier op de actie die de adel overweegt. Sinds eind 1565 is er al overlegd, in december blijkt het te rijpen, waarbij Junius in deze kring in de bidstond voorgaat. In april 1566 is het dan zover: de beroemde optocht der edelen naar de landvoogdes om het „Smeekschrift der edelen" te overhandigen. Men verzoekt dringend (pas in een later stadium wordt de toon scherper) dat de vervolging om het geloof gestaakt zal worden en dat vooral de invoering van de Inquisitie, die Philips heeft aangekondigd, geen doorgang zal vinden. Het voorbeeld van de adel werkt aanstekelijk, want een *Verbond der Kooplieden* volgt en ook de consistories bundelen hun krachten. In december is er sprake van de Verenigde consistories, dus Lutheranen en Gereformeerden gaan samen. Dreigend, maar ook wel bang staan partijen tegenover elkaar. Het is voor de wanhopige Margaretha een zekere uitkomst, dat ze natuurlijk de koning moet raadplegen, die met antwoorden erg kan dralen. Daarom gebeurt er aanvankelijk nog niet veel. De adel tracht loyaal te zijn en wil niet van de eigenmachtige ‘graspreken’ horen. Als men in de stad St. Truyden nog eens samenkomt wordt dat stoer herhaald. Maar dan wordt bekend dat Philips troepen werft en als de consistories dan bescherming der hagepreken vragen wordt daarin toegestemd.

Deze hele actie van de adel heeft weinig uitgewerkt. Men is er verdeeld, één tak gaat het alleen om politieke vrijheid; zij die de hervorming zijn toegedaan leggen de nadruk op de religie. Spoedig verloopt de hele zo dapper opgezette beweging, het ontbreekt de adel zowel aan kracht als aan geld, haar rol is uitgespeeld. Het initiatief gaat uit hun handen over naar de andere genoemde verbonden en ook die zullen in de toekomst de losbrekende passies niet kunnen beheersen. Het is moeilijk om, gezien de trieste afloop van dit alles, de vraag binnen te houden, hoe het zou kunnen verlopen zijn, als van stonde aan een centraal gezag de hele actie had geleid. Als Oranje zich van het begin af aan het hoofd had gesteld zou de afloop mogelijk heel anders geweest zijn.

De Antwerpse magistraat verkeert in een bijzonder moeilijke positie. Beter dan de regering te Brussel begrijpt zij hoe de zaak op scherp staat en daarom is zij zelfs wel bereid om oogluikend toe te laten, dat er ook binnen de stad op open plaatsen wordt gepreekt. Maar daar geeft ze het water natuurlijk opening mee, als we denken aan de beslistheid die aan de andere kant leeft. *De chroniek van Wesembeke* de stadssecretaris, legt aan Taffin, die weet te spreken namens de burgerij het duidelijke ultimatum in de mond, dat men vrijheid wil en zoveel handtekeningen kan aanbieden als men maar wil. Er moet volgens hem gepreekt worden, wegens Gods verbond en onze gehoorzaamheid daaraan. Wij moeten prediking hebben, want het geloof is uit het gehoor. Van Brussel uit wordt bevolen de predikanten uit te wijzen, maar in het licht van dat woord van Taffin is dat wel het laatste waar men aan denkt.

Dan breekt de Beeldenstorm los en het gehoopte wonder der vrijheid komt in het

gezicht. Het begint elders in Vlaanderen, maar het grijpt om zich heen met ongedachte snelheid en Antwerpen is spoedig bereikt. Niet alleen de mensen van de oude kerk staan verbijsterd, ook de consistories zijn hevig geschrokken en haasten zich te verklaren, dat zij hier niets mee van doen hebben. Dat wordt natuurlijk niet grif geloofd.

Er is alle reden om dit wilde gebeuren anders te waarden dan in de geschiedenisles op de school in onze jeugd gebeurd is. Het is niet waar dat het hier enkel gaat om de uiting van edele verontwaardiging, zodat zoiets als een „leger der heiligen" uit de tijd van Cromwell of een nieuwe Gideonsbende de afgoderij radicaal uitroeit.

De Beeldenstorm heeft meerdere wortels en een goed deel ervan is alleen maar bitter. Het is niet alleen een „geestelijk" gebeuren, al is dat tenslotte veler gedachte geweest. Sinds 1561/62 zit het gewapend verzet in de lucht. Te denken valt aan het bevrijden van geloofsgenoten uit de gevangenis en de ontwikkeling van de hagepreken. Maar daarnaast is er in de sociaal-economische sfeer een verwildering en ontworteling, die maar al te graag zijn haatgevoelens afreageert op wat er maar in de weg komt. Men hoort in deze tijd van formele roversbenden van werkeloze arbeiders in de buurt van Hondschote, mogelijk de kern van de latere bosgeuzen, die beter niet geïdealiseerd worden. Men hoeft niet van „links" te komen om aan te nemen dat daar mede raddraaiers zijn te zoeken, die zich in de Beeldenstorm hebben uitgeleefd.

Die Beeldenstorm is heel zeker zoiets als een kromme stok. Al de vooraanstaande Calvinisten hebben er *neen* tegen gezegd. Marnix is een der weinige uitzonderingen. Ook Moded, die sterk op de achterban speelt, houdt zich wat op de vlakte. Taffin niet, want hij begrijpt dat deze revolutionaire uitwas naar alle kanten een fataal effect moet hebben. Dat heeft ze dan ook gehad: de Beeldenstorm wekt bij Philips de behoefte aan een wraak, die niet licht hard genoeg kan aankomen. We weten uit brieven van Spaanse soldaten, hoezeer ze verzekerd zijn een Godegevallig werk te doen door dat duivels gespuis uit te roeien, dat zijn schoenen graag insmeert met de heilige olie. Er wordt in 1567 een schrikkelijk hoge rekening gepresenteerd over het een jaar eerder gebeurde. De beslissende keer in de loop der dingen, die men mogelijk wel van die storm heeft verwacht, is niet gekomen.

De Beeldenstorm een kromme stok. Maar heeft die toch wel iets van een rechte slag toegebracht voor de goede zaak? Op korte termijn zeker. Margaretha ziet zich nu wel gedwongen een aantal zo schriel mogelijk uitvallende concessies te doen, waarvan ze hoopt dat ze die zo spoedig mogelijk kan terugnemen.

Nu komt de kwestie van de eigen kerken voor de protestanten op gang. Als de kathedraal en enkele kerken zijn „gereinigd", wil het volk, dat de predikanten die meteen overnemen en er gaan preken. Moded laat zich daar graag toe vinden, maar als de raad der stad Taffin dringend vraagt dat niet te doen, geeft hij aan dat verzoek gehoor en weet zelfs Modeds ijver in te tomen.

Er is geen sprake van dat de Gereformeerden nu maar zoveel kerken kunnen nemen als ze willen. Een paar kleine kerken worden hen gegund om de eerste honger te stillen, die er echter eerder door wordt aangewakkerd.

Landvoogdes Margaretha begrijpt dus, dat ze nu in alle geval concessies moet doen, maar natuurlijk zo min mogelijk. Antwerpen heeft haar uitgenodigd daar te komen resideren om het gewicht van haar aanwezigheid in de schaal te werpen, maar dat is wel het laatste waaraan ze denkt. Willem van Oranje komt in haar plaats. Hij is nog een loyaal dienaar der overheid, laat enkele plunders berechten, maar weet anderzijds een soort *modus vivendi* te bewerken, die Margaretha met tranen in de ogen laat gelden, zolang het niet anders kan. De predikanten die geduld worden moeten landskinderen zijn, Hugenootse geestelijken zijn niet welkom. De predikanten zullen

een eed van loyaliteit jegens de overheid moeten zweren en op die manier moet de openbare preek dan maar geduld worden. Uitdrukkelijke voorwaarde is dat men de Rooms-katholiek e cultus niet stoort. Het is alles voorlopig, de Staten Generaal en vooral de koning hebben het laatste woord te spreken.

Omdat de paar kerken die men heeft verkregen veel te klein zijn, is het maar één stap verder om te beginnen met het bouwen van verdere kerken op eigen kosten. Lutheranen, Walen en Vlamingen beginnen er met geestdrift aan en de offervaardigheid is groot. Oranje ziet intussen erop toe dat de kerken niet tot vestingen uitgroeien. Daarom een niet te hoog muurwerk en veel hout, wat wel moet aanduiden, dat hij begrijpt, dat de landvoogdes door die kerkenbouw alleen maar meer geprikkeld wordt.

Het loopt tegen de winter en het is dus zaak zeer voortvarend te bouwen. Velen bieden hun werkkraft aan, rijke dames geven de opbrengst van hun verkochte sieraden; dat de welgestelden zich onttrekken gaat in dit geval nu eens niet op. Zo komt de „Temple rond" (de ronde kerk) van de Walen in luttel tijd onder de kap, ze is bedoeld om iets van Salomo's tempel uit te beelden in deze Pinkstersfeer. Begin december kan Taffin de inwijdingsdienst leiden, vele edelen, wijds uitgedost zijn aanwezig, het moet de gemeente wel geweest zijn alsof ze droomt. Eindelijk vrij om in de eigen kerk God te loven naar Zijn Woord. Men weet zich in ruimte gezet en vergeet haast helemaal, dat het immers nog maar een afgedwongen voorlopige vrijheid is. Heeft zelfs Taffin wel gedacht aan die lijfspreuk van zijn geslacht: *respice finem*, (let op het einde)? En wat zal het einde tragisch-spoedig komen! Wat te meer hoop en moed geeft is het feit, dat de verhouding tussen de partijen redelijk is, al kunnen heethoofden het niet laten monniken en papen te dwingen *Vive le gueux* (leve de geus) te roepen. Niet zo'n wonder, dat de stemming in die kring gedrukt is, de kerken zijn leeg, de clerus bang. De verhouding met de Lutheranen is vrij positief, al is hartelijk anders. De gezamenlijke bouwactie heeft licht samenbindend gewerkt, ook in het Verbond van de kooplieden werken beide groepen samen.

Als uit Spanje het verlossende woord al maar niet afkomt en men natuurlijk zekerheid wenst, maken de kooplieden nog in het najaar een merkwaardig plan, dat van „de drie miljoen". Er gaat weer een rekest uit dat gewetensvrijheid vraagt, maar daarbij wordt aangeboden 3 miljoen gulden te betalen als Philips inderdaad toestemt. De landvoogdes is woedend; denken die vermetelen dan dat de koning net zo'n koopmansziel heeft als zij? Deze afwijzing verscherpt de toestand nog weer extra, er gaan nu klanken op, die ervoor pleiten dat een zo boze overheid moet worden afgezet. Maar men heeft van Philips immers geen ander antwoord kunnen verwachten? Een vorst die liever geen onderdanen heeft dan ketterse kán niet anders; het is enkel fair te erkennen, dat er in deze man met zijn zo lege staatskas toch bepaald karakter zit.

In de tijd dat het contact met de Lutheranen nog voortduurt horen we van een theologisch dispuut.

Marco Perez, een rijke gereformeerde koopman, zeker wel de leider van de personen, die zich noemen „de procuratores van de Nederlandse kerk" richt een banket aan, waarbij ook de pastoor van de kathedraal is uitgenodigd. Men zal disputeren over de eucharistie (het Avondmaal). Het is een voorproef, want het wordt gevolgd door een dispuut met theologen uit Leuven. Taffin en Ds. Corranus nemen er aan deel. Beide partijen kennen zichzelf de overwinning toe; dat Morillon er over zwijgt geeft intussen te denken.

De drie miljoen, die toegezegd, maar lang niet geheel betaald zijn, hebben dus niet aan hun doel beantwoord. Als de toestand dreigender wordt, gaat men het geld besteden aan het werven van troepen, wat de jegens de overheid zo loyale Lutheranen met af-

keer vervult. We vragen ons ook af of het wel wijs is geweest met de tegenpartij juist over het Avondmaal te spreken, daar dat de nu nog samengaanden immers in de grond diep scheidt? Wilde men elkaar nog wel werkelijk vinden?

Taffin moet van het plan van de drie miljoen ook iets hebben verwacht. Hij tekent het *Verbond der kooplieden* en heeft zich zelfs ingezet om het geld in te zamelen. Want Morillon weet aan Granvelle te berichten, dat Taffin kans gezien heeft zeker 12.000 gulden bij elkaar te slepen, die hij wel op een veilige plaats zal hebben verborgen. Die veilige plek is niet anders geweest dan de kas van het genoemde Verbond: de geldwolf Morillon, altijd op eigen baat uit, heeft niet Taffin, maar zichzelf aan de kaak gesteld. De spanning en het vele werk gaan Taffin niet in de koude kleren zitten. In december is hij ziek, iets dat we periodiek te horen krijgen, erg sterk lijkt hij niet te zijn geweest. Van vakantie horen we hem nooit spreken. Alleen 19 jaar later, als hij uit het door Parma ingenomen Antwerpen moet vluchten, komen we iets tegen dat op vakantie lijkt. Als we daar later over spreken zal blijken, dat de vrijwel ingestorte man dan wel een „stille tijd" beleeft, maar die is natuurlijk toch weer verbonden met kerkenwerk. Als die ziekte van december niet al te erg is geweest lijkt het best mogelijk, dat Taffin die tijd gebruikt heeft om het pamflet te schrijven over de gebeurtenissen in Antwerpen in 1566, dat Men wel aan hem heeft willen toekennen. Daar het ons aan het onderscheidingsvermogen ontbreekt, om er iets echt Taffiniaans in op te merken, gaan we er niet nader op in. Te ontkennen is overigens niet, dat een zo wijs en rijp man als Taffin, die zo intens en kritisch het wonderjaar heeft meebeleefd er wel een heel competent verslag over moet weten te geven.

Naar de tijdrekening oude stijl is het wonderjaar eind december nog niet voorbij. Het jaar loopt dan immers van Pasen tot Pasen en Taffin heeft het jaar ook naar die tijdsrekening in Antwerpen vol gemaakt.

Maar het is geen blij einde. Op de actie van het begin van het jaar volgt de reactie van het slot. De eerste maanden zijn nog niet zó hopeloos, hoewel de positie van de Gereformeerden verzwakt. De landvoogdes herstelt zich van haar verwarring en toegeeflijkheid en wil het verloren gebied terugveroveren. De Gereformeerden, nu zonder de Lutheranen, zamelen verder geld in en wapenen zich ijverig. Margaretha lijkt op de angstgevoelens te spelen (die niet alleen bij de Rooms-katholieke leden van het Verbond der edelen geleefd hebben) en biedt een soort amnestie aan. Als de preek gestopt wordt, zal er geen strafvervolging zijn en krijgt men drie maanden tijd voor vrije aftocht. Wat later wordt het nog eens aangescherpt: als de predikanten worden weggestuurd en de eigen kerken worden afgebroken zal alles vergeten en vergeven zijn. Dat is het vlakke tegendeel van wat Taffin met zijn uit Genève overgekomen collega Crespin in een nieuw scherp rekest betogen. Het suggereert grote kracht en laat de vraag opkomen: hoort dan Taffin ook bij hen die zichzelf en hun kracht overschatten en daardoor tot zoveel als wanhoopsdaden komen?

Tot die wanhoopsdaden valt o.i. ook te rekenen het legertje van inferieure kwaliteit, dat men uitrust om er eerst Walcheren mee te bezetten. Dat dit faliekant mislukt leert geen voorzichtigheid: het zorgeloze legertje onder aanvoering van Jean de Tholouse, de broer van Marnix, wordt bij Oosterweel, vlak onder de wallen van Antwerpen in de pan gehakt door de geoeffende veteranen die Margaretha nu tot haar beschikking heeft. Van de wallen van Antwerpen kijken de Gereformeerden machteloos toe, onder hen licht Taffin en Marnix. Oranje laat de poorten gesloten blijven om een nog groter bloedbad te voorkomen.

Dat is het begin van het eind. Ook elders, in de buurt van Doornik, zijn geestdriftige,

maar ongeofende gereformeerde strijders vernietigend verslagen. De man die dat terloops even waarneemt, Noircarmes vervolgt dan het beleg van Valenciennes, dat met Doornik en Antwerpen tot de brandpunten van de hervorming hoort. Weldra komt het ten val, wat De Bres en De la Grange, de plaatselijke predikanten, aan de galg brengt. Ook zij hebben de kracht van het aangekondigde verweer overschat, wat aan De Bres bittere woorden ontlokt.

Na Oosterweel is Antwerpen in rep en roer geraakt. De Gereformeerden bezetten de Meir, ze hopen nog op steun van de Lutheranen, maar die blijft uit en dan is het verzet ten einde. Begin april voelt Margaretha zich sterk genoeg om een garnizoen in Antwerpen te legeren. Ze is eerlijk genoeg om meteen de bestraffing van de schuldigen aan te kondigen.

Dan begint de uittocht. Men denkt eerst nog aan iets tijdelijks en hoopt zelfs aan Alva, wiens komst gemeld wordt, weerstand te kunnen bieden. Tot die dappere wanhopigen behoren natuurlijk vooral de ballingen, die nog niet zolang geleden zijn teruggekeerd en op een trieste manier met de rug tegen de muur staan.

De instorting van de grote verwachting voor het wonderjaar voltrekt zich dan in een snel tempo. De predikanten krijgen opdracht binnen 24 uur te vertrekken. Tussen 4 en 11 april ontrolt zich het drama van het cultusverbod, de laatste dienst, het afscheid van de Raad der stad en de aftocht van Oranje. De predikanten worden weer eens gebrandmerkt als „dogmatiseurs“, wat in deze samenhang niet veel meer dan woordenkramers kan betekenen: Morillon zorgt weer voor pikant nieuws. Volgens hem heeft Oranje bij zijn vertrek naar Breda, om vandaar naar Dillenburg te gaan, goedgevonden dat Taffin, Moded en anderen met hem meegaan in de ijdele hoop in Antwerpen weer vaste voet te krijgen. Is dat voor Oranje waarschijnlijk? Hij moet nu, meer dan ooit, weigeren om met de gereformeerde drijvers samen te gaan. Voor Taffin is het zeker onmogelijk, want we weten van zijn terugkeer naar Metz en die weg loopt niet over Breda.

De nu leegstaande kerken van de protestanten doet de landvoogdes cadeau aan haar veldoversten, die voor haar zulk goed werk hebben gedaan. De slaggers van Borgerhout zien er vlees in een verlaten kerk als verkoopshal te gebruiken en bieden geld. Maar Margaretha is onverbiddelijk: deze synagoge van Satan moet van de aarde verdwijnen. Het is de eerste kerk, die Taffin lief moet zijn geworden en die hij ziet ondergaan, het zal de laatste niet zijn. Hij krijgt van Morillon nog weer een schop na. Zijn aartsvijand weet te berichten, dat na het vertrek van de geuzen de bisschop van Atrecht, (de opvolger van Granvelle?) in Antwerpen is komen preken. En dat was nog eens wat! Men staat perplex over zijn rijke kennis. Wat een verschil met wat Taffin c.s. hebben weten te bieden. Mogelijk leren ze daar nog wat van. Wat jammer dat Taffin c.s. verbannen zijn, zodat deze heilzame kans hen is moeten ontgaan.

4. DE LAATSTE JAREN

Voor Taffin is de uitwijzing uit Antwerpen ditmaal niet werkelijk een ballingschap, al grenst ze eraan. Hij keert immers naar huis terug, naar vrouw en kind, als die tenminste dat hele jaar alleen in Metz zijn gebleven, wat onwaarschijnlijk lijkt.

Er is tijdens zijn afwezigheid een en ander gebeurd. Zijn collega's Garnier en Des Mazures zijn vertrokken en in hun plaats vindt Taffin de ons verder weinig bekende Jean Lallot en Olivier Valin. Met hen verkeert Taffin naar zijn aard weer op goede voet, maar hun bestaan is toenemend onzeker, doordat Metz politiek zo kwetsbaar is door de Franse intriges.

Het spant in Metz. Najaar 1567 komen de diverse groepen samen om te beraadslagen

over gewetensvrijheid en rust. Taffin spreekt namens de Gereformeerden, hij is dankbaar voor de rust die zijn gemeente kent, maar hij wil garanties dat die bestendig blijft. De Gereformeerden voelen zich bedreigd, daar hun kerkgebouw maar één enkele uitgang heeft, wat bij een eventuele overval natuurlijk een groot gevaar is. De gouverneur zegt hen uitdrukkelijk toe, dat hij hun veiligheid garandeert.

Besloten wordt dat men zich politiek zo neutraal mogelijk zal opstellen en dus zomin met de machtige Guises als met de Hugenoten contact zal onderhouden. Helaas zoekt een leger van de Franse koning wèl contact met Metz, wat in het najaar tot een panische vlucht van de predikanten en vele gemeentenaren leidt. Het gevaar blijkt overschat te zijn, men keert spoedig terug. Maar door diverse machinaties wordt het stadsbestuur met een meerderheid van Rooms-katholieken bezet, wat er op uitloopt dat in 1568 de gereformeerde eredienst verboden wordt; de predikanten hebben binnen 14 dagen te vertrekken. Ditmaal breekt er geen paniek uit, maar door een voorzichtig beleid weet men zich nog tot voorjaar 1569 te handhaven. Dan leidt een bezoek van koning Karel IX tot een conflict, dat zo hoog loopt, dat het kerkgebouw der Gereformeerden wordt afgebroken. Achter dit gebeuren zitten zeker de veranderde krachtsverhoudingen in Frankrijk, wat door de nederlaag van de Hugenoten bij Jarnac wordt veroorzaakt.

Taffin met zijn gezin, de andere predikanten en meerdere gemeentenaren vluchten naar Heidelberg. *Dit is de derde keer dat Taffin het werk bij de handen afbreekt en nog is het het einde niet.* De jaren in Metz hebben aan Taffin zware eisen gesteld, maar hebben hem doen rijpen. De gemeente Doornik heeft het wel goed geweten: de palm groeit onder de druk. We kennen van Taffin in geen enkele periode van zijn leven een blijk van zelfbeklag, hij heeft geweten van de goede hand van zijn God over zijn leven en hij heeft vaker indrukwekkend weten te preken over het: *zich vasthouden, als Ziende de Onzienlijke*. Vergelijkenderwijs hebben we de jaren in Metz tot de beste jaren van zijn leven te rekenen. Geen wonder dat hij later, als hij meent „magere" jaren te beleven, de moed niet verliest, maar erop rekent dat zijn God het „dode" getij zal laten keren, zodat Taffin van nut kan blijven voor Gods kerk.

VI. IN HEIDELBERG

De Taffin die in Heidelberg aankomt is zeker wel een geschokt, maar geen gebroken man. Wel geschokt, want Taffin toont zich een zeer gevoelig mens en volstrekt geen stoicijn. De breuk met de gemeente waarmee hij een goede band heeft gekend moet hard zijn aangekomen, en daar komt nog bij dat Metz als het ware de schakel is, waarlangs het contact tussen Frankrijk, Duitsland en de Nederlanden verloopt.

Toch blijft Taffin ongebroken. We hebben reden hem te vergelijken met Lodewijk van Nassau, die omgang met zijn broers heeft en die blijkbaar de man is geweest die Taffin in contact met Willem van Oranje brengt.

Uit 1568 hebben we een brief van Lodewijk, gericht aan één van de Taffins, (Jacques of Nicolas), die als reizend agent in Engeland verkeert. Lodewijk heeft net de zware nederlaag bij Jemmingen op het nippertje overleefd en zou diep in de put kunnen zitten. Maar nee: hij schrijft dat hij vol goede moed is. Hij mag dan op het land verslagen zijn; dan moet de strijd maar op zee worden voortgezet. De bedoelde Taffin moet daarom de vluchtelingengemeenten in Engeland (Londen, Norwich, Colchester e.a.) krachtig aansporen om te doen wat ze kunnen, om Lodewijk met oorlogsschepen te komen helpen. Een fijn trekje in deze brief is, dat de zo strijdvaardige Lodewijk een goede band met Gods kerk blijkt te hebben: de oprichting van „Gods arme kerk" moet blijvend behartigd worden. Taffin kunnen we ons enkel als gelijkgestemd voorstellen. De verwarring der mensen doet Gods verkiezen niet te niet. Daarom houdt ook Taffin goede moed.

Heidelberg is daarom voor hem niet een stil plekje, om je daar in je verdriet te begraven. Taffin sticht meteen een Waalse gemeente, die vluchtelingen een nieuw thuis biedt. Hij heeft als ouderlingen de professoren Tremellius en Boquinus, die allicht niet hebben nagelaten zijn studiezijn te prikkelen. De sporen daarvan vinden we in het feit, dat Taffin zich als student heeft laten inschrijven, stellig met betere bedoeling dan om vrijdom van de bepaalde lasten te verkrijgen, die studenten plegen te genieten. Daar de gemeente zeker tamelijk klein is, kan het Taffin niet aan tijd tot verdere studie hebben ontbroken. Maar van in deze tijd door hem uitgegeven boeken is ons niets bekend, hoewel de Index librorum prohibitorum (Lijst van verboden boeken) van 1570 ook hem vermeldt. Daar deze index vrijwel een mislukking is, zullen we er in dit geval niet te veel goeds van denken. Zover onze zekere kennis reikt is Taffin pas veel later gaan publiceren.

Helemaal duidelijk is Taffin's positie niet. Hij is in alle geval niet in dienst van de keurvorst en zeker niet als hofprediker; hij heeft een beter contact met Datheen dan later het geval is.

Keurvorst Frederik kent Taffin al sinds de uittocht van 1558. Hij is een lekentheoloog van hoog gehalte, hij wil niet-exclusief gereformeerd zijn en wordt daardoor door de Lutheranen bestookt. Hij heeft naar en boven vermogen bijgedragen tot de bevrijding der Nederlanden, zijn zoon Christoffel laat in de slag op de Mookerheide het leven voor de goede zaak.

Keurvorst Frederik's belangstelling voor Taffin is religieus gefundeerd, maar dat sluit iets politieks niet uit. Hij weet zich gerechtigd tot bepaalde heerlijke rechten in Metz die hij volhardend maar vruchteloos opeist op ettelijke rijksdagen. Die band aan Metz moet Taffin ten goede zijn gekomen. Als toenemend blijkt dat van Duitse kant geen hulp is te wachten, richt Frederik zijn aandacht op Frankrijk, waarheen ook Oranje door veel teleurstelling heen tenslotte zich gaat keren. Het hof van Frederik heeft voor

Oranje en de Nederlanden grote betekenis. De keurvorst hertrouwt met Amelia van Nieuwenaar, de weduwe van Brederode. Naar het hof in Heidelberg vlucht Charlotte de Bourbon, abdis van het klooster van Jouarre, die er hartelijk ontvangen wordt. Er zijn aanwijzingen, dat Taffin en mogelijk ook zijn beide broers die Oranje dienen, ertoe hebben meegewerkt, dat Charlotte de derde vrouw van Oranje wordt, nadat diens gestrande huwelijk met Anna van Saksen door „echtscheiding" is ontbonden. (De aanhalingstekens worden verklaard als we aan 1575 toe zijn, als Taffin het huwelijk in Den Briel inzegt).

Gedurende het verblijf in Heidelberg valt de **Synode van Emden, 1571**, waar Taffin zich blijmoedig voor heeft ingezet. We pogen zo kort en toch zo duidelijk mogelijk de betekenis van dit gebeuren weer te geven.

Het doet ons goed te zien, dat het 3 predikanten uit het Zuiden zijn, veilig in de Palts, die hun geloofsgenoten in het Noorden niet vergeten en plannen beramen om de grond te leggen voor een vast kerkverband, daar ze vertrouwen dat God „morgen of overmorgen" de deur naar de vrijheid zal openen. Daar is al een begin mee gemaakt 3 jaar geleden, als men in Wezel samenkomt in een heel voorlopig verband, dat men de bescheiden naam van Convent heeft gegeven. Nu, in 1571 nodigen de predikanten Datheen, Taffin en Petrus Colonius (in Metz Taffin's collega) de vluchtelingengemeenten in het hele Rijnland uit om in **Keulen** in synode samen te komen. Vervolging in Keulen moet er de oorzaak van zijn dat men in Emden vergadert. De vertegenwoordiging is erg incompleet, ook de synode van Emden houdt het karakter van voorlopigheid. Toch heeft Emden heel wat betekend. Taffin is assessor, Van der Heyden praeses. In latere Waalse synoden is Taffin vaak voorzitter, hij lijkt hier nog meer een „coming man" te zijn. Uit de acta van Emden is niet op te maken welk aandeel ieder neemt, uit het huiswerk dat men meekrijgt valt dat beter af te lezen. En Taffin komt daarbij niet te kort.

De eenheid, die in Emden voorop staat, wordt doorkruist door een tweespalt, die tot een compromis leidt en zo Emden niet mislukken laat. Maar dat kan ons niet doen vergeten, dat het Nederlandse Gereformeerde Protestantisme vanaf het begin geen echte eenheid vertoont, die trouwens nooit bereikt heeft.

Men pleegt die twee groepen in Emden aan te duiden als „rekkelijken" tegenover „preciezen", (dit laatste woord vooral niet te verstaan in de latere „piëtistische" zin, die b.v. bij Voetius c. s. opkomt.)

Er is voor gepleit die tweehed in Emden niet al te tragisch te nemen en voor Emden zelf en haar afloop kan dat wel waar zijn. Maar het spoor van die tweehed loopt al te duidelijk door de hele verdere vaderlandse kerkgeschiedenis heen. In die „rekkelijken" ontmoeten we hen, die men ook wel „nationaal-gereformeerden" heeft genoemd. Het zijn geesteskinderen van Erasmus, die Bullinger prefereren boven Calvijn en de milde Melanchton roemen. We hebben hun vervolg te zien in de Remonstranten, die zich wel remonstrants-gereformeerd noemen, maar wier botsing met de strenge Calvinisten aan elk van ons kan bekend zijn.

In die „rekkelijken" hebben we een vroeg protest tegen de inzettende calvinisering van de kerk te zien. Vandaar dat men niet voelt voor contact met de Hugenenot en evenmin voor de Franse „discipline" (tucht).

Men voelt meer voor het Luthers-Zwingliaanse standpunt, dat aan de overheid een beslissende stem in de kerkenzaken toekent, waarbij vermoedelijk al voorvoeld wordt, dat vele overheidspersonen dat standpunt graag delen en bereid zijn hen die het aanhangen naar vermogen de hand boven het hoofd te houden.

In Emden hebben de zo gestemden zich bij de hen onwelgevallige koers van de

synode neergelegd, mogelijk zich troostend met de voorlopigheid van Emden. In feite hebben zij het in het vervolg der historie in sterke mate gewonnen.

Een vergelijking van de artikelen van **Wezel** en de acta van **Emden** laat volgens bepaalde onderzoekers zien, dat Emden strenger lijkt dan Wezel. En dat zou dan veroorzaakt zijn door de aanwezigheid van b.v. Taffin en andere Walen. Het is zeker waar, dat de invloed van de Geneefse kerkorde hier doorwerkt, en dat Taffin blijkens zijn nader te bespreken ethiek Genève bewondert en poogt te volgen. Maar het is onjuist hem als een streng man te tekenen, als dat tenminste zoiets als wettisch betekent. Want dat is Taffin volstrekt niet, hij leeft en roept op om te leven uit de overtuiging dat God in zijn wezen liefde is en dat echt christenleven een leven uit de liefde is tot God en mensen.

De oriëntatie op Frankrijk is voor Taffin, zeker na zijn ervaringen in Metz, heel niet vanzelfsprekend. Maar wetend hoe Marnix in 1570 op de rijksdag Spiers door de Duitse vorsten in de steek is gelaten, heeft hij begrepen dat het toch wel de Franse kant uitmoet. Zijn geneigdheid om altijd nog weer met de Lutheranen contact te zoeken heeft hem trouwens niet verlaten.

Oranje is naar we weten over Emden nogal teleurgesteld geweest. Hij is nog niet toe aan het afhaken van de Duitsers en hij vindt dat Emden veel te abstract-particularistisch-kerkelijk denkt, door kerk/geloof en politiek zo van elkaar te scheiden. Het valt aan te nemen dat Taffin, die diep en breed kerkelijk denkt, daarin Oranje kan zijn bijgefallen. Van der Heyden heeft geklaagd dat bij Oranje de politiek te veel voorop wordt gesteld, zodat Christus en het kerkelijk Jeruzalem bij hem tekort komen. Dat hij daarbij zegt er met o.a. Taffin over te willen spreken doet ons vragen: om hem te vermanen of om door hem gesterkt te worden? We vermoeden het eerste, want Taffin heeft al te goed begrepen dat het geen zin heeft een kerk werkelijk te bevrijden zonder eerst, althans ook, het overheerste vaderland te hulp te komen.

We doen wijs harde woorden binnen te houden. Zover we Van der Heyden kennen, vinden we bij hem geen „mystiek” kerkbegrip, helemaal los van de kerk in haar concrete verschijning. Er kan misverstand in het spel zijn, een bepaald accent kan te zeer dominant zijn geworden. Achter het hele gebeuren lijkt ook wel te zitten een bepaald wantrouwen van velen, vooral van de kooplieden en de consistories tegenover Oranje. Hij heeft erg lang gewacht met de aanvaarding van de leiding! En wat heeft hij sinds hij dat eindelijk onderneemt eigenlijk gepresteerd? Oranje is verontwaardigd, dat de genoemden wel graag weer onbelemmerd handel willen drijven, maar geen lust hebben de geldbuidel los te maken om Oranje's oorlogskas te vullen. Van der Heyden's zo „geestelijk” standpunt moet hen daarbij goed van pas zijn gekomen.

Taffin kan zo wel met gemengde gevoelens naar Heidelberg zijn weergekeerd. Het is zeker duidelijk, dat hij zomin een „rekkelijke” als een „precieze” kan genoemd worden. De aangewezen tweedeling is trouwens nog te eenvoudig. Taffin heeft steeds vermeden de religieuze werkelijkheid in een systeem te brengen en hijzelf past ook in geen simpel schema. Hij is mild, maar niet slap, krachtig maar niet onbeheerst. Te vermoeden valt dat hij in Emden meer betekend heeft dan uit de acta valt af te lezen. Zoals al is aangeduid: het vele huiswerk, dat hij meekrijgt, moet betekenen dat hij in Emden heeft meegeteld. Tot de besluiten van de synode behoort, dat de Nederlandse en de Franse kerken elkaars belijdenis zullen ondertekenen, als bezegeling van hun verbondenheid. Een goede zaak, maar die wel erg voor de hand ligt. Datheen en Taffin zullen op de komende synode der Franse kerken de zaak aanhangig maken en rapporteren.

In de synode van 1574 wordt echter meegedeeld, dat de opdracht nog niet is uitge-

voerd. Taffin heeft Beza erover geschreven, er moet iets hebben gehaperd dat ons ontgaat. Er zal worden geïnformeerd naar iets in de acta van de synode van la Rochelle, dat moet worden opgehelderd: aanleiding en uitkomst zijn ons onbekend. Taffin zal een exemplaar van de acta naar de Engelse vluchtelingskerken sturen, die er immers ook bijhoren.

Tenslotte behoort Taffin tot *de medewerkers van Mamix, die de opdracht aanvaardt de geschiedenis van de vroege Nederlandse reformatie te boek te stellen*. De aanwezigen worden verzocht het materiaal, dat zij daarvoor hebben, aan Marnix toe te sturen. Tot onze spijt is het plan niet uitgevoerd. Heeft men te veel gewild of is de medewerking te gering geweest? Het program is veelomvattend: te berichten valt over de stichting, de vervolging, van de afgeworpen beelden, de martelaars en hun standvastigheid, van Gods oordeel over de vervolgers en de in de loop van de tijd opgetreden veranderingen.

Wat hebben we veel gemist door het uitblijven van dit boek! We zijn dankbaar voor wat Wittenbogaert, Trigland en Brandt e.a. hebben geleverd, maar we hebben deze unieke kans gemist.

Emden heeft dus, zonder de Lutheranen te bruskeren toch een oriëntatie op Frankrijk, op de Hugenotenkerk bepleit.

Maar dan breekt augustus 1572 de Bartholomëusnacht aan, waarin de bloem van de hugenootse leiders wordt vermoord, een (laf) meesterstuk van Satan en zijn trawanten. De kracht der Hugenoten is daarmee radicaal gebroken, al blijft enig herstel niet uit, maar doortastende hulp van die kant is niet meer te verwachten.

In de 2e Wereldoorlog heeft bij ons eens een vreemde kreet weerklonken: *Geen volk is waarlijk vrij, zo 't niet zichzelf bevrijdt*. Een vreemde leus, als we bedenken dat we, met alle respect voor de „binnenlandse strijdkrachten" de Engelsen, Canadezen enz. heel erg nodig gehad hebben.

Toch kan dat bovengenoemde vrij goed weergeven waar Oranje c.s. voor komen te staan, als de hulp uit Oosten en Zuiden wegvalt. Dan zijn de Nederlanders toch op zichzelf aangewezen, al betekent dat niet zoiets als een Münchhausiade, waarbij men zichzelf aan de haren uit het moeras trekt. Het gaat in de lijn van Oranje's „verbond met de potentat der potentaten". Die afhankelijkheid heeft hem en de met hem verbondenen, waaronder Taffin, niet lijdelijk gemaakt, maar ze hebben zo door de wanhoop weten door te breken. Valerius heeft veel daarvan onvergetelijk weten te vertolken.

Dat is niet van een leien dakje gegaan. Merkwaardig dat in tegenstelling met Maurits, Frederik Hendrik en Willem III de „vader van het vaderland" zo weinig militair genie heeft bezeten. Het is best te begrijpen dat velen tot desertie en verraad komen. Daar hoort Taffin niet toe: juist in die donkere dagen treedt hij in dienst bij Oranje.

VII. HOFPREDIKER EN RAADSHEER BIJ WILLEM VAN ORANJE

Tot 1573 heeft Taffin de ontmoeting met de politiek weinig gezocht, al heeft ze hem, denk aan Antwerpen en Metz, gevoelig weten te raken. Maar in dat jaar wordt hij, om het modern te zeggen: predikant in bijzondere dienst of: met bijzondere opdracht, nl. hofprediker en raadsheer bij Oranje. Dat betekent niet de overgang tot een andere levensstaat, want de hofpredikers (ook Thomas van Thielt, oud-abt van een belangrijk klooster in Antwerpen doet later dienst als zodanig) nemen deel aan de gemeenteprediking als het hof ergens verblijft. Verder leidt Taffin de huiselijke godsdienstoefeningen van het hof. Maar erg veel horen we niet over zijn preken; de andere kant van zijn opdracht, Oranje te raden vooral in kerkelijke aangelegenheden neemt hem blijkbaar grotendeels in beslag.

Al te wijds moeten we ons Taffin's nieuwe waardigheid niet voorstellen, want Oranje tobt gedurig met geldzorgen en dat heeft een weerslag op de omvang van de hofhouding. Ook financieel is het geen goudmijn, want Taffin's salaris bedraagt 500 gulden, wat luisterrijk afsteekt bij het predikantssalaris van 300 gulden dat Taffin bepleit, maar dat is een minimum. Taffin woont dan wel bij het hof in, zijn collega's Marnix en Villiers wonen op zichzelf en hebben aanzienlijk meer salaris.

Oranje omringt zich dus met vertrouwensmannen/adviseurs. Hij is wel niet gebonden aan een ministerraad, maar hij heeft genoeg geweten om te beseffen, dat het niet goed is, dat één man die zoveel heeft te beslissen dat maar alleen doet. Na de vlucht uit Antwerpen zit hij erg gedeprimeerd in Dillenburg en Lodewijk weet dan te berichten, dat hij verlangt naar een fijne geleerde man om zich heen, die hem troost en onderricht. Die is dán wel te vinden, maar ook in een later stadium horen we de verzuchting, dat hij zo niemand heeft om hem in dringende zaken te raden en te helpen. We kunnen daaruit begrijpen wat het voor hem betekent dat hij, die reeds in 1571 Marnix aan zich weet te binden, in 1573 Taffin en in 1577 Loyseleur de Villiers dan zelfs drie „fijne en geleerde" mannen om zich heen heeft. Twee zijn predikant, Marnix is een begaafd leke-theoloog; ze hebben hem raad gegeven, ook wel troost, want de weg naar de vrijheid is stijl en doornig. Al te vlot laat Oranje zich niet troosten, want als hij eens tegenover Villiers klaagt over de druk die hij voelt wegens zoveel vergoten bloed en Villiers wijst op de overmacht van de omstandigheden, zegt Oranje: *nee mijnheer De Villiers, daar hebben we Gods barmhartigheid in nodig.*

Het zou fijn zijn te weten hoe het binnenskamers tussen die 4 is gegaan. Dat zal wel meevallen, al wordt naar buiten toe de discretie strikt in acht genomen, daar het immers om „Zijne Excellentie" gaat. Alsof alle vier niet excellent waren!

De verhouding tussen de raadsliden onderling lijkt harmonisch te zijn geweest, al hebben ze alle drie een eigenheid. Ieder kan in alles gemoeid worden, maar Taffin heeft vooral de kerkenzaken te behartigen. Wat ons opvalt is het feit, dat Oranje, die bepaald zijn kracht niet heeft in een diep kerkelijk denken dus toch maar zijn adviseurs uit mannen van de kerk heeft gekozen. De afstand tot Erasmus neemt duidelijk toe.

Hoezeer Oranje zich heeft kunnen beklagen over lastige Calvinisten: hij heeft het tenslotte niet weinig van hen moeten hebben. Dat deze drie, met Lodewijk en nog wel anderen hem zo geïmponeerd hebben, heeft natuurlijk de overgang tot de Gereformeerden bevorderd. Die vindt nog in 1573 plaats, dan blijkt Oranje tot de Gereformeerden te zijn overgegaan en met hen Avondmaal te hebben gevierd. Daar Taffin nergens een beoordeling heeft gegeven van Oranje's geloofsleven (al heeft het hem wel eens moeilijkheden gegeven) onthouden wij ons er hier ook van. Met nog

wel de vaststelling, dat Oranje heel zeker nooit zoiets als een „stoere" calvinist is gebleken, net zomin als zijn raadslieden en later b.v. Groen van Prinsterer.

Deze genoemden zijn er zeer geschikt toe ons duidelijk te maken welke gevaren de „stoerheid" in zich draagt, vooral als ze tot stuursheid en dan ook wel tot stuurloosheid ontaardt. Daar is Datheen (voor wie overigens nog wel een woord van begrip kan worden ingelegd) een waarschuwend voorbeeld van.

De weergave van Taffin's belevenissen in de jaren 1573 tot 1583; als hij terugkeert naar de „gewone" kerkedienst lijkt mij het best kroniekmatig weer te geven. Hij neemt de plaats in van een die dient. Dat betekent in kerk en wereld, dat je dan niet erg opvalt. Aan al de belangrijke gebeurtenissen, die in deze jaren voorvallen (Pacifificatie van Gent, Unie van Utrecht enz.) heeft hij geen direct aandeel en hij geeft er ook geen commentaar op. Het gaat dus niet aan zijn leven om die gebeurtenissen te groeperen; dat leven is voor ons nu de hoofdzaak en over het andere wordt zoveel bericht als het belang der zaak vereist.

1573

Over het jaar 1573 is niet veel naders te geven. Op de grens van het afscheid van de gemeente Heidelberg en het nieuwe ambt krijgt hij een zekere krachtproef te doorstaan, die in haar negatieve afloop als een kwaad voorteken zou kunnen worden beschouwd. In Frankfort, waar vluchtelingen uit Engeland zichzelf en elkaar niet in toom weten te houden, wat tot een slepend conflict leidt, heeft men, zich op een synode in Heidelberg beroepen. Die vaardigt drie wijze mannen af, onder wie Taffin. Die heeft er zeker van geweten dat zelfs Calvijn, die er nog wel een reis naar Frankfort voor over gehad heeft, geen olie op de golven heeft weten te gieten. Ook nu blijft de reis tevergeefs.

Ook zonder deze teleurstelling heeft Taffin wel geweten wat hij te wachten heeft. Hij heeft tot nu toe bij gemeenten onder het kruis gediend, hij is er „gestaald" zonder hard te worden. Zijn nieuwe functie zal niets nieuws hebben: vredebode, ook vrederechter, maar er zal altijd kruis aanwezig zijn. Vandaar dat Taffin na afloop van deze periode zich niet gedegradeerd of ontworteld voelt, maar gewoon naar de kerk terugkeert. Zijn hele leven door heeft allerlei kruis hem neergedrukt, maar door alles heen heeft het Kruis hem staande gehouden.

1574

Het zal onnodig zijn eraan te herinneren, dat onze kennis van Taffin's leven fragmentarisch is, al is het totaalbeeld niet wazig. Daar moet toe meewerken, dat juist het geven van allerlei op zichzelf niet zó belangrijk detail meewerkt om het beeld authentiek te maken.

In het voorjaar laat Taffin weten, dat hij met ziekte heeft getobd en dat herhaalt zich in het najaar. Veel zwaarder tilt hij eraan dat Oranje doodziek is, zo dreigend, dat die vraagt om voor hem een vasten- en bededag te houden.

Het lijkt wel dat de ziekte alle fronten beheerst, want in deze tijd klaagt Taffin erover dat de jonge kerk zoveel wonden en krankheden vertoont. Hij maakt dat niet concreet, maar uit de synodale akten van zijn tijd is het gemakkelijk duidelijk te maken. Als remedie ertegen raadt hij aan een algemene synode te houden, die dan ook samenkomt in Dordrecht, zij het dan in de soberder vorm van een provinciale synode van Holland en Zeeland. De akta ervan doen blijken dat men Taffin's visie deelt en allerlei onderneemt om de demonen uit te drijven. Intussen blijkt Taffin niet enkel oog te hebben voor problemen inzake prediking en predikanten, Heilig Avondmaal en huwelijksorde enz., maar hij is realistisch genoeg om in de jammerlijke predikantstraktementen ook

een „geestelijke" zaak te zien. Hij weet er immers zelf van: in de voorbije jaren zal Mevr. Taffin ook wel eens met moeite het eind van de maand hebben gehaald. Zo begrijpt hij dat een onbemiddeld predikant (dat zijn haast allen), die soms maandenlang geen salaris heeft ontvangen, wel een bijzondere „geloofsheld" moet zijn, om niet een bijverdienste te zoeken om te overleven. De een destilleert, de ander beconcurrereert de veekopers en ze hebben immers de ambassadeursrang! Ja, maar niet het daarmee enigszins overeenkomende salaris!

Wat wel de druppel kan zijn, die de emmer doet overlopen, is wat we uit de akta van de classis Dordrecht vernemen, waar men een beroep op Taffin heeft gedaan om te bemiddelen in een wanhopige situatie.

Hij krijgt van de classis te horen, dat de uitbetaling van de predikantstraktementen zo is vastgelopen, dat een hele reeks predikantsplaatsen „op de tocht" staan, omdat de predikanten het niet langer weten uit te houden. Het betreft niet alleen kleine gemeenten zoals Westmaas, Strien, maar ook Oudewater en Gouda worden genoemd. Het ligt voor de hand dat Taffin deze noodsignalen doorgeeft aan de synode en dat ze hem des te actiever maken in de zaak die hij toch al wel heeft doorzien.

De synode hoort hem met instemming vertellen, dat hij er met de Prins over heeft gesproken en dat die er alle begrip voor heeft. In dat overleg is besloten ernaar te streven, dat de predikanten niet minder zullen ontvangen dan de militairen (in welke rang?) en dat 300 gulden per jaar de norm zal moeten zijn. Het „Kerkelijk kantoor", dat als centrale kas fungeert, zal op de hoogte worden gebracht. Daar men wel weet dat die kas niet overloopt, o.a. omdat heel wat kerkelijke goederen in verkeerde handen zijn gevallen, wordt goedgevonden dat te kleine gemeenten worden samengevoegd. Het is menslievend, dat ook nog wordt besloten dat met de gezinsgrootte rekening wordt gehouden.

Het heeft natuurlijk nog heel wat voeten in aarde gehad, eer de zaak een beetje is gaan functioneren; deze kwestie behoort niet tot de eervolste in onze kerkgeschiedenis. De offervaardigheid der gemeenten is niet groot. Men kan het zelf ook wel moeilijk gehad hebben, maar als Taffin deze zaak later in zijn ethiek bespreekt laat hij dat niet als excuus gelden. Het gezag van vele predikanten is, door hun armetierige situatie, vaak ver onder peil.

In dit verband weten we niet wat we aanmoeten met een opmerking van De Villiers, dat de dominees diep verdorven zijn, dat de keuken hun afgod is, dat ze corrupt zijn, zodat het de ondergang van de kerk wordt als men er niets aan doet. Heeft de aristocraat De Villiers zijn arme collega's hier recht gedaan? Of zagen de ogen van de, óók aristocraat, Taffin niet scherp genoeg?

Taffin wordt ingeschakeld om lokale conflicten, vele in getal op te lossen. Het gezag van de Prins die achter hem staat telt daarbij natuurlijk sterk mee. In Woerden geeft de Lutherse predikant Ds. Ligarius moeilijkheden. Hij heeft een „spijtige, lasterische" brief aan de synode gestuurd en die neemt dat niet. Taffin zal die brief weerleggend beantwoorden en ook de Prins inlichten. Als hij nu toch aan het schrijven is, laat hij dan ook aan zijn broer Jacques, de rentmeester van Oranje, vragen om bij Oranje te bemiddelen voor een Goudse predikant die om pensioen verlegen is.

Nog een ander kwaad zal met Oranje moeten worden besproken, dat zeker wel samenhangt met het zoeven over de predikantenstand meegedeelde. *Het betreft de onbevoegde predikanten, die vanuit allerlei beroepen op de kansel komen, maar die vaak bij komen en gaan doen alsof er geen classicale approbaties bestaan.* Van bevoegdheid op grond van studie is bij de grote meerderheid vanzelf geen sprake, maar het komt voor, dat ze nauwelijks kunnen lezen en zelfs geen bijbel in huis hebben. En toch maar preken! De synode wil dus tot een eenvoudige, eerste norm

komen inzake de toelating tot het ambt. Taffin kan die hebben geformuleerd, want het is in zijn geest, als besloten wordt dat Godzaligheid en ootmoed, een zekere gave van welsprekendheid, goed verstand en onderscheidingsvermogen zijn vereist. Zeker Taffin wil het onderste niet uit de kan halen. Hij pleegt over collega's een mild oordeel te vellen. Zo prijst hij de predikanten van Vlissingen en Veere, die hij ontmoet.

De kerk heeft met tact, maar toch wel wijs degenen, die vertrouwen dat zij singuliere gaven hebben, weten te schiften en na verloop van tijd verloopt dat getij.

Eerder is zorg uitgesproken over de rust en de vreugde, die het verkeren in eigen gezin en milieu voor Mevr. en Ds. Taffin heeft betekend. Zo vaak het hof verhuist, gaan de Taffins natuurlijk mee. Een symptoom van die wisselende woonplaatsen is een brief van een collega, die als adres draagt: Aan Ds. Taffin, waar die zich dan ophoudt. Het benieuwt ons hoe de bezorger van die brief dat heeft moeten weten! Maar we gaan beter op de inhoud van deze mismoedige brief in. De afzender tilt zwaar aan de toestand van het verwarde Frankrijk. Hij spreekt bitter van „deze vervloekte eeuw" en hij vraagt Taffin dan, of die een betere hoop heeft? Die heeft Taffin inderdaad, want later, als hij zelf geen hand voor ogen kan zien (na de val van Antwerpen in 1585), schrijft hij zijn boekje over *de merktekenen van Gods kinderen* en zegt dan, dat ze een onuitroeibare vreugde kennen, omdat hun God hen het eeuwige leven beloofd en gegeven heeft en niemand dat kan breken. De zo beheerste Taffin staat toch wel eens aan de rand.

Zomer 1574 vertoeft hij in Rotterdam en hoort daar dat er een Waals student in de theologie is voor wie geen beurs beschikbaar is. Dan zegt Taffin, wat we straks in 1578 (als de Walen administratief zelfstandig worden) niet horen, dat de Nederlanders soms lijken te vergeten wat ze aan de Walen te danken hebben. Als ze daar weet van hebben, kunnen ze op deze manier daar iets van vergelden.

Hij is zelf natuurlijk een levend voorbeeld van zijn stelling, maar daar heeft hij in bescheidenheid over gezwegen. We hopen dat die verhouding is erkend; in het algemeen is het moeilijk uit te maken wat de Noord-Nederlanders voor de Walen hebben gedaan. Men heeft zich bij ons van de Walen werkelijk niet op een koopje afgemaakt.

In Doornik kondigt Requesens, die Alva's failliete boedel moet beredderen en nu een milde koers gaat varen, ook voor Doornik een algemene amnestie aan Er zijn maar 10 personen uitgesloten en Taffin heeft de eer tot die uitzonderlijken te horen. Zelfs Jacques en Nicolas zijn voor Requesens acceptabel, Jean alleen niet.

Die voorkeur heeft hem niet al te diep kunnen bedroeven. Wel het harde feit, dat na lange onzekerheid eindelijk de ramptijding doorkomt, dat bij de slag op de Mookerheide Oranje's broers Lodewijk en Hendrik zijn gesneuveld, en ook nog Christoffel van de Palts. De anders zo bezonken Taffin is diep geraakt. Wat een ramp voor allen die erbij betrokken zijn!

Na het bittere geeft de Almachtige gelukkig ook het zoet: in het najaar het ontzet van Leiden. Dat heeft de moed van Oranje c.s. erg doen opleven. Na Alkmaar begint er iets van victorie in zicht te komen.

1575

In het begin van het jaar vergadert de Zeeuwse kerkvergadering, die men als de *Coetus Zelandiae* pleegt aan te duiden. Taffin is er aanwezig en hij bepleit wijsheid en soepelheid als het gaat om de verhouding van kerk en overheid. Het is niet Taffin's bedoeling de kerk naar de pijpen van de magistraten te laten dansen, want hij erkent wat later, dat de houding van de kerk jegens de overheid in de tijd van spanning veel fierder is geweest dan nu. In hem zit zeker de „bouwstof" voor een theocraat, die wil,

dat zowel kerk als staat vanuit hun eigenheid een vruchtbare samenwerking zoeken. Waar het Taffin hier om gaat is, dat in bepaalde onderdelen, zeker in verband met plaatselijke gewoonten, b.v. inzake de viering van het Heilige Avondmaal en bededagen er soepelheid zal worden betracht. Bepaalde kerken kunnen in sommige situaties wat afwijken van de anders uniforme regeling. Dit riekt even naar zeker congregationalisme, zonder het echter te bedoelen.

In maart horen we iets uit het huiselijk leven der Taffins, waarvan zo weinig naar buiten komt. Er is, blijkbaar in Middelburg, een tweede kind geboren. We horen geen naam, we missen ook nadere informatie over de Samuël die in Metz ter wereld is gekomen. Taffin's testament spreekt niet van hem. Taffin kan over moeder en kind alleen maar zeggen, dat ze het beide matig maken. De moeder is zo zwak, dat ze niets voor haar kind kan doen en zo gaat er een brief naar Ds. Arend Cornelis Croese (Crusius), een van Taffin's boezemvrienden, predikant in Delft, om dat zwakke kind en een te zoeken voedster op te nemen. Croese is zelf pas getrouwd: Taffin probeert hem op een lichtpunt tegenover mogelijke bezwaren te wijzen: zo kan Croese zich vast op een eigen vaderschap oefenen (dat intussen nooit werkelijkheid wordt).

Het is duidelijk dat de Taffin's in hoge nood verkeren. Ze vinden het hard van hun kind te worden gescheiden, maar waar het God zo behaagt moet het gedragen worden. Ze zijn de Croeses voor hun liefdedienst diep dankbaar.

In het vervolg van de correspondentie met Croese horen we nog, dat de min voor haar diensten een bedrag van een gulden per week ontvangt, wat Croese wel wil voorschieten. Die betaling lijkt misschien niet zo royaal, maar steekt niet donker af bij wat Mevr. van St. Aldegonde geneigd is aan een dienstbode te betalen nl. 40 gulden voor een heel jaar, zonder enig verder verval. Maar Marnix is ook niet rijk!

Moeder en kind blijven zwak, Mevr. Taffin moet spoedig zijn overleden, want Taffin wordt weduwnaar. Ook over het kind horen we niets meer, maar in Taffins testament komt opeens een David voor ons te staan, die wel dat zwakke kind uit 1575 moet zijn, dat tegen alle verwachting in leven is gebleven. In de hoge nood schrijft Taffin, dat het zijn voorrecht is vurige gebeden op te zenden; de verhoring ervan is in alle geval anders geweest dan hij heeft gehoopt.

Ruim 2 jaar blijft Taffin ongetrouwd, eind 1577 blijkt hij hertrouwd te zijn. Ook daarin is hij het evenbeeld van zo velen in de „goede oude tijd" met zijn schrikkelijk hoge moeder- en kindersterfte.

1575

In 1574 begint van Leiden de victorie, in 1575 zet die victorie zich indrukwekkend voort in de stichting van de Leidse Universiteit. Dat een volk en een stad, nog midden in de strijd om het naakte bestaan, zo zeker zijn van de toekomst, dat ze aan onderwijs denken op hoog niveau ten bate van kerk en maatschappij, is een groot gebeuren.

Heel veel horen we van Taffin niet over de zaak. Maar ze ligt hem na aan het hart. Hij verzekert in 1589, als hij de opdracht aan de Hoge Overheid schrijft van zijn boek *tegen de Dopers*, dat hij het hen hoog aanreket, dat ze zich zo inzetten voor de hogescholen en dat ze daarin vooral moeten volharden. Dopers houden niet van zulke instellingen, (al kunnen ze op de duur ook niet zonder), maar Taffin weet beter: predikanten en doctoren hebben alle reden hun God te loven wegens deze goede gave.

De bezetting van diverse posten is moeilijk geweest. Taffin hoort met instemming dat men aan Franciscus Junius denkt. Zelf verwacht hij iets voor zijn vriend Wernerus Helmichius, die hij meer voor de school dan voor de kerk geschikt acht. Maar hij wordt in 1575 niet benoemd, heeft met vreugde en vrucht de kerk gediend en heeft voor een latere benoeming bedankt. Taffins indruk is dus onjuist geweest. Het valt aan

te nemen dat zijn jalousie niet is gewekt als de Prins aan De Villiers als hoogleraar denkt en dat later Taffin's vriend Croese uit Delft wordt gepolst. Wat ons alleen maar verwonderlijk blijft en ook nogal ergerlijk, is, dat blijkbaar niemand aan Taffin denkt. Laat het waar zijn dat hij geen vakgeleerde is als Junius en Danaeus, die later worden benoemd, maar wat moet de rijpe en wijze man, die Taffin is, juist voor een eerste generatie theologen hebben betekend! De „wetenschappelijke" ethiek van de genoemde Danaeus kan het m.i. niet halen bij de rijpe ethiek die Taffin biedt in zijn boek over *de boetvaardigheid des levens*. De Leidse studenten hebben later de fraaie kunst van oproermaken krachtig beoefend; van Taffin zouden ze wat anders geleerd hebben. Men heeft m.i. in Leiden, als men natuurlijk een heel sterke start wil maken mogelijk vergeten, dat die „hoge" titel van professor in feite alleen betekent: belijder. Die kwalificatie past geheel op Taffin, en daarbij zegt het ook nog wel wat, dat de al eerder genoemde Adrianus Saravia, later ook hoogleraar in Leiden, in Taffin uitdrukkelijk een geleerde ziet. Dat bevestigen anderen.

De biograaf van Croese acht deze solide predikant een gave figuur, maar wetenschappelijk van heel bescheiden formaat. Dus blijft de vraag: waarom blijft Taffin buiten beschouwing? Datheen en Moded hebben ook de faam van grote geleerdheid bezeten; ook die zijn buiten beschouwing gebleven, maar zij hebben het er naar gemaakt.

We troosten ons met de (vermoedelijk illusoire) overlegging, dat de Prins zó gehecht is aan Taffin, dat hij die in geen geval kwijt wil. Maar waarom geef je aan een dappere stad een hogeschool, als je er tenslotte je oogappel niet voor kwijt wilt?

Wat in april van dit jaar voorvalt kan mogelijk gekleurd zijn door het huiselijke leed, maar past evengoed in elk ander tijdvak van Taffin's leven. Het gaat om de waardering van het toneel, waarop velen erg gesteld zijn. Taffin verklaart er zich vierkant tegen, nog extra als het op Zondag plaats vindt. Hij erkent wel, wat men hem handig tegenvoert, dat het toneel, zoals vele rederijkers met felle kritiek op de roomse kerk dat ten beste hebben gegeven, van betekenis is geweest voor de voortgang van de hervorming. Taffin kan aan Doornik hebben gedacht, waar de rederijkers zich heel krachtig hebben geweerd. Maar dat argument laat Taffin niet gelden; nu de hervorming is gevestigd, heeft dat medium geen zin of recht meer. We komen hier een kant in Taffin's levensbeschouwing tegen, die ons reden geeft hem te zien als vermoedelijk wel de eerste duidelijke vertegenwoordiger van de stroming, die we het best als die der „nadere reformatie" typeren. Eerder hebben we al kunnen opmerken, hoe zwaar Taffin tilt aan de vele malheuren in de kerk. Later zal hij het de Dopers eerlijk toegeven, *dat de Hervorming veel minder diep grijpt dan te wensen is*. Heel zijn ethiek weerklinkt daarvan en het laat zich denken, dat in die sfeer dansen, plezier maken, toneel geen kans krijgen. Hier kunnen we op deze zaak maar heel kort ingaan, straks bij de bespreking van Taffin's theologie iets meer. Deze beweging staat in zo'n breed verband, dat er pas beter recht aan kan gedaan worden in de schets van deze beweging die we t.z.t. (= op Gods tijd) hopen te laten volgen.

Reeds hier moet erkend zijn, dat er allerlei tegenspraken ligt in wat Taffin en zijn geestverwanten willen. Taffin is zeer geneigd te erkennen dat Gods schepping naar afkomst alleen maar goed is en dus geen verboden terrein. Hij staat dan ook geen ascetische praktijken voor. Maar hij houdt een zekere reserve, niet omdat de dingen boos zijn, maar omdat de verkeerdheid bij ons te zoeken is. Dat heeft wel heel bepaalde grenzen, omdat Taffin geen „pessimist" is, geen man van een „doemdenken", en hij juist krachtig belijdt, dat het Satan nooit lukt Gods schepping radicaal te bederven. Het gaat er dus duidelijk om, dat we als christen hebben te leven in de wereld (= Gods wereld), zonder intussen van de wereld (= onze wereld) te zijn.

Taffin's standpunt is in zijn tijd en later hard en overdreven genoemd. Tot zijn teleurstelling hebben b.v. Oranje, maar ook Marnix en De Villiers dit standpunt minder resoluut ingenomen. Het ligt voor de hand aan te nemen, dat de genoemden meer humanistisch zijn blijven denken dan hij, wat niet hoeft in te houden dat ze een loopje nemen met wat onder zonde te verstaan is. Eerder omdat zij er meer erg in hebben, dat het gespannen mensenleven ook zekere ontspanning nodig heeft, wat bij Taffin c.s. zo weinig nadruk heeft. Uit Taffin's levensgang is duidelijk, dat ook hij humanistisch geschoold is en in zijn werken weet hij reeksen klassieke auteurs aan te halen. Niet altijd als afschrikwekkende voorbeelden, maar ook omdat ze voor hem iets te zeggen hebben. Dat is het tegensprakige bij Taffin dat eerder is aangeduid: het hart heeft gronden die het verstand niet deelt. We moeten er nog nader op terugkomen, zonder hoop er ook werkelijk uit te komen.

Taffin heeft zorg over de kerk en de levenstoon van met name de kerkmensen. Te veel predikanten laten Psalm 133 zingen en preken er roerend over, maar zelf maken ze de toepassing maar pover. In Dordrecht hebben de predikanten Wilhelmi en Sinapius hooglopende ruzie, waar natuurlijk Taffin aan te pas moet komen, hoewel ook hij deze „voorbeelden der kudde" niet op hun plaats kan krijgen.

Veel erger nog is, wat hem in de meimaand ter ore komt. De Staten van Holland hebben een prachtig plan beraamd om 4 commissarissen aan te stellen inzake het stuk der religie, om toch vooral een nieuwe inquisitie te voorkomen. Dat zal insluiten een verbod van vergaderen voor consistories en „meerdere" kerkelijke vergaderingen.

Taffin raakt haast buiten zichzelf van verontwaardiging: dat moet toch de ondergang van heel de kerk betekenen! En wat hij zelden doet, gebeurt hier, want met een wrange humor besluit hij met te zeggen, dat de Heren Staten zo liberaal zijn ... voor de sekten. Dit zotte plan is natuurlijk niet doorgestaan. Het moet immers niet anders dan regelrechte terreur en inquisitie betekenen. Een prachtig besluit van de vrijheidsstrijd en een aanwijzing dat zich een regentenkaste ontwikkelt, die in de lijn gaat van de „rekkelijken" van Emden en over alles de baas gaat spelen, de kerk inbegrepen. Ze klagen hard over oproerige, heerszuchtige predikanten en het is natuurlijk een pijnlijke vraag in hoeverre daarin ook waarheid zit, maar ze zijn zelf oproerig en heerszuchtig.

Taffin hoopt en verwacht, dat Oranje wel wijzer zal zijn dan deze adviseurs, maar hij weet er met bezorgdheid ook van, dat de Prins nu eenmaal connecties heeft met de Heren Staten. Deze donkere wolken drijven intussen voorbij.

Een grote dag breekt aan voor Oranje, voor het hele land en voor Taffin als het huwelijk van Oranje met Charlotte de Bourbon wordt gesloten. Het heeft Oranje en zijn Vrouw veel geluk aangebracht, maar de voortekenen zijn minstens weinig belovend. Het huwelijk heeft duidelijk ook een politieke inslag en dat is voor menig vorstenhuwelijk funest geweest. Oranje wordt de „cousin" van Henri de Navarre, de band met Frankrijk wordt erdoor versterkt.

Jan de Oude in Dillenburg is vierkant tegen dit huwelijk gekant. Financieel kan Oranje het zich zijns inziens niet veroorloven. Het huwelijk met Anna van Saksen, (die pas 2 jaar later sterft), is niet wettig ontbonden, Anna's familie en niet die alleen is verontwaardigd. De dag vóór de huwelijksinzegening in Den Briel, die door Taffin geschiedt, laat Oranje een acte opstellen, getekend door vooraanstaande predikanten zoals Taffin, Van Thielt, Migrode en Van der Heyden, die daarin verklaren, dat door het overspel van Anna het huwelijk is ontbonden, zodat Oranje dus het volste recht heeft een nieuw wettig huwelijk aan te gaan. De situatie is ook voor Charlotte verdrietig en vernederend, we zullen in het vervolg van ons verhaal zien welke verdere voorzorgen de Oranjes hebben genomen om hun huwelijk tegen alle kwade schijn te vrijwaren.

We besluiten dit jaar met de vermelding van twee losse feiten die intussen voor Taffin typerend zijn. In Rotterdam ontmoet hij ten huize van Ds. Bertius Sr. de man die eerlang naam zal maken, nl. Jacobus Arminius, topfiguur van de vroege remonstrantse beweging. Tot veter verbazing (en ergernis) heeft tussen die twee een vriendschap bestaan, trouwens ook met Arminius' geestverwant Wttenbogaert, wat tot de roddel heeft geleid, dat Taffin zeker ook zowat een (halve) remonstrant moet zijn.

Over de (bittere) wortel van deze zaak meer als we over Taffin's theologie spreken. Hier alleen dit, dat er geen sprake van is, dat Taffin de typisch remonstrantse inzichten deelt. De remonstrantse leer van Gods verkiezen niet van verloren, maar van gelovige mensen, d.w.z. dat God ten leven verkiest op grond van zijn voorkennis, die hem laat vooruitzien dat die en die zal geloven en daarom verkoren zal zijn, kent Taffin volstrekt niet. Ook de remonstrantse opvatting van de verhouding van kerk en staat verwerpt Taffin met kracht: het eigen recht der kerk is hem altijd een heilige zaak geweest, in feite wel een artikel, waarmee de kerk staat en valt. Felle contraremonstranten, die zo makkelijk ietwat afwijkenden als „anderen" brandmerken, leren het moeilijk eerst geduldig te luisteren en pas dan te oordelen. Dat doet Taffin wel en zo moet hij dus ook in deze bejegend worden.

En dan een staaltje (zeker een van vele) van Taffin's filantropie. De veldprediker Chrestien de la Quevellerie is bij Oudewater door de Spanjaarden gevangen genomen en zijn leven is in gevaar. Taffin wordt erin gemoeid en die weet wegen te vinden om de man los te kopen tegen een som van 100 gouden kronen, een voor die tijd zeer aanzienlijke som. Heeft de Prins ervoor gezorgd, dat Taffin, die namens hem zoveel moet beredderen, ook een fondsje heeft, waaruit hij zulke hulppacties kan betalen? Maar de Prins heeft zelf altijd geldnood, het zal dus wel uit Taffin's eigen zak zijn gekomen. Zeker niet uit die z.g. gestolen bedragen, waar Morillon hem van beschuldigt.

1576

Uit de eerste maanden is ons niets over Taffin's doen en laten bekend, pas in juli merken we dat hij actief is en dat niet alleen in de politiek en de filantropie. We vernemen dan, dat zijn goede vriend Gaspar van der Heyden een boekje heeft geschreven over de doop, allicht met bijzondere aandacht voor de Dopers (Doopsgezinden), die nog altijd als een bedreiging worden gezien.

Hij heeft een kopij ervan aan Taffin gestuurd met het verzoek het te beoordelen. Van der Heyden is theologisch een selfmade man, mede daarom bescheiden genoeg om op anderer oordeel prijs te stellen. Van je vrienden verwacht je de waarheid te horen: Taffin spreekt die recht op de man af uit, zeggend: het is erg omslachtig. Van der Heyden neemt dat goed op, heeft wel enig verweer, want hij wil immers niet de Dopers alleen weerleggen, maar hun doen van alle kanten belichten. Taffin's kritiek heeft hem niet beledigd, voor alle zekerheid moet ook Ds. Croese van Delft zijn oordeel geven. De omvang van Van der Heyden's boekje is vrij bescheiden, waarschijnlijk heeft hij wijselijk winst gedaan met Taffin's vriendendienst.

Hoewel Oranje erg ongaarne ziet dat men de **Dopers/Doopsgezinden** nog blijft bestoken, heeft Van der Heyden het toch niet nagelaten en Taffin evenmin, naar ons nog nader zal blijken. Beiden behoren tot wat men noemt „gematigde" Calvinisten, dus niet tot de „havikken". Toch hebben zij in het doperse beginsel een groot gevaar onderkend en daarmee o.i. de Dopers de (pijnlijke) eer gegeven van hen au sérieux te nemen. Van der Heyden heeft de acta van het beroemde Frankenthaler twistgesprek met de Dopers vertaald en met Taffin is hij er zeer verontrust over, dat Oranje de Dopers veel te argeloos beschouwt. Zij hebben maar moeilijk kunnen beamen wat

Oranje zegt, nl. *dat de Doopsgezinden andere mensen zijn dan de geweldenaars van Munster en daarom voor volwaardige burgers moeten worden gehouden.* Dat doet ons de verzuchting slaken: arme Dopers, wat zou alles anders zijn verlopen als het revolutionaire avontuur in Munster niet was ondernomen!

Taffin vooral en licht ook Van der Heyden hebben heel goed gezien, dat er in de kerk erg veel ziek en zwak is. Maar zij willen dat oplossen van binnen uit en niet door revolutionair geweld. Dat hebben de Doopsgezinden, vooral onder de leiding van Menno Simons tenslotte, maar wel laat, geleerd. Uit de harde gereformeerde polemiek tegen de Dopers maken we op, dat men daar Munster erg moeilijk heeft kunnen vergeten.

1576 is het jaar van de **Pacificatie van Gent**. Hoewel Taffin er niet over spreekt, moet er hier toch wel iets over worden gezegd, omdat het zeker zó staat, dat hij er iets goeds van heeft verwacht. Dat de Spanjaarden weg moeten, de placcaten worden opgeschort, de amnestie effectief moet zijn is hem natuurlijk uit het hart gegrepen. Dat de zaak der religie, het kardinale punt niet echt opgelost wordt, is zeker ook hem het zwakke punt van het verdrag, dat maakt dat de kiem voor een radikaal uit elkaar gaan reeds hier is gelegd, hoewel men dat zeker niet bedoelt. Daar Taffin zich ook niet uitlaat over de „Brusselse Unie" en de „Nadere Brusselse Unie", die pogen de Pacificatie geloofwaardiger te maken, maar die niet veel hebben betekend, gaan we er hier aan voorbij. In 1576 sterft Requesens, die gepoogd heeft de harde koers van Alva af te breken door mildheid, en dan breekt de chaos los. De beruchte Spaanse furie, die een verschrikkelijke catastrofe betekent voor Antwerpen, heeft de Pacificatie begrijpelijkerwijze uitgelokt, en bij de Gereformeerden een nieuwe haat tegen de Spanjaarden opgeroepen, die moeilijk meer is los te maken van de haat tegen de Rooms-katholieke kerk. Dat is na „Gent" toenemend duidelijk geworden. Van die haat spreekt b.v. wat Jacques Taffin tegen de baljuw van Duinkerken uitspreekt, nl. dat Spanje de vijand is van rust en vrijheid, daar het zelfs een binnenlandse oorlog heeft ontketend ten bate van eigen ambities en tyrannie. „Gent" heeft dat onderschat; het is niet zo verwonderlijk, dat juist daar een paar jaar later die haat zo afschuwelijk uitbreekt, niet zonder eigen ambities en tyrannie, onder leiding van o.a. Datheen en Hembyze.

Eind van het jaar maakt Taffin in opdracht van de Oranjes een diplomatieke reis van een bijzondere soort. Hij moet Jan de Oude, de jongere broer van Oranje, volledig inlichten over wat er met Oranje's huwelijk samenhangt en ook Charlotte blijkt hem te hebben geïnstrueerd en cadeaus te hebben meegegeven. De Oranjes willen zoveel mogelijk authentieke stukken betreffende Anna van Saksen in handen hebben en Jan van Nassau heeft er alle belang bij de kern van de zaak te weten, daar hij veel te stellen heeft met de kritiek der Duitse vorsten wegens de onderhavige zaak.

Begin december vertrekt Taffin van Middelburg naar Siegen, hij is pas half februari van het volgende jaar terug. Zijn zending geeft alle voldoening, maar Taffin raakt wel in een hachelijke situatie. In de buurt van zijn reisdoel wordt hij met zijn dienaar door rovers overvallen en uitgeplunderd. De tas met de belangrijke stukken wordt geroofd, met Taffin's persoonlijke bezittingen, waaronder een Bijbel. Gelukkig begrijpen de rovers niet, dat ze met die tas documenten een lucratieve chantage zouden kunnen bedrijven: ze geven die aan een boer terug, die hem aan de verheugde Taffin terugbezorgt.

Taffin krijgt Jan van Nassau niet persoonlijk te spreken, daar men in de rouw is wegens het overlijden van een kind en er bovendien de pest is uitgebroken. Zo verloopt het contact schriftelijk, wat ons doet vermoeden, dat graaf Jan deerlijk met de zaak verlegen is en vergeet, dat men bij zijn broer en schoonzuster óók van verdriet

weet.

Maar Taffin maakt desondanks op Jan de Oude een fijne indruk. Die wenst zijn broer geluk met zo'n man: zo'n dienaar moeten we in ere houden, het ware te wensen dat men er vele van had. Dat weten de Oranjes trouwens ook wel: men kent Taffin's discretie en het eert hem, dat hij, zelfs boven Marnix en De Villiers uit, deze opdracht krijgt.

De terugreis loopt over de Palts. Keurvorst Frederik is overleden en Taffin heeft condoleancebrieven te overhandigen aan de weduwe, Amelia van Nieuwenaar. Het doet hem zeker goed land en vrienden weer te zien, de reis terug gaat per schip.

De eerlijkheid gebiedt te erkennen dat Oranje in de uitloop van deze voor hem immers zo belangrijke reis zijn trouwe dienaar een vrij grote teleurstelling heeft bezorgd. Taffin moet nl. aan Jan de Oude schrijven, dat de Prins nauwelijks de tijd neemt om zijn rapport over de reis te lezen(!). Natuurlijk staatszaken en ook huiselijke zorgen, maar zo ga je toch niet met je vertrouwde mensen om! Taffin is echter wel zo geoefend in de edele kunst van ongelukkig te durven zijn, dat hij maar gewoon is overgegaan tot de orde van de dag.

1577

Requesens is gegaan, Don Juan is gekomen. Om het wantrouwen jegens zijn persoon te ontwapenen kondigt hij het z.g. *Eeuwig Edict* af, waarbij hij de adel van de eeuwige dingen erg onderschat, want zowel hij als zijn edict zijn zeer tijdelijk en ontijdig gebleken.

Dat Eeuwige Edict wil, evenals de Brusselse Unie de Pacificatie van Gent bevestigen. Maar wat zo vaak „bevestiging" nodig heeft, moet wel op erg wankele gronden berusten. Het nieuwe van dit Edict is, dat men wel oude eisen en beloften bevestigt, maar dat de Staten Generaal er dan aan toevoegen, dat ze willen blijven bij het *heilige katholieke geloof*. Oranje oordeelt dat dit tegen de Pacificatie indruist en wijst het dus af.

Half februari komt Taffin in Middelburg terug, maar vindt er de stemming erg gedrukt. Zeker wegens dat Edict, maar ook omdat Oranje in de put zit wegens de hele politieke situatie. Bovendien is prins Maurits, die eigenlijk voor studie naar Genève moet, aan het sukkelen.

In maart valt dan de botsing van Oranje en Taffin voor, waarover al even sprake is geweest. ***De Prins heeft aan de talrijke Doopsgezinden, die in Middelburg wonen ontheffing verleend van het afleggen van de eed van trouw en van het vervullen van de militaire dienstplicht.***

Taffin noemt dat met zijn vriend Van der Heyden niet minder dan een noodlottig besluit, dat hen zo hoog zit, dat ze zelfs besluiten de Staten van Holland en Zeeland te verzoeken dat besluit in te trekken. Dat klinkt ons vreemd in de oren: de verhouding van Prins en raadgevers is zeer bepaald aristocratisch afgestemd, maar dit heeft inderdaad iets van een onversneden democratie.

Het lijkt waarschijnlijk, dat het naar aanleiding van deze zaak is, dat Taffin zijn boek opzet, dat een weerlegging der Dopers moet worden en dat hij onderneemt, hoewel Oranje het afkeurt. We horen van een verhandeling over de eed, die Taffin aan Croese ter beoordeling zendt en waarvan hij ook Oranje een afschrift aanbiedt. Tot zijn teleurstelling is antwoord uitgebleven. Marnix die zelf een scherp geschrift tegen de geestdrijvers publiceert heeft vermoedelijk Taffin gelijk gegeven, mogelijk moedigt hij hem aan, door juist in deze tijd zijn collega herhaaldelijk te prijzen. Komt hier iets van een „paleisrevolutie" in zicht en wil Oranje zijn raadsliden desondanks niet kwijt? Trouwens: de keus is buiten hen ook niet groot.

In april krijgen we opnieuw iets te horen over Taffin's gezinsleven en ditmaal nogal uitvoerig. Hij schrijft over zijn verloofde, heeft dus het plan om te hertrouwen. Zij is naar Rijssel vertrokken om daar een en ander te regelen, na haar terugkeer denken ze naar Wezel te gaan en daar te trouwen. Dat wekt de indruk, dat zijn verloofde uit Zuid-Nederland naar Wezel is gevlucht met haar familie, zodat het huwelijk daar wordt ingezegend.

Fijngevoelig spreekt Taffin van dat huwelijk als van de voltooiing van datgene dat God in hen begon. Dat komt overeen met de lof van het christelijk huwelijk, die we in zijn ethiek ontmoeten. Daar wordt het idealisme wel meer getemperd door een hard realisme: het volmaakte is hier niet. Een zoon van Adam trouwt een dochter van Eva. Maar hij heeft althans geweten, dat man en vrouw voor elkaar en hun kinderen verwonderlijk veel kunnen betekenen. De voltrekking van het huwelijk is uitgesteld, pas in september kan Taffin over zijn vrouw spreken. We kennen alleen haar naam: *Nicole Castelin*. Uit het doopboek van Haarlem, waar Taffin later predikant wordt, komen we haar enkele malen tegen als meter bij een doop. Het blijkt niet duidelijk of ze de moedervreugde (en het tegendeel) heeft gekend: zoals al vermeld spreekt Taffin's testament van een zoon David, die we niet weten te plaatsen. Het is waarschijnlijk dat die uit dit tweede huwelijk is geboren. Later horen we Taffin over zijn vrouw zeggen, dat het Nederlandse klimaat haar slecht bekommt. Als ze inderdaad uit Rijssel afkomstig is bevreedt dat, want tussen Rijssel en Haarlem bestaat toch niet zoveel verschil in klimaat.

Nicole heeft haar man overleefd, hoewel die het tegendeel heeft gevreesd. Het laatste dat we van haar horen is de raad van de kerkenraad van Amsterdam om een pensioen aan te vragen. Welgesteld is ze licht niet geweest, Jean' s testament spreekt van huise-lijke zorgen. Moge het haar levensavond toch maar niet aan licht hebben ontbroken!

Van de Waalse synode van juni van dit jaar is Taffin voor de eerste maal voorzitter, wat daarna regelmatig weerkeert. Opvallend lijkt ons zijn grote trouw in het bezoeken van synoden. Hij behoort tot de niet-zelfgenoegzame mensen (theologen), die moed vatten als ze de broeders zien. Deze trouw is te meer opvallend, daar Taffin gedurig en licht toenemend beseft heeft hoe ver Gods kerk hier onder peil blijft.

In ons vaderland plegen mensen met veel kritiek op hun kerk dat al te vaak te demonstreren, door van die vergaderingen der kerk weg te blijven, in plaats van hun uitzonderlijke licht daar te laten schijnen. Zo is Taffin niet, maar hij leeft dan ook, anders dan het nakroost, in de schaduw van de martelaars (= getuigen).

Praeses Taffin krijgt weer veel huiswerk mee. Hij wordt lid van de commissie die de geldelijke bijdragen aan de kerk wil stimuleren (is dat onze „hoofdelijke omslag“?) en de collecten heeft te verdelen. Hij zal de Prins verzoeken ertoe mee te werken dat leer en leven samenstemmen. Dat is, naar de schets van Taffin's theologie straks moge waarmaken het grote thema van zijn leven en dus van zijn ethiek, nl.: Wijd aan God je leven, dan komt het in je sterven bij hem uit.

In Aken en Keulen zijn conflicten uitgebroken, Taffin wordt gevraagd daar voor de zoveelste maal als vreedstichter op te treden. Hij en Ds. Feugeray (later hoogleraar in Leiden) gaan de Nationale Synode van Dordrecht van 1578 bezoeken, een nieuwe blijk van wat eerder is gesignaleerd, nl. dat Taffin het Nederduits behoorlijk verstaat.

In september wordt het z.g. Convent van Frankfort gehouden, een samenkomst van gereformeerde theologen, samengeroepen door Johann Casimir van de Palts, om antwoord te geven op de Lutherse „Formula Concordiae“ (Formule van eenheid), die bedoeld is de afstand tussen Lutheranen en Gereformeerden goed en definitief te onderstrepen. Bijbedoeling is, om bepaalde leerlingen van Melancton, die te veel naar Calvin overhellen, van de echte Lutheranen te onderscheiden.

De Gereformeerden hebben deze formule wel sarcastisch een „Formula Discordiae” (Formule van tweedracht) genoemd. De vrijwel totale afsluiting van een zich superieur voelend Lutherdom van de Gereformeerden is daarmee gegeven. De Lutheranen hebben in dit isolement kracht willen vinden; dat zo ongeveer 100 jaar later binnen dat Lutherdom zich de beweging van het Piëtisme (Spener, Francke) openbaart, met harde kritiek op de Lutherse kerk, moet betekenen dat die afsluiting en die *zelfvoldaanheid* niet de vruchten hebben opgeleverd, die ervan verwacht zijn.

Het laat zich denken hoezeer Taffin, die door alles heen de deur naar de Lutheranen heeft opengehouden, door deze houding, die veeleer zwakheid dan kracht openbaart, neergeslagen is.

Als een soort antwoord op die Lutherse formule heeft men van gereformeerde kant gedacht aan de uitgave van een eenheidsbelijdenis aller Gereformeerden, maar tot de uitgave daarvan is het niet gekomen. Men heeft zeker bedacht, dat de Gereformeerden op ettelijke punten niet eenstemmig belijden, zodat die „eenheid” al te schraal moet uitvallen. Beza lijkt er vooral de hand in te hebben gehad, dat in 1581 een *Harmonia confessionum* (Overeenstemming der belijdenissen) is uitgekomen, die de gereformeerde confessies geeft, maar ook de Lutherse. De naam van Ds. Salvardus is aan deze uitgave verbonden, die intussen ook al niet heeft kunnen verbergen, dat een laatste eenheid, ook bij veel overeenstemming, ontbreekt. In alle geval lijkt deze uitweg fijner dan wat de Lutheranen hebben gedaan: de deur is naar de kant der Lutheranen nog niet dichtgegooid. Taffin moet deze uitgave wel met vreugde hebben begroet.

In dit jaar slaat Taffin de verzuchting, die al eerder is gehoord, nl. de schaamte over het feit, dat hij door werk aan het hof eigenlijk voor de kerk aan de kant staat, waarbij het hem pijnigt, dat het verleden zoveel vruchtbaarder is geweest. Maar hij weet zich evengoed geroepen, stelt zich en zijn werk in Gods hand en vraagt om voorbede, zoals we dat ook in bijna al zijn brieven vinden. Die „werkeloosheid” heeft voor ons besef toch wel nauwe grenzen. Taffin doet aan Calvijn denken die, hard werkend, erover klaagt dat hij maar met een slakkengang vooruitkomt. Naar ons aanvoelen is deze klacht van Taffin een kleine, tijdelijke inzinking, vermoedelijk meer veroorzaakt door het vruchteloos blijven van allerlei dat hij onderneemt.

Werk blijft er genoeg te doen ook in het jaar waarin Taffin nu verkeert. Zijn collega Van Thielt stelt alles in het werk om Taffin in te schakelen in de strijd tegen Coornhert, de begaafde, moeilijke man, die zo naar vrede haakt en daartoe voortdurend op pad is om een hem heilig lijkende oorlog te voeren. Van Thielt wordt door Coornhert zo geprikkeld, dat het hem tot de grens van de razernij brengt. Hij zegt naar stenen te zoeken om deze man, die hij met machteloze scheldwoorden overhoopt te stenigen. De hoop, hem te overtuigen is blijkbaar geheel verloren gegaan.

Hij laat Taffin weten hoe hij denkt te werk te gaan. Hij heeft zich een hele dag afgezonderd met vooral Calvijn's *Institutie*, daarnaast met de Calvinist Petrus Martyr. Hij staat echter open voor nog andere adviseurs, we horen daarbij de namen van de Beurse theoloog Musculus en van de Zürichse Bullinger. Calvijn's toenemende gezag heeft die nu nog niet verdrongen. Er is reden genoeg om aan te nemen dat dit bij Taffin niet anders staat.

Ook deze „stenen” hebben de geduchte „Goliath” niet kunnen vellen; het opgewonden gedrag van Van Thielt steekt scherp af bij dat van Taffin, die er niet op uit is opposanten te „stenigen”, maar ze liever tot bekering te roepen.

In de jaren 1577-'81 verkeert Taffin gedurig in Antwerpen. Een bekwame Belgische beoordelaar meent, dat Taffin in die jaren daar zowat als calvinistische „*ensor librorum*” (beoordelaar van boeken) fungeert, zonder dat er echter bewijs geleverd

wordt. Dat Taffin voor censuur op uit te geven boeken heeft gepleit is ons bekend en de jonge gereformeerde kerk heeft niet alle vreemd water over Gods akker laten lopen. Ze heeft de betekenis van boeken goed begrepen en daarin komt Taffin niet achteraan. Hij is zijn jaren bij Granvelle niet vergeten, maar de toepassing is anders.

1578

Het belangrijkste gebeuren van dit jaar is voor Taffin licht de **Nationale Synode van Dordrecht**. Datheen is praeses, nog altijd man van groot gewicht en van bepaalde verdienste, al zal hij in de komende tijd veel van zijn goede reputatie verspelen. Taffin zit in het moderamen als vertegenwoordiger van Antwerpen. Hofprediker zijn betekent voor de Synode en voor hem geen super-ambt; als het hof in Antwerpen vertoef zijn de hofpredikers gewoon predikant en zo zit Taffin daar op een gewone stoel.

Het ontbreekt weer niet aan opdrachten. De drie theologen/raadsheren wordt gevraagd te antwoorden op vijandige geschriften. Het zou ons interesseren hier titels te horen, maar dat blijft uit.

Bovendien zal Taffin aan Ds. Cubus de helpende hand bieden bij een nieuwe editie van Van Haemstede's Martelaarsboek. Op het ogenblik dat dit hier wordt neergeschreven branden er kaarsen voor Polen; er moet een kaars bij ter gedachtenis aan Ds. van Haemstede, die in een onstuimige tijd de eigen onstuimige aard niet voldoende heeft weten te bedwingen en die op een trieste manier verdwijnt, zodat niemand zelf weet waar en hoe hij is heengegaan. Hij heeft zich althans in zijn Martelaarsboek een monument nagelaten, dat zijn naam doet voortleven. Zelf heeft hij ook iets van een martelaar; dat men Taffin de geschikte man vindt om bij de revisie te helpen, moet betekenen, dat men begrijpt dat ook hij tot dat edele geslacht kan worden gerekend.

We moeten intussen pijnlijk glimlachen als we zien hoeveel projecten uit deze jaren de mist ingaan: de kerkgeschiedenis die Marnix belooft te geven, dit Martelaarsboek, dat niet is verschenen, de nieuwe editie van Calvin's Institutie, die een eerdere synode van Datheen heeft verwacht, straks een nieuwe Bijbelvertaling. We krijgen de indruk dat er niet genoeg behoorlijk onderlegden zijn, om zulke taken aan te pakken.

Zeker wel het grootste belang heeft deze synode voor een project dat wel niet in haar acta voorkomt, maar dat toch bij haar gespeeld heeft. We bedoelen het voorspel tot de „**godsdiensvrede**”, die Oranje voorbereidt en die hij in het volgende jaar poogt actueel te laten worden, zonder daarin te slagen.

Met name Oranje, Maar zeker velen Met hem, tillen zwaar aan de explosieve situatie, die met name de onopgeloste religieuze kwestie veroorzaakt. De vrees dat het tot een burgeroorlog komt leeft in brede kring en zowel Oranje's raadsheren als diverse predikanten zijn bereid er zich voor in te zetten, dat het zover niet komt.

Het ontwerp van een godsdiensvrede, dat van Oranje komt, moet komen te staan op naam van Matthias van Oostenrijk, die door de adel is „ingehuurd” om de te populaire Oranje in toom te houden. Dat vereist een tactiek, die diplomaten niet zo moeilijk lijkt te vallen, maar die veel van een maskerade en zelfs van een „vroom bedrog” weg heeft. Zelfs het feit dat Taffin meedoet en hij een fijn geweten heeft, doet ons deze kwade vermoedens koesteren. Men beleeft moeilijke jaren en grote noden vragen om „grote” oplossingen.

De zaak lijkt zo te lopen, dat Taffin en De Viltiers een stuk opstellen, dat door Oranje is geïnspireerd en dat dan door de raadsheren aan de Synode wordt gepresenteerd om het aan Matthias aan te bieden. Het heeft blijkbaar ook voor de synode iets clandestiens, want het wordt buiten de notulen gehouden. De synode bezwijkt voor de

verleiding, praeses Datheen spreekt nog niet het protest uit, dat eerlang dubbel hard gaat komen, en, o ironie, hij behoort tot de commissie die het stuk gaat aanbieden aan Matthias, die op deze manier wel echt „'s Prinsen griffier" wordt, zonder het zelf te willen of te weten.

Matthias aanvaardt het stuk, dat nog een vervolg heeft en zo komt het tot de afkondiging, uit naam van Matthias, maar in werkelijkheid van Oranje van het ontwerp van een godsdienstvrede, dat grote verwachtingen wekt, maar ze niet vervult. Grondslag is wat Oranje altijd als alleen-haalbaar heeft gezien: een verdraagzaam naast elkaar leven van oud en nieuw belijden. Gepleit wordt voor amnestie en gewetensvrijheid, voor een elkaar niet hatelijk bespotten, voor een verdeling der ambten niet naar de partij, maar naar de bekwaamheid. Dit naast elkaar leven, dat de Rooms-katholieken verwerpen, moet inhouden dat in de steden zal gelden, dat 100 gezinnen recht hebben op vrije cultus en dat in de dorpen de meerderheid die vrijheid krijgt.

Op papier doet het project het niet kwaad. Maar in de praktijk! Heeft de idealist Oranje er ook aan gedacht dat partijen elkaar zo fundamenteel wantrouwen? Wat moet er gebeuren als in een stad of dorp beide groepen even sterk blijken te zijn?

Het in theorie zo acceptabele plan strandt op de praktijk. Aan beide kanten klinken soms (gedempte) juichkreten, vaker jammerklachten. Een meerderheid der Roomkatholieken acht zich verraden en de „Ultracalvinisten" zoals Datheen c.s. roepen te wapen tot een heilige oorlog.

Het project blijkt een mislukking. Op een enkele plaats, zoals in Antwerpen blijkt het te lukken en we zijn niet verwonderd Taffin en zijn broer Jacques te zien tekenen, resp. als predikant en ouderling van de Waalse gemeente. Maar b.v. in Doornik ontzegt men de Gereformeerden de vrijheid waarop ze numeriek recht hebben. Dat heeft Taffin's vreugde wel moeten temperen. Het plan is, en o.i. in alle eerlijkheid, Noord en Zuid, Gereformeerd en Rooms-katholiek naar elkaar toe te buigen, maar het tegengestelde effect wordt bereikt: *de Unies van Atrecht en van Utrecht* komen al in zicht.

Daar met name Datheen's optreden in Gent veel heeft bijgedragen tot de finale breuk, is het zaak er wat nader op in te gaan. Datheen heeft het harde woord gesproken, dat *Oranje blijkbaar een man zonder religie is*. Helaas heeft Oranje van Datheen's religie ook geen hoge dunk kunnen krijgen. Die twee hebben elkaar erg slecht verstaan. Oranje pleit voor eenheid, (haast) tot elke prijs; Datheen c.s. komen op voor wat hen de waarheid is, ook tot hoge prijs. Deze tweespalt valt tot op heden waar te nemen. We zijn er niet klaar mee met erop te wijzen dat laatstgenoemde Gods volle waarheid en ons gesluisde verstaan ervan te makkelijk gelijkgeschakelen, want daar hebben ze zeker wel besef van. We komen er ook niet uit met te wijzen op de droevige ontsporing juist van Datheen in latere jaren, die doet vragen of hij Gods waarheid en zelf eigen waarheidsbesef wel gepeild heeft.

Een wat vroegere synode heeft Datheen gevraagd een betere vertaling van Calvijn's *Institutie* te geven. Die synode heeft terecht begrepen, dat Datheen, die Calvijn gekend en met hem gecorrespondeerd heeft, daar de rechte man voor is. Datheen is om zijn geleerdheid hoog geschat, zodat men zelfs zijn naam graag heeft opgesmukt tot Pierre d'Athènes (Petrus van Athene, de stad der wijsheid).

Vermoedelijk heeft Datheen gemeend in Calvijn's spoor te gaan. Maar dat spoor is minder rechtlijnig dan hij heeft laten gelden. Calvijn heeft nooit ontkend dat er in Rome resten van de gemeente van Christus zijn overgebleven. Maar in zijn harde polemiek blijft dat vrijwel liggen. Die laatste lijn lijkt Datheen te gaan, die dan intussen wel weer vergeet, dat Calvijn met Bullinger, de opvolger van Zwingli wel

degelijk een compromis heeft gesloten inzake het Heilig Avondmaal, dat uiteindelijk helaas zomin de waarheid als de eenheid gediend heeft. Die lijn laat Datheen helemaal liggen.

Tenslotte: (maar dit is geen oplossing van alle vragen!): van de hand van deze harde Datheen hebben we een merkwaardig boekje, dat hij in 1585 moet hebben geschreven, maar dat pas in 1624 is uitgegeven. Het is getiteld: *Eene Christelijcke t' samensprekinge uyt Gods Woort*. Daar zet Datheen het verschil tussen wet en evangelie uiteen op een zo milde, uitnodigende manier, dat we vragen, wie dan toch de echte Datheen is? Mogelijk komen we het dichtst bij de waarheid als we aannemen, dat zowel Oranje als Datheen gemeend hebben in een nooddijd een noodrem in werking te moeten stellen. De gevolgen daarvan zijn altijd schokkend en doen de kerketrein geen goed.

Hoewel we er reeds eerder op hebben gewezen, kunnen we niet vermijden hier te herhalen, dat de Synode van dit jaar de administratieve scheiding van Walen en Noord-Nederlanders besluit. Verontwaardiging daarover alsof men in het Noorden zich afmaakt van de kruiskerken is o.i. niet op zijn plaats. Taffin heeft niet nu gezegd wat we eerder van hem hoorden, nl. dat de kerk hier niet behoort te vergeten wat ze aan de gasten uit het Zuiden dankt. Dat is ook niet vergeten, en Taffin zelf is daar een belangrijk getuige voor. Als hij straks predikant in Haarlem wordt, stelt de magistraat voetstoots salaris voor predikant en koster ter beschikking en daarbij ook nog een kerk. Hij heeft de stadsregering van Amsterdam, als hij daarheen verhuist, hartelijk gedankt voor haar „liberaliteit" (vrijgevigheid). De Walen hebben lange jaren in de Herv. Kerk een ereplaats ingenomen met veel meer invloed dan hen numeriek kon toekomen. We denken er niet aan bepaald quite te spelen, maar de erkenning en de herkenning zijn niet uitgebleven.

En als het dan voluit gaat over dankbaarheid zal de vraag ook moeten opkomen of wij niet zijn te kort geschoten in dankbaarheid jegens Emden, die milde moedergemeente in nooddijd, waar boven een deur van de Grote kerk niet vergeefs het roerende opschrift staat:

*Godts kerke, vervolgt, verdreven,
Heeft Godt hyr troost gegeven.*

Bij Emden hoort een hele reeks van steden, langs de Rijn en in Engeland, waar de vluchtelingengemeenten een rustplaats hebben gevonden. Mogelijk is hier nog wat in te halen. Wat de Walen betreft lijkt dat ons dat geen vraag van de eerste orde.

Om het jaar te besluiten: een incident. Reeds hebben we kunnen zeggen dat Taffin's reputatie bijzonder gaaf is gebleven, behoudens dan dat Morillon het niet heeft kunnen laten er aan te knagen.

Maar in 1578 ontmoeten we een prachtig staaltje van laster, waarmee men Taffin heeft pogen te besmeuren. Een afvallige gereformeerde predikant, Launay (Launoy) heeft het nodig gevonden een boekje uit te geven tegen de z.g. gereformeerde religie, die hij nu wel doorziet. In dit jaar verschijnt daarvan een vertaling, onbekend door wie, die de boosheid van Taffin aan het licht wil brengen, door zelf valsheid in geschrifte te plegen. Hij voegt er eigenmachtig aangaande Taffin de opmerking in, dat geen mens ter wereld Taffin overtreft in geveinsdheid, zodat zijn hart niet gekend heeft de deugd van zijn handen.

Heeft hij Taffin verward met een ander, een van zijn broers de diplomaten? Ook hun reputatie is echter niet dubieus. Beste conclusie: Taffin heeft blijkbaar het formaat, dat tot elke prijs, zelfs door valsheid, moet worden besnoeid!

1579

Het aantal malcontenten in het Zuiden neemt toe, waartoe Datheen's „theocratie" in Gent krachtig meewerkt en ze bundelen hun krachten. Begin van het jaar komt het tot de *Unie van Atrecht*. Het grootste deel van het Zuiden wenst te blijven bij het oude geloof en zelfs bij de oude vorst, op een aantal steden na, die tot de brandpunten van de hervorming behoren. Die sluiten zich uit, maar Parma zal ze spoedig insluiten.

Het heeft blijkbaar al langer in de lucht gezeten, want met grote snelheid volgt nog in de zelfde januarimaand de tegenzet: *de Unie van Utrecht*. Die blijft in hoofdzaak beperkt tot de Noordelijke Nederlanden, wat voor Oranje een diepe teleurstelling betekent. Zijn religiepolitiek heeft gefaald. Het moet Taffin geraakt hebben, dat Gent, Brugge, Yperen, Antwerpen wel meedoen, maar Doornik niet.

De Unie van Atrecht heeft de anderen natuurlijk verbitterd en teleurgesteld. Het is te hopen dat men het daar niet bij gelaten heeft, maar zich ook en vooral heeft afgevraagd waarom men deze afvallige getrouwen niet heeft weten te winnen.

In de zaak der religie betekent de Unie van Utrecht, dat Holland en Zeeland hun lijn doortrekken, terwijl de andere gewesten kunnen doen wat hen goeddunkt, al of niet in het kader van de godsdienstvrede. Wel wordt uitdrukkelijk verboden, dát iemand om geloof of geweten zal worden vervolgd.

In feite is het ertoe gekomen, dat in het Noorden de Rooms-katholieken het gelag hebben betaald. Oranje is uiteraard teleurgesteld, hij tekent de Unie pas later met blijkbare tegenzin.

De Rooms-katholieken in het Zuiden zijn loyaal, die in het Noorden ook, maar in een andere zin. Het verwondert ons eigenlijk dat ze hun lot, straks het verbod van hun cultus zo lankmoedig dragen, zodat we niet eens vernemen van pogingen tot een staatsgreep om de oude toestand te herstellen.

Toch weten we al te goed, dat de Gereformeerden nog maar een kleine minderheid vormen. Aan een concreet voorbeeld is dat goed te illustreren. Het gaat om de situatie in Gelderland, waar sinds 1578 Jan van Nassau, Oranje's jongere broer, stadhouder is. Hij heeft krachtig meegewerkt aan de Unie van Utrecht (zijn standbeeld staat dan ook op het Domplein te Utrecht, voor de zaal waarin de Unie is gesloten), maar ook hem heeft zomin de Unie als de eerdere godsdienstvrede uitkomst gebracht.

November 1578 schrijft hij aan de kerkenraad van Emden, aan wie hij dus autoriteit toekent, een brief, waarvan afschriften gaan naar de 3 raadslieden van Oranje. Hoe moet hij zich toch houden tegenover de Rooms-katholieken? Ze vormen in Gelre de meerderheid en hij vreest een burgeroorlog. Maar een christelijke regering kan toch geen verbond sluiten met afgodendienaars?

Wat Emden heeft geantwoord ontgaat ons. Maar de 3 raadsheren zien het belang der zaak goed in en antwoorden spoedig en grondig. Het antwoord is bewaard gebleven en het lijkt juist, als een zeer bevoegd beoordelaar meent dat dit antwoord de hand van Taffin verraadt.

Het geeft graaf Jan geen gelijk. Het pleit voor verdraagzaamheid, en laat aan ieder het voorrecht God naar de inspraak van zijn geweten te dienen. Geen venijnige bestrijding baat, maar populair disputeren kan geen kwaad. Dus vrede houden, geen valse ijver. Niet bang zijn dat de Rooms-katholieken onze „zwakheid" zullen misbruiken.

Er zit blijkbaar een berg van wantrouwen. Het antwoord van Taffin c.s. blijft erbij, dat dit in geen opzicht betekent dat men de Rooms-katholieken gelijk geeft, maar wel plaats. Ongebruikte kerken, die men hen ontnomen heeft, moeten worden teruggegeven.

Op deze wijze pogen Oranje's vertrouwenslieden zijn milde lijn zo goed mogelijk vast te houden. Het is niet gelukt: toenemend gaan deuren dicht, die men zo graag open

gehouden zag.

Antwerpen geeft een heel ander beeld te zien dan Gelre. Het is er een voorbeeld van hoe de godsdienstvrede overal had „moeten" werken.

In de jaren na de godsdienstvrede kent de gemeente *Antwerpen* een ongekeerde bloei. Oktober 1578 schrijft Ds. Van Thielt dat er *Heilig Avondmaal gevierd is met 1.240* aanzittenden. Hij weet verder van groei, daar men 560 nieuwe lidmaten zag toekomen. Blijkbaar terugdenkend aan de harde tijd van Van Haemstede, die de rijken zag wegblijven, weet hij te zeggen, dat nu ook welgestelden zich bij de gemeente voegen. In zijn enthousiasme komt hij er zelfs toe te verzekeren, dat heel de stad is te winnen, als er maar genoeg predikanten zijn.

In de classis Antwerpen komt in maart een voorstel ter tafel om bij toerbeurt een „propositie", zoiets als een proefpreek te houden. Bedoeld is zeker, te horen hoe een ieder der broeders „het Woord snijdt". Van elders weten we, dat het daarom ook bedoelt elkaars zwakke kanten te leren kennen en elkaar voort te helpen. In het corps predikanten van deze vroege tijd treffen we natuurtalenten aan, maar ook rare avonturiers. Reeds vroeg horen we dat de „ongestudeerde" predikant vele bezwaren oproept, zodat men de opening van de Leidse Universiteit in 1575 zeker toejuicht.

Taffin begint, hoewel niet de meest „verdachte", maar eerder erkend als mentor, als eerste onder gelijken. Hij neemt zijn tekst uit de eerste Timothëusbrief, hem blijkbaar zeer lief, daar hij ook elders daaruit preekt. Zijn pastorale aard verloochent zich niet, hij is er daarom weer de man voor, om naar Dillenburg te gaan om graaf Jan te troosten die zijn vrouw heeft verloren.

Ten besluite moet uit dit jaar nog iets worden meegedeeld over een gebeuren, waar Taffin niet direct aan deel heeft genomen, en waarover we ook niet zijn opinie weten, maar dat hem zeer moet hebben beziggehouden. Gedoeld wordt, op wat men pleegt aan te duiden als de Keulse vredeshandel, wat plechtiger als: het Congres, de Conferentie of *Pacificatie van Keulen*. De veelheid der aanduidingen moet betekenen, dat het een actuele zaak is geweest. Keizer Ferdinand, al of niet door partijen aangemoedigd, wil bemiddelen tussen Philips II en de Nederlanden. De opstand is al ernstig genoeg, een frontale botsing moet worden voorkomen. In mei vindt de opening plaats met zekere verwachting. Eind november is de illusie voorbij en blijken partijen niet aan vrede toe te zijn. Breekpunt is vooral, dat het om gewetensvrijheid gaat en de Spaanse troepen weg moeten. Bovendien komt het bij Philips erg slecht over, dat de Staten hem herinneren aan een oude overeenkomst tussen vorst en volk in de Nederlanden, de z.g. *blijde incomste*, waarbij erkend wordt, dat een vorst die het recht schendt kan worden afgezet. Daar voelt hij zich in het minst niet door gebonden en alleen maar beledigd. Er komt nog bij dat Parma zó aan de winnende hand is, dat Philips concessies heel niet nodig vindt. Zo loopt het congres, waarvan men heeft kunnen zeggen dat er veel kennis, goede wil en welsprekendheid in is betoond, dood. Maar er zijn wel doorlopende lijnen op te merken: de ban die Philips spoedig over Oranje uitspreekt en Philips's afzwering. Taffin als man des vredes heeft van dit congres zeker iets verwacht, want het recht van tegenstand tegen een vorst, die het geweten verkracht, kan hem enkel sympathiek zijn geweest.

1580

Zit Taffin's afscheid van het hof, dat we spoedig gaan beleven al in de lucht? In de uitgave van de *Archieven van het Huis Oranje Nassau*, die Groen van Prinsterer heeft verzorgd, komen sinds juli 1579 geen brieven van Taffin meer voor. Dat kan toeval zijn, maar evengoed een symptoom van afnemend contact.

Zoals voor de hand ligt zucht Taffin onder de gevolgen van de Unie van Atrecht, die

voor het Zuiden zulke kwade gevolgen heeft. De aktie van de Jezuiten verontrust hem en dat Vlamingen en Walen uiteengaan vindt hij een ramp. Hij is realist genoeg om te erkennen, dat Parma een meester is in politiek en krijgskunst beide en dat zijn opmars niet te stuiten lijkt. Dat zal Antwerpen in nabije toekomst te voelen krijgen en Taffin met haar.

De kerkelijke toestand blijft zorgelijk. Weer wenst Taffin een algemene synode als remedie. Want al bloeit de gemeente Antwerpen: er zijn elders te veel haarden van onrust. Daar hoort vooral Leiden toe, waar men al jaren zucht onder de kwestie-Coolhaes, een liberaal predikant, zeer in tel bij de Leidse magistraten, maar in de kerk een teken dat weersproken wordt.

De door Taffin zo gewenste algemene synode komt er (Middelburg 1581) en daar wordt Coolhaes, met instemming van Taffin, afgezet. Merkwaardig: van persoonlijke vijandschap tegen deze „lastige" dominee is geen sprake bij onze pastor. Dat hangt weer samen met zijn begrip voor de klachten van de Remonstranten en van Coolhaes, die tot hun voorlopers behoort. Coolhaes waardeert Bullinger meer dan Calvijn en vooral Beza; hij betuigt, dat ons geloof zijn zekerheid ontleent niet aan een eeuwig decreet buiten de tijd, maar aan de trouw van God, die Hij ons in de tijd betoont.

Zijn afzetting maakt ons duidelijk, dat de invloed van Calvijn (Beza!) in deze jaren toeneemt. Men wordt, naarmate de tijd voortgaat, eenkenniger en auteurs als A Lasco, Bullinger, Micronius, allen figuren uit de pionierstijd, die met Zwingli contact hebben, worden niet meer als autoriteiten gezien. Daar heeft ook Coolhaes de gevolgen van ondervonden, hij heeft zijn afzetting kunnen voorzien. Het eert zijn karakter dat hij, eenmaal die overtuiging toegedaan, geen bakzeil haalt, maar liever strandt. Dan ten besluite nog weer eens iets over het Taffin zo zwaar wegende thema, de armen en verdrukten. In Antwerpen leeft een groep Waalse satijnwerkers, afkomstig uit het Zuiden, die opname in het gilde vraagt. Maar dat gilde voelt daar niets voor: de „vreemden" brengen hun nering in gevaar. Als het dan niet anders kan zal de opname alleen kunnen gebeuren op extra zware voorwaarden. De zo bedreigden weten de ware pleitbezorger te vinden: Taffin. Die legt de zaak aan burgemeester De Jonghe voor en bepleit clementie. We hopen het beste van de afloop, die ons onbekend is: de eerlijkheid gebiedt wel te erkennen dat de werkgelegenheid in deze tijd zijn grenzen heeft (denk aan de sociaal-economische factoren, die o.a. bij de Beeldenstorm meespelen). Naar ons nader zal blijken houdt voor Taffin het grote liefdegebod nergens halt voor, ook niet voor deze problematiek.

1581

Wat we over Taffin in dit jaar te weten komen betreft haast alleen zijn aandeel in de *Nationale Synode van Middelburg*. Wat hij zich door de synode ziet opgedragen is weer zoveel, dat het kan bevestigen, dat de administratieve scheiding van Noord en Zuid bepaald niet diep is gegaan en niet hoeft te verontrusten.

Terugziende naar de synode van Emden merken we op, dat de synoden al langer gaan duren. Emden vergt 9 dagen, Middelburg 1581 niet minder dan 3 weken. De palm blijkt onder de druk goed te groeien. Taffin schijnt de hele zitting te hebben meegemaakt: Oranje draagt de kerk een nog beter hart toe dan het soms lijkt. Ter tafel is een uitnodiging van de kerk van Frankrijk om haar komende synode mee te maken. Middelburg verontschuldigt zich: Taffin zal dat per brief laten weten. Deze loop van zaken is voor ons besef erg teleurstellend: moet men dan niet alles op alles zetten om elkaar minstens op die hoogtepunten, die synoden immers geacht worden te betekenen te ontmoeten?

In zijn brief aan de Franse synode heeft Taffin meteen nog iets anders aan te roeren.

Eerder, in verband met de conferentie in Frankfort, is ter sprake gekomen die Harmonia confessionum (overeenstemming der belijdenissen) van Ds. Salvart. Die heeft aan de synode van Middelburg een concept gestuurd ter inzage/adhaesie, waarbij tevens een subsidieaanvraag is gevoegd. De synode gaat akkoord, maar wil dan wel dat ook de Nederlandse geloofsbelijdenis zal worden ingevoegd. De auteur is wat gaan jachten, daar het boek nog in dit jaar moet verschijnen, zo wordt de Nederlandse geloofsbelijdenis onvoldoende verwerkt. Men moge in Frankrijk toezien, dat dat defect verholpen wordt.

Wie synode zegt, zegt in de 16e eeuw meteen kerkorde. In Middelburg krijgen enkele leden, w.o. Taffin opdracht uit de acta van 1578 een corpus disciplinae (kerkorde) op te stellen. Die moet weer naar de Heren Staten toe en dan maar weer (vergeefs) op approbatie wachten.

Als die uitblijft, nemen de Heren Staten zelf het kerkordelijke heft in handen en pogen er in het ontwerp van een staatskerkorde van 1583 een scherp mes van te maken, bedoeld om het de kerk op de keel te zetten. Ook dat blijkt weer te blijven steken. Taffin zucht er diep en zwaar over.

Marnix heeft beloofd een boek te schrijven tegen *de geestdrijvers*. Dat zijn niet meer de mensen met wie Calvijn te stellen heeft gehad, maar lateren, in wie niet alleen Marnix gelijksoortigen herkende. Het zijn b.v. Sebastiaan Franck, Hendrik Niclaes, David Joris en dergelijken. Het boek is pas in 1595 uitgekomen als *Ondersoekingende ende grondelijcke wederlegging der Geestdrijvische leere*. Uit het verschijnen ervan valt op te maken dat zulke geesten bij ons heel wat volgelingen hebben. En wij Nederlanders gelden immers voor zo „nuchter“?

Dan komt de beruchte **banbrief tegen Oranje**, waarin elk en ieder tegen goede beloning wordt opgeroepen de wereld van deze pest te verlossen. Het valt op, dat het een tijdje geduurd heeft al eer de eerste poging wordt ondernomen, maar desondanks moeten we zeggen: wat een triest en wanhopig bedrijf! Philips moet er weet van hebben gekregen, dat hij bezig is het Noorden te verspelen, al wint hij het Zuiden terug. Als hij de 3 miljoen „koopsom“ voor de gewetensvrijheid verontwaardigd van de hand wijst, toont hij geen koopmansziel te hebben. Dat is toch maar schijn, want hier huurt hij de een of andere desperado of avonturier om, voor een handvol zilverlingen, een laffe moord te begaan.

Philips heeft niet alleen Oranje aangevallen, maar doet ook naar de ketterse kerk een woedende uitval. Ter synode wordt gesuggereerd, dat het op de weg van de kerk van Antwerpen moet liggen met een verweerschrift te antwoorden. Taffin neemt op zich zijn collega **De Villiers** daartoe uit te nodigen en die heeft zich in zijn **Apologie** op stijlvolle wijze van die taak gekweten.

Het gebruik van te veel van de geestelijke goederen die men van de oude kerk heeft overgenomen, uiteraard tot geestelijk gebruik, blijkt in verkeerde handen te vallen en dat dient te worden verhinderd. Taffin zal er de Prins en Marnix over schrijven en Ds. Gerobulus zal De Villiers op de hoogte brengen. Blijkbaar zijn er tal van begerige langvingers; ons geeft zorg dat Oranje daar niet kort en bondig een eind aan heeft kunnen maken. Maar hij is tegen de opkomende regentenstand blijkbaar niet opgewassen.

Er bestaat grote behoefte aan een nieuwe Bijbelvertaling. Er is wel enige keus, vooral de bijbel van Hansken van Liesvelt en de Deux Aesbijbel hebben wat betekend, maar men is er niet over voldaan. Het grote werk wordt verdeeld over de classen van Antwerpen, Gent, Delft en Utrecht. Er is niets van gekomen. In 1583 onderhandelt Taffin erover met de classis Antwerpen, maar dan stelt Van der Heyden voor, dat Taffin het alleen maar moet ondernemen. Dat moet betekenen, dat men hem een flinke

kennis van het Grieks heeft toegekend, maar ook die van het Hebreeuws. Dat laatste wint aan waarschijnlijkheid, als we bedenken, dat Taffin in Heidelberg stellig wel van de kennis in deze van Tremellius heeft geprofiteerd. Over zijn reis naar Jan de Oude, als hij uitgeplunderd wordt, weet hij te berichten dat hij ook een kleine Hebreeuwse Bijbel is kwijtgeraakt.

Tenslotte springt het hele plan af. Men besluit de verschijning van de nieuwe Franse vertaling af te wachten en ook betere tijden. Curieus is dat men nu niet klaagt over gebrek aan bevoegde krachten. Staat het daarmee in 1581 al zo breed of heeft men het grote werk (vgl. wat de latere Statenvertaling aan zorg heeft meegebracht) onderschat? Het officiële antwoord op de ban tegen Oranje volgt in juli, dan wordt Philips plechtig afgezworen. Hij krijgt zijn zin: geen ketterse onderdanen, daarom helemaal geen onderdanen. In augustus wordt de Rooms-katholieke cultus verboden; juist zijn geloofsgenoten boeten voor Philips' optreden.

Om het jaar te besluiten: uit november hebben we een interessante brief van een man van karakter, hoewel erg markant geprofileerd. We bedoelen Lambert Daneau (Lambertus Danaeus), die door curatoren van Leiden aan hun universiteit is verbonden, maar die ze helemaal niet naar hun hand hebben weten te zetten.

Vergeleken bij de „duif" Taffin is hij duidelijk een „havik". De brief heeft te maken met de kwestie-Coolhaes, die ook naar Daneau's besef dient te worden afgezet. Daar wil hij de Prins toe bewegen, maar dan niet via Taffin, maar via de (voor hem blijkbaar scherpere) De Villiers. Hij schrijft dan, dat één Villiers meer vermag dan honderd Taffins. Voor Daneau is Taffin een uiterst vroom man, maar, zo vervolgt hij, vorsten rekenen meer met hun affecten dan met onze beoordelingen.

Er ligt natuurlijk zekere kritiek op Taffin in deze woorden, evengoed op Oranje. Het is wel zeker, dat mensen als Moded en Datheen deze brief met bepaald genoegen zouden lezen. (Van zijn kant is het oordeel van de milde Taffin over de Datheen van de laatste jaren, dat hij een oneerlijke, verraderlijke predikant moet heten, een volkstribuun).

Tot goed begrip van de zaak kan nog dienen dat Daneau bepaald tot Taffin's vrienden behoort, die hij nogal eens laat groeten. Als we er echter op letten hoe vooral Moded en Datheen jammerlijk ontsporen en in het niet verdwijnen, bekruipt ons de lust aan Daneau en hen te vragen of ze wel eens gepreekt hebben over de tekst: *Niet door kracht of geweld maar door mijn Geest zal het geschieden zegt de Heere?* Wee de „stoere" calvinisten, dan en nu!

1582

Eindelijk gaan Philips' Judasloon en dukaten lokken. Jean Jaureguy bedrijft zijn heldendaad. Oranje wordt zwaar gewond en het spant er om, maar hij geneest. Zijn vrouw Charlotte, met haar grote gezin en vele zorgen, wordt door het gebeuren zo aangegrepen, dat ze het niet overleeft.

Taffin heeft met Charlotte een vertrouwensrelatie gehad. Als de Prins afwezig is, laat hij hem weten hoe de Prinses vaart en ze maakt het al te vaak niet zo goed. Met fijne tact weet hij zijn heer te berichten, hoe ze opleeft zo vaak er brieven van hem komen. In haar testament vermaakt Charlotte aan beide hofpredikers een legaat van 400 gulden, datzelfde bedrag krijgt ook Jacques Taffin, wegens goede diensten aan de Oranjes betoond. Dat zal Jacques die in dit jaar sterft, evenals Vader Denis Taffin, goed gedaan hebben.

De conflicten in de kerk gaan door. Enkele brandpunten zijn Utrecht, Dordrecht en Leiden. De zaak-Coolhaes is voorbij, de zaak-Herberts, met Coolhaes zeer verwant, komt ervoor in de plaats.

En dan blijft het maar tobben met de kerkorde, waar men zo op zit te wachten, opdat

in de kerk alles eerlijk en met orde zal toegaan.

Met schrik hoort Taffin, dat Oranje de kerkorde van 1581 notabene in handen heeft gesteld van Oldenbarneveld c.s., van wie Taffin meent te moeten aannemen, dat die niet zeer tot de religie genegen zijn. Hij verwacht er niets goeds van, maar hopelijk zal Oranje het kwaad tegenhouden. Wat later vernemen we dat de bedoelde commissie de Prins zoveel mogelijk tegen de kerkorde heeft opgezet, zodat Oranje ongewoon geprikkeld en verbitterd is geraakt. Het loopt er weer eens op uit dat de zaak opnieuw geseponeerd wordt, tot groot verdriet van Taffin en De Villiers, die in een goede kerkorde een waarborg voor het welvaren van de kerk zien.

1583

Het overlijden van zijn vrouw heeft Oranje en zijn gezin deerlijk ontredderd. De 6 jonge kinderen vormen een eigen probleem en zo moeten we er begrip voor hebben dat Oranje spoedig hertrouwt: reeds april 1583 zegent De Villiers zijn huwelijk met Louise de Coligny in, die daarmee een zware taak aanvaardt, waarvoor ze niet rijk beloond wordt. Het is voor haar een kwaad ding, dat in januari van het jaar door de intriges van de man van wie men hulp verwacht heeft, Anjou, in Antwerpen nu de Franse Furie losbreekt, die de stemming tegen de Fransen en zo ook tegen haar diep beïnvloedt. Het is een wijs besluit van Oranje om Antwerpen liever te verlaten en naar Delft te verhuizen. Dat gaat gepaard met bezuinigingen, wat met zich brengt dat zowel Taffin als Van Thielt de dienst aan het hof verlaten en terugkeren in de „gewone” kerkdienst.

Argeloos beschouwd is Taffin's ontslag enkel gevolg van die bezuiniging. Daar is bij Oranje meermalen sprake van: de hofhouding, die in 1578 een 180 personen omvat, is al in 1580 tot goed de helft teruggebracht en dat getal wordt in 1583 nog weer verminderd. Dat een van de drie „topfunctionarissen” moet gaan is vrij plausibel. De vraag die zich aan ons opdringt is wel deze: heeft Oranje het liefst Taffin laten gaan of heeft die zelf om ontslag gevraagd? Taffin is nooit hoveling-diplomaat van professie geweest, de kerkelijke spanningen van de laatste jaren hebben de verhouding tot Oranje niet harmonischer gemaakt en hij verzwijgt niet zijn protest tegen de hoofse levensstijl. Het lijkt ons het meest met zijn karakter te stroken dat hij zelf heeft aangeboden om te gaan, als er dan persé iemand moet vertrekken.

Diverse predikanten hebben kritiek op De Villiers, die ze veel te veel verpolitiekt vinden. Hij van zijn kant voelt zich gewantouwd en belasterd. Bovendien horen we de klacht, dat de afstand tussen de Prins en de predikanten veel te groot is. Dit alles samen geeft ons reden over Taffin's heengaan niet al te argeloos te denken. Er is geen sprake van dat hij het als een degradatie of erger gevoeld heeft. Zijn collega Van Thielt evenmin en ons komt in de gedachte een woord dat die een jaar of 6 eerder neerschrijft. Het gaat dan om Datheen en Van Thielt vindt, dat die veel meer voorkeur voor het hof dan voor de kerk heeft. Het smaakt blijkbaar goed van monnik dominee te worden en dan van dominee hoveling. Zelden, zo Van Thielt, kun je mensen van het hof losmaken. Hijzelf geeft een nobel voorbeeld van het tegendeel en Taffin niet minder. Antwerpen kan een paar volle extra krachten best gebruiken, Taffin komt niets te kort.

De teleurstelling omtrent de kerkorde en de pogingen van de Staten om de kerk er goed onder te houden doet hem in deze tijd nog even terugzien: de kerk is nu veel te gewillig tegenover de overheid. Dat is anders geweest in de tijd van de kerken onder het kruis!

VIII. TERUG IN HET AMBT IN ANTWERPEN

Taffin is realist genoeg om te kunnen voorzien, dat zijn verblijf in Antwerpen niet van lange duur zal zijn. Oranje heeft blijkbaar gehoopt Antwerpen te kunnen behouden, dat moet wel liggen in de benoeming van Marnix tot burgemeester van de stad. Maar Marnix zal evenmin als zijn broer De Tholouse geluk hebben op het oorlogspad en hij zal er zwaar voor boeten, dat hij zich voor deze riskante zaak heeft gegeven.

Een stadsdominee heeft meer kans dan zijn plattelandscollega iets te beleven. Een dominee van Antwerpen heel bijzonder. Antwerpen is een wereldstad, er wordt allerlei rijkdom aangevoerd, helaas ook een menigte van dissenters. Die hebben de jonge kerk veel te stellen gegeven en Taffin meent dat er iets tegen moet worden ondernomen.

Hij komt met het plan om aan de Nederlandse geloofsbelijdenis een aanhangsel toe te voegen, waarin stelling wordt genomen tegen allerlei wind van leer, vooral van libertijnen-nieuwe stijl. Hij noemt een paar oude opposanten, zoals Dopers en Arianen; voegt er aan toe de Libertijnen en daarvan worden nog eens met name vermeld de in deze tijd actuele Schwenckfeld en Castellio. De predikanten zullen ook dit aanhangsel hebben te ondertekenen. Dit plan is bij hem al in 1566 opgekomen, maar zijn collega Corranus heeft het tegengehouden. Die wil alleen de Bijbel ondertekenen en geen menselijk geschrift. Dat is een curieus voorbeeld van anti-confessionalisme, dat echter verwondert, daar bij de Gereformeerden van overmatige waardering van hun confessie nog geen sprake is. Het zo andere gedrag der Lutheranen in deze zal daartoe hebben meegewerkt. Maar de Lutheranen wil Taffin niet bestreden zien! Taffin wil dus de confessie wat „actialiseren", wat goed in het patroon van zijn hele theologie past. Zijn voorstel wordt blijkbaar geseponneerd, hetzelfde is evenzeer het geval met heel zijn theologie.

Een maand later is Taffin weer eens ziek geweest, maar hersteld. Zijn dank neemt de afmeting van een lyrische lofzang op de goedheid van zijn God aan: *moge de rest van zijn leven tot eer van God strekken, om met de hulp van de Heilige Geest Hem te danken voor zijn oneindige genade.*

1584

Het afscheid van het hof betekent dat Taffin minder in het nieuws komt. Dat zal veranderen als straks de uittocht naar het Noorden inzet.

Dit jaar is zeker verduisterd door het bestendig opdringen van Parma, dat de belegering van Antwerpen enkel tot een kwestie van tijd maakt.

Wat de moord op Oranje voor Taffin heeft moeten betekenen laat zich enkel raden, maar Marnix lijkt nog meer uit de baan geworpen dan hij. Wat een gemiste kans, dat Taffin nu niet eens in een brief een complete evaluatie van Oranje heeft gegeven, waartoe hij zo bijzonder gekwalificeerd is. De Villiers heeft zijn blijvende diensten aan de Oranjes aangeboden, innerlijk is Taffin natuurlijk met hen blijven meeleven. Opmerkelijk dat zijn neef en naamgenoot, de Vlissingse predikant, voor Louise de Coligny de betekenis van vertrouwensman krijgt, die zijn oom bij Charlotte de Bourbon heeft ingenomen. En al is hij nu los van het hof: hij is nog een begeerde voorspraak in die hogere sferen. In 1585 wendt zich Mevrouw De la Noue, echtgenote van een belangrijk Hugenuoot, die gevangen en in levensgevaar verkeert zich tot hem om zich voor die zaak in te zetten. Wat hij natuurlijk *con amore* doet.

1585

In augustus valt de slag: *Antwerpen capituleert*. Naarmate de nood in de stad gedurende de belegering stijgt, is de verwarring groter geworden en op weinig minder dan paniek uitgelopen. Verwijten over de schuldvrage vliegen heen en weer en Marnix krijgt er natuurlijk de zwaarste last van te dragen. De Villiers heeft hem zijn kritiek niet gespaard, maar aan zijn integriteit niet getwijfeld. Datzelfde zullen we voor Taffin kunnen aannemen. In de algemene verontwaardiging over Marnix ligt een groot stuk huichelarij: wat fijn dat men hem als de zondebok zo heeft kunnen belasten. Marnix contra Parma, dat is toch geen faire partij! Waar nog bij komt, dat Parma een sluwe vos is, die Marnix heeft weten in te pakken door een erg humaan optreden. Marnix valt diep in ongenade, Taffin gaat weer eens in ballingschap.

IX. PREDIKANT IN NOORD NEDERLAND

1. HAARLEM

Taffin moet spoedig Antwerpen hebben verlaten, Parma's humaniteit komt ook de eerder zo gevreesde aartsketter van pas, hij krijgt pardon. In het boekje *De merktekenen der kinderen Gods*, dat spoedig door hem wordt geschreven, komt een ontroerend gebed voor, vol aanklacht over eigen slapheid en ontrouw, dat Taffin doet pleiten op het verbond der genade, dat van geen wankelen weet. Dat moet in sterke mate een nabetrachting op de val van Antwerpen zijn, waarmee de hele hervorming in het Zuiden ten dode is opgeschreven.

De kracht lijkt nog even ongebroken. Een goede maand later presideert Taffin een Waalse synode in Leiden. (De synode ziet hem blijkbaar nog altijd als Antwerps predikant.)

Er komen beroepen naar Dordrecht en Vlissingen, die niet worden aangenomen. Want Taffin's kracht is alleen schijnbaar onverminderd, in werkelijkheid voelt hij zich een gebroken man, die heel hard aan vakantie, aan iets als een retraite toe is. Dit is wel het dieptepunt in Taffin's leven.

Hij denkt aan een reis naar Duitsland, met name naar Emden. Al is hij vrij man, hij vraagt toch de synode om toestemming. Hij krijgt die, maar moet beloven veel te schrijven en terug te komen als men hem niet langer missen kan. Intussen heeft de synode dan wel wat geduld moeten oefenen, want het loopt uit op een afwezigheid van een klein jaar.

Hij lijkt zich nog wat „groot" te houden, als hij meedeelt, dat het vooral de gezondheidstoestand van zijn Vrouw is, die dat verblijf nodig maakt. En zijn „vakantie" wordt natuurlijk ook weer een werkvakantie, want hij is voornemens daar kerkewerk te doen. Nadere details ervan ontbreken.

Nu pas blijkt de terugslag van de Antwerpse *débâcle*. Want als hij het zoëven genoemde boekje daar in de retraite schrijft, houdt hem vooral bezig de afval en de verleiding daartoe, die een grimmige overmacht en moedeloosheid over het complete echec zo acuut maakt.

Over dat boekje later meer, nu alleen het grondmotief ervan: hoe ongelukkig Gods kinderen er hier mogen voorstaan, ze hebben de grootste troost en zekerheid, een innerlijke vreugde, die afval onmogelijk maakt. Hij brengt er dan een jammerlijke figuur in naar oren, nl. Ds. Jan Haren, in dienst van de even karakterloze Charles de Croy, prins van Chimay, beiden afvallig. Taffin moet in Antwerpen, maar ook al eerder en later hebben meegemaakt, dat men geloof en succes graag gelijkstelt en bij opkomende storm de huik naar de wind draait. In al de vluchtelingengemeenten blijken moedeloosheid en wanhoop velen op een zware proef te hebben gesteld en pastor Taffin is er wel de man naar om daartegen stelling te nemen. Er wordt van gesproken dat dit boekje voor velen levensbelang is geweest, het valt niet moeilijk dat aan te nemen. Uit die ontvangst is duidelijk, dat zeker velen in het rampjaar hebben gewacht op een woord op zijn tijd, zoals Taffin dat heeft gegeven.

Het is te hopen dat men zo om raad en troost verlegen is geweest dat ook het boekje, dat de „landverrader" Marnix in 1585 uitgeeft de aandacht heeft gevonden die het verdient. Want zijn „*Trouwe vermaning aan de christelijke gemeenten in Brabant, Vlaanderen, Henegouwen en andere landen*" (zo onze transcriptie) heeft een even nobel gehalte als Taffin's pennevrucht.

Er ligt iets onduidelijks in het jaar van verschijning, 1589, dus pas 4 jaar na de ramp.

Het boekje zelf maakt toch wel de indruk dat het onder de verse indruk van de ramp is geschreven, maar kan in de jaren erna nog wel zijn uitgewerkt.

Het bevestigt algeheel wat Taffin schrijft. Zoals het bij Taffin uitloopt op een harde zelfaanklacht, zo laat Marnix zijn geschrift uitlopen op het *gebed van Daniël* en de *psalmen 51 en 130*. Ook hij weet niet van een enkel gouden tijd, maar van een niveau van persoonlijk- en gemeentelieven, dat haast met te donkere kleuren lijkt te zijn getekend.

Mogelijk heeft Mamix met de uitgave gewacht tot de teleurstelling over zijn echech wat is geluwd en heeft hij bovendien begrepen dat pas na enkele jaren Antwerpen's val volledig zou doorwerken.

Het doet ons goed op te merken dat men Taffin erg is gaan missen. Er wordt een dringend beroep op hem gedaan om ten spoedigste terug te keren en zich weer te laten inschakelen in het kerkenwerk.

Opvallend is het grote gezag der synode in deze tijd. Predikanten, al heten ze dienaren, lopen gevaar iets autocratisch te krijgen, zodat ze komen en gaan waarheen en wanneer het hen behaagt. Dat is oudtijds heel anders. Bij ons weten ontvangt Taffin van de synode geen wachtgeld of dgl., maar hij erkent evengoed haar gezag en komt dus meteen terug om te vernemen, wat men voor hem in petto heeft. (Als beloning voor zijn loyaliteit heeft hij het voorrecht ontvangen 2 jaar te mogen wachten op de terugbetaling van zijn reiskosten, die hem toch zijn toegezegd!)

Wat men als grond nader aanvoert voor zijn terugkeer wordt niet uitgesproken, maar heeft zeker veel te maken met de komst van *Leicester*, waarbij men Taffin graag inschakelt als tussenpersoon. Het komt dan goed uit, dat net Haarlem om een predikant vraagt. Daar men natuurlijk Taffin graag in het westen van het land houdt, wordt hij aan Haarlem toegewezen. Maar enkel voorlopig, hoewel Haarlem hem in vaste dienst wenst. Hij wordt hen voorlopig eerst tot een volgende synode „uitgeleend". Dat betekent dat hij voor Haarlem een onzeker bezit vormt, naar ze spoedig zullen bemerken.

September 1586 doet Taffin intrede in Haarlem. Niets is bekend over een mogelijke bevestiger of dgl., de korte Haarlemse notulen zwijgen over zulke ons toch welkome details.

Jammer dat Taffin te laat terug is, om nog de belangrijke synode van Den Haag mee te maken, waarheen de Walen hem graag hadden zien gaan. Hij heeft het verloop ervan zeker met aandacht gevolgd. Hoogtepunt ervan is voor hem allicht geweest de kerkorde, een zaak die hij, zoals bleek, van levensbelang voor de kerk acht. De teleurstelling blijft ook nu niet uit: de kerkorde zelf kan Taffin voldaan hebben; het is hoopvol dat de Staten van Holland (met nogal wat reserve en met kennelijke tegenzin) die kerkorde „nemen", ook nog enkele andere provincies, maar de Staten Generaal weer niet. En Taffin is te zeer ingewijd in politiek-diplomatieke zaken om niet te begrijpen dat ook deze kerkorde niet kan geven wat ze lijkt te beloven. Daar de Haagse synode een hekkesluis is en het 1618/19 moet worden eer er een vervolg op komt, heeft Taffin dus de vurige wens van zijn hart in deze niet verkregen. Ook latere pogingen om via een Haags Convent een uitweg te vinden hebben gefaald.

De consolidatie van de Haarlemse Waalse gemeente verloopt voorspoediger. Een traktement voor predikant en koster wordt vlot toegekend, dat van Taffin wordt een jaar later verdubbeld, wat natuurlijk betekenen moet dat het weer aan de krappe kant is geweest.

De gemeente bestaat uit vluchtelingen, die uit het Zuiden komen, zo uit de buurt van Valenciennes, St. Quentin en Doornik. Ze krijgen een kerk toegewezen die in zijn

verval met hun sociaal-economische omstandigheden geheel in overeenstemming is. Ze behoort bij een begijnenhof en is zo verwaarloosd, dat een synodevergadering van 1588 er niet kan worden gehouden, zodat men in de pastorie asyl moet zoeken. Blijkbaar is het tot zekere renovatie gekomen, zodat de gemeente er tenminste bijeenkomen kan. Ze staat er nog steeds. (Op 24 oktober 1982 heeft de Waalse gemeente te Haarlem na een restauratie dit oudste kerkgebouw van de stad opnieuw officieel in gebruik genomen.)

Anders dan op sommige andere plaatsen zijn de gasten uit het Zuiden welkom in Haarlem. Dat heeft door de oorlog zwaar geleden en het zet alle zeilen bij om weer op gang te komen. Daar is de vestiging van nieuwe industrie onmisbaar toe en de ballingen zijn aar al te blij zich daarvoor te kunnen geven. Uit deze samenhang is duidelijk, dat de gulheid van de magistraat jegens de Walen, naast zeer spontane, ook goed overdachte gronden heeft, dus meer nationaal dan clericaal.

De gemeente is maar klein, al zit er groei in. Het pastorale contact kan zo optimaal zijn. Vóór de viering van het Heilig Avondmaal heeft men een gesprek met de predikant en ontvangt dan een avondmaalsloodje, zoals dat vooral buiten ons land in gebruik is. Dat levert men bij de viering in. Een kerkelijk zegel is geen luxe om vertrekkenden een soort kerkelijk paspoort mee te geven en ook om „oneigenlijk” gebruik van diaconiegeld te voorkomen. Taffin staat ruim 3 1/2 jaar in Haarlem. In die tijd doopt hij 35 kinderen en hij zegent 8 huwelijken in. Het komt goed van pas, dat hij niet overbelast is, want Den Haag en Delft hebben zijn bijstand nodig en die wordt dan ook verleend. De verhouding tot de Nederduitse gemeente is uitstekend. Op gezette tijden nemen Taffin en een ouderling deel aan de vergadering van de Nederduitse kerkenraad. Aanvankelijk hebben de Walen geen eigen diaconie, maar daar komt het wel toe.

Zoveel over de betrekkelijk rustige jaren die Taffin in Haarlem heeft beleefd. Men is hem in het land niet vergeten. In '88 beroept Dordrecht hem, later komen er beroepen naar het verre Staden en naar Vlissingen. Maar de synode keurt dat alles niet goed, men lijkt hem in petto te houden voor iets van groter formaat.

Dan komt in **1589** Amsterdam opzetten en vraagt om Taffin als predikant in vaste dienst. Wat kunnen kerkenraden hard zijn, als ze andermans oilam roven! Zo voelt Haarlem het ook en het legt een krachtig protest in, dat echter vruchteloos blijft. Het is mogelijk als een pleister op de wond bedoeld, dat ze in Ds. De la Croix spoedig een opvolger krijgen, te meer opmerkelijk gezien het gebrek aan predikanten. De synode stuurt zelfs een bedankbrief naar Emden om Ds. Polyander te laten weten met hoeveel voldoening men hoort dat zijn zoon zich voor de kerkdienst wil inzetten. Die predikantenschaarste bewerkt ook, dat Taffin 50 gulden weet los te krijgen voor een theologisch student in Franeker, terwijl in het volgende jaar, als zijn neef en naamgenoot in Genève zonder geld zit; de Staten van Utrecht bereid blijken een som van 200 gulden te voteren, om hem toch maar naar de Nederlanden te halen. Dominees worden blijkbaar als fijn goud gewaardeerd.

2. AMSTERDAM

Hoewel hij zich in Haarlem zeker volledig heeft ingezet is Taffin er toch ook in zoverre uitgerust, dat hij het werk in de drukke gemeente Amsterdam aankan. Hij is nu ca. 60 jaar, maar voor hem is het nog geen tijd om het wat kalmer aan te doen, integendeel om naar het drukke Amsterdam te gaan, waar de toeloop groot is. Hij wordt derde predikant naast Jean Hochedé en Jean de la Grève. Hij moet zich daar de laatste jaren van zijn leven goed hebben thuis gevoeld. Hij draagt zijn hoofdwerk, *De boetvaardigheid des levens* aan de stad op, prijst de vrijgevigheid van de overheid ook

haar goede ijver enz. Helemaal op de hoogte van de loop van de hervorming is hij echter niet, want Amsterdam is helemaal niet zo ijverig geweest inzake de hervorming en Oranje. Het moge geen cynisme lijken te opperen, dat ook hier het economische motief zal hebben meegesproken, zoals dat in Haarlem speelde.

1587

De samenhang tussen Taffin's plaats in de kerk en de politiek van Leicester blijkt grond te hebben. Taffin heeft een hoge dunk van Leicester, wat vele van zijn collega's delen. Hij treedt gedurig op namens de Walen, waar het om contact met de Staten of met Leicester gaat. Hij blijkt ook erg hoge gedachten te koesteren ten aanzien van koningin Elisabeth en haar edelmoedigheid tegenover ons en hij meent dat het een erezaak is, dat namens de kerk haar wordt betuigd, hoeveel dank men haar in deze landen weet verschuldigd te zijn. Deze nobele en te argeloze man denkt geen kwaad, zelfs niet van deze capricieus, moeilijke vrouw, die door anderen met zo heel andere ogen wordt gezien. Het zal hem hebben gespeten dat zijn voorstel niet doorgaat. Intussen is hij wel zo wijs geweest zich niet in actieve politieke intriges te storten zoals zijn oude collega Saravia dat doet, die op de vlucht moet, maar in Engeland wegens zijn loyaliteit aan Leicester rijk beloond wordt. Gelukkig maar dat Taffin in het land blijft. Want predikanten zijn gezochte en schaarse lieden. Zo is het een kwade zaak dat het studiefonds van de Walen leeg is. Dat tekent hun gebrek aan draagkracht, want geen synodevergadering begint zonder dat de oproep om er toch trouw voor te collecteren gelezen wordt. Men besluit zich tot Franciscus Junius in de Palts te richten en hem te vragen of er niet enkele studenten aan het *Collegium Sapientiae*, de theologische hogeschool van de Palts mogen hospiteren. Men rekent op een kosteloze opname, maar wil wel, als men ze terugroept voor de dienst in het Noorden, betalen. Het antwoord van Junius blijft lang uit, wat ons geen goed teken lijkt. Maar de Palts heeft zoveel voor ons gedaan, waarom dan ook nu niet!

1589

Taffin heeft het druk gehad in zijn nieuwe gemeente, waar hij wat men noemt een goede ingang heeft. Jammer dat we geen preken van hem hebben (op één nader te noemen uitzondering na), daar hij, zoals vele theologen veel van zijn preken verwerkt moet hebben in zijn boeken. In Taffin's ethiek zit zeker heel wat preekstof, maar een (goede) preek is spontaner en levendiger dan een traktaat en heeft dus een eigen waarde. Een „brillant” prediker is Taffin niet geweest, maar vooral eerlijk, zonder valse pathos, solide Bijbels en in alles praktisch.

We horen ervan dat hij trouw pastor is, lidmaten bezoekt en waar nodig vermaant en dat hij dus ook weet wat tucht betekent. Jammer dat hij vermoedelijk zijn ouderlingen niet tot gelijke actie heeft weten te prikkelen, want in de notulen heet het altijd maar weer, dat de dominee dit en dat hij dat zal doen, alsof de „levieten” niet bestemd zijn hun „priester” het werk te verlichten. In Metz doen ze dat immers wel: verkeren we ook hier op een lager niveau dan in de kruisgemeenten?

Hij staat midden in het bruisende leven. Maar hij is niet aan zekere vereenzaming ontkomen. Zijn generatie, die van de pioniers, wordt afgelost. Eind november overlijdt op kasteel Westhoven op Walcheren zijn oude collega De Villiers, nu een vrijwel vergeten man. In Taffin zit wel een trek naar nostalgie, een „omzien in verwondering”. En die verwondering is erg vaak pijnlijk. Zijn diepste levensgevoel is echter omhoog- en vooruitzien. Dat maakt dat hij ook zijn laatste levensjaren positief en goedsmoeds doorleefd heeft.

1591

In de Waalse synode van april 1591 zien we voor het eerst Jean Taffin junior, dus Taffin's neef als scriba fungeren. Dat wekt even de idee van een aflossing van de wacht: de oom gaat, de neef komt. Zo staat het echter nog niet, want nog tal van malen zit ook de oom in het moderamen, niet zelden samen met de neef, met wie de verstandhouding voortreffelijk moet zijn geweest.

Zoals eerder vermeld heeft de kerkorde van 1586 Taffin niet gelukkig kunnen maken. In dit jaar zien we hem overleggen met o.a. Wttenbogaert, die zitting heeft in het z.g. *Haagse Convent*, bestaande uit 8 politieke en 8 kerkelijke personen, om zich nog weer eens over de kwestie van een algemeen aanvaarde kerkorde te buigen. Ons verhaal is eentonig: het loopt weer op niets uit.

Het wordt geen mislukking, als Taffin zijn oude vriend Franciscus Junius weet te bewegen om vanuit de Palts naar Leiden te komen als regent van het Statencollege, dat onderdak en zekere leiding biedt aan theologische studenten, die zelf de studiekosten niet kunnen opbrengen.

1592

Zover we zien heeft de correspondentie met Beza in Genève een onderbreking gekend. Maar de band is niet verbroken, Beza laat Taffin weer eens uitdrukkelijk groeten en daarna ontspint zich weer een levendige gedachtewisseling tussen die twee, met name over de moeilijkheden die zijn gerezen rond de predikant Genius Snecanus, die heel wat tegenspraak oproept. Taffin heeft hem anders gezien dan Beza, wat niet zo verwonderlijk is, als we bedenken dat Snecanus behoort tot de vroege „foederaaltheologen”, d.w.z. tot hen die zoals in de voortijd Bullinger en later Coccejus sterke nadruk leggen op de verbonden, die de Eeuwige in de tijd met Zijn mensen sluit, wat een veel Evangelischer verstaan van geloof en leven betekent dan wanneer men God verstaat als een tijdloze eeuwigheid, waarmee een persoonlijke band nauwelijks mogelijk is, al wordt het wel zo beredeneerd. Het is niet onduidelijk waar Taffin zich in deze opstelt.

1593

Uit de laatste jaren van Taffin kunnen we enkel flitsen opvangen en doorgeven, toch belangrijk voor het geheel van zijn levensbeeld. Ter synode van Zierikzee maken we mee dat hij weer een „propositie” (proefpreek) houdt. Voor eigen besef is hij nog altijd geen meester, maar blijft hij leerling; in de schatting van zijn collega's staat hij hoger: minstens een prachtige synthese van die twee. Weer neemt hij zijn tekst uit I Timotheüs, daarmee zijn voorliefde voor deze pastorale brief bevestigend. Taffin's schriftgebruik is niet eenzijdig. Er is geen theorie uit te halen, maar duidelijk is, dat hij voor Johannes een sterke voorliefde heeft, die echter niet gaat ten koste van b.v. Paulus of Jacobus.

Strijdt het soms met zijn nadruk op een wijs en mild pastoraat, dat hij in de loop van de jaren wat scherper lijkt te worden? Daarvoor kan spreken dat hij tegenover Beza het recht van een strenge censuur op uit te geven boeken erkent. Ook zijn vriend Junius krijgt er iets van te gevoelen, want als die zijn *vredesgeschrift uitgeeft over de vrede van de katholieke kerk*, geeft Taffin enige kritiek. Hij meent dat Junius voorzichtiger had moeten spreken. Het zal wel verband houden met de verhouding tot dissenters, tegenover wie Junius graag de gulden regel wil handhaven niemand te veroordelen in wie hij iets van Christus vindt. Daar dat ook Taffin's oogmerk is, gaat het „conflict” niet diep.

1594

In het *Livre Synodal*, dat alle acta van de Waalse synoden omvat, lezen we de aanduiding: *Taffin de oude*. Dat kan geen tip zijn om nu maar eens heen te gaan, maar drukt eerder respect uit. Haast tot het eind van zijn leven toe heeft Taffin de synoden bijgewoond en er een goed deel van de lasten van gedragen.

1595

Een vreemde verrassing wordt Taffin bereid als begin mei een pakje bij hem bezorgd wordt, afgezonden door prof. Vulcanius, hoogleraar voor het Grieks in Leiden, die aan Taffin een presentexemplaar aanbiedt van zijn uitgave van Nilus over het primaat van de paus. Mogelijk heeft de niet licht kwaaddenkende Taffin niet aanstonds begrepen wat daarachter zit. In alle geval bedoelt Vulcanius niet Taffin van pauselijke allures te betichten en die te genezen, want al heeft Taffin's vriend Ds. Croese van Delft die beschuldiging wel moeten incasseren, van Taffin vernemen we zoiets niet.

Taffin bedankt voor het gezondene, is er knap verlegen mee, daar hij niets als tegengeschenk heeft aan te bieden. Zijn geschriften zijn maar minnetjes, aangepast aan het niveau van de heel eenvoudigen. (Taffin is hier al te ootmoedig, zó simpel is het niveau van zijn werken niet.)

Een maand later komt er weer een pakje uit Leiden; Ditmaal een werk van de auteur Agatias over keizer Justinianus.

Taffin voelt zich weer niet onverdeeld gelukkig en antwoordt de zo milde afzender, dat hij maar niet begrijpt wat hem deze vereringen bezorgt. Hij voelt aan, dat het nu toch wel zaak is iets terug te doen en oppert dus dat hij, wanneer Vulcanius kan gediend zijn met de toezending van een Latijns of Frans exemplaar van Taffin's boek over de *Boetvaardigheid des levens* hij dat graag zal sturen.

Vulcanius heeft in Leiden veel ergernis gewekt wegens een grof libertijnse levenswijze. Juist Taffin's boek moet voor hem levensnoodzakelijk heten, maar hij zal wel niet om een exemplaar gevraagd hebben.

Ook de niet kwaaddenkende, bescheiden Taffin heeft natuurlijk tenslotte wel geweten, wat er achter deze hele affaire zit. Vulcanius is niet alleen hoogleraar, maar ook drukker. Daarnaast nog zoiets als speculant. Hij heeft van Marnix van St. Aldegonde het recht van publicatie van diens nieuwe Psalmberijming gekocht, waarvan hij hoopt dat die een gretige ontvangst in de kerk zal vinden en met gemak de berijming van Datheen zal verdringen. Hij zorgt er voor, dat een exemplaar van het boek op de synodale tafel in Middelburg ligt en hoopt het beste. Maar de tegenstand is groot. Hoewel Marnix nog gepoogd heeft, door een nadere bewerking van zijn vertaling aan vele grieven tegemoet te komen, is het niet tot aanvaarding van deze (prachtige!) bundel door de kerk gekomen, ondanks de hartstochtelijke betogen van prof. Vulcanius en anderen.

Vulcanius heeft natuurlijk bedacht dat het belangrijk is sleutelfiguren in de kerk voor Marnix (en voor hemzelf) in te nemen en daar heeft dus Taffin die twee boeken aan te danken, die de speculerende afzender geen voordeel hebben opgeleverd.

De zaak is vooral ook voor Marnix verdrietig verlopen. Hij sterft in het volgende jaar, *man van grote verdienste en van vele mislukkingen*.

1598

In verband met verwickelingen rondom Ds. Wiggerts in Hoorn wordt ook Taffin weer ingeschakeld. Zijn collega Wernerus Helmichius, anders een zeer mild gestemd man, is blijkbaar zo geprikkeld geraakt, dat hij een scherp pamflet tegen deze predikant niet in de pen heeft kunnen houden. Zakelijk kan Taffin het nauwelijks met hem oneens

zijn, maar de scherpe toon die Helmichius meent te moeten aanslaan keurt hij af. Dat is natuurlijk weer eens „slap“, maar op zijn manier heb je meer kans het hart en geweten van een opponent te raken dan wanneer je door felheid alleen maar afweer oproept.

In Amsterdam woont in ballingschap een groep Engelsen die we als Brownisten plegen aan te duiden, naar hun voorganger **John Brown**. Ze horen tot de scherpste dissenters en zijn fel kerkkritisch. Ze sturen naar Junius een geloofsbelijdenis, en vragen uiteraard om beoordeling en liefst erkenning. Maar Junius wordt er helemaal niet door gesticht en vermaant ze om liever stil te zijn. Maar dat is wel het laatste, Waartoe deze waarheidsgetuigen geneigd zijn. Ze maken het Junius c.s. ook wel erg moeilijk door een zeer kritisch oordeel over de Nederlandse kerk te vellen (kennen ze die voldoende?), met voorbijzien van eigen feilen.

Taffin en Arminius worden in de zaak gemengd. Ze spreken niet anders dan Junius. Vrijheid van geweten en van cultus wordt de Brownisten graag gegund, maar voor hun verdachtmakingen van anderen voelt men in Nederland niets. Kerkkritiek die niet op zelfkritiek berust is in wezen „farizees“. Ze lijkt onuitroeibaar.

1599

Een mooi staaltje van Taffin's integriteit maken we mee als er een brief uit Emden komt. Daar staat al een heel poosje Ds. Ubbo Emmius, een pionier, die wat vergeten dreigt te worden en dat maar moeilijk vindt. Hij heeft vrienden die zich voor hem inzetten, in de „nobele“ poging aan zijn verblekende naam wat nieuwe glans te verlenen. Taffin heeft oude relatie met Emden: geen wonder dat die behulpzame vrienden van Emmius aan hem als helper denken. Het zou prachtig zijn als Taffin zou weten te bewerken, dat Emmius een beroep naar een gemeente in de Nederlanden krijgt, (dat hij intussen niet zal aannemen) dat zijn prestige opvijzelt. De Emdenaars krijgen dan de indruk (= illusie), dat hun dominee nog een begeerd man is.

Laten we hier vaststellen dat het probleem van Emmius dat van zeer vele predikanten in alle tijden is. Ondank is ook al te vaak het loon dat in de kerk wordt uitbetaald. Als de eerste glans (sensatie?) er af is, pleegt een verkoeling op te treden, die voor beide partijen dodelijk kan zijn. De dominee vereenzaamt en verbittert, voelt zich martelaar, zonder het echt te zijn; de gemeente deserteert en zoekt andere mannen van excessief formaat. Straks herhaalt zich de tragedie. Waarom geen eerlijk gesprek met erkenning van tekort aan beide kanten, om zo te komen tot dat nieuwe begin, dat met Gods schepping, met Christus' komst, met Pinksteren immers altijd gegeven is?

De Emdense plannenmakers zijn erg teleurgesteld door Taffin's scherp afwijzende antwoord op hun zo plausibele voorstel. Hij vindt het voorgestelde niets anders dan heiligschennis en dat Is het ook. Hopelijk hebben alle betrokkenen daaruit inspiratie tot een ander nieuw begin geput. Indien niet: des te erger.

1600-1602

Taffin's leven loopt ten einde. De krachten nemen af, het bezoek aan de synoden wordt spaarzamer. In een brief aan Junius van november 1600 noemt hij zich een nederige broeder en dienstvaardige dienaar, maar van dat tweede komt niet veel meer tot actie. Ten bate van de kerk komt Taffin althans nog eens in het geweer, als hij een paar maanden eerder met Trelcatius en Wttenbogaert bemiddelt in moeilijkheden in zijn oude gemeente Haarlem.

Dan is het met het uittreden naar buiten vrijwel voorbij. Medio januari 1600 ontbiedt Taffin notaris Heylinc om zijn testament te maken, daar er immers volgens de vaste formule niets zekerder is dan de dood en niets onzekerder dan het leven.

Hij ligt dan ziek te bed, al is hij nog in het bezit van alle vermogens. Het testament is door de klerk in zo'n afschuwelijk schrift neergepend, dat het tot 'wanhoop' brengt. Maar gelukkig hebben we beproefde archivariissen, die de hoop zelfs dan niet laten varen. Dankzij het intreden van één hunnner is het althans mogelijk de hoofdzaak van het belangrijke stuk te achterhalen.

Van de omvang van zijn vermogen zegt Taffin niets, de indruk wordt gewekt dat die niet mateloos is geweest. De grote verrassing bestaat eigenlijk in het feit, dat we nu kennis maken met een ons onbekende zoon David. Daarnaast is er sprake van een zoon Jean, van wie reeds bekend was dat hij in 1600 in de Amsterdamse gemeente is opgenomen, onbekend hoe oud, maar vermoedelijk in de Antwerpse tijd geboren uit Taffin's tweede huwelijk. Over de in Metz geboren Samuel geen woord, wat zijn zeker vroege dood bevestigt.

David blijkt de lieveling van zijn vader te zijn, hij is tevens het zorgenkind en iets als het zwarte schaap in de familie. Als hij dat zwakke kind is, dat in Dordrecht uit Taffin's eerste huwelijk is geboren, dan is hij in ander opzicht zwak gebleven.

Hij wordt door zijn vader duidelijk voorgetrokken, maar hij zit dan ook diep onder de schuld. Hij is zeker ouder dan Jean en heeft een aantal schuldeisers achter zich aan, die een som van 200 pond te vorderen hebben en dat ook actief laten weten. Zijn vader blijkt bewogen over zijn lot en kent hem die 200 pond toe boven zijn legitieme portie. Jean wordt overigens aangewezen als universeel erfgenaam, Taffin weet liefde en recht tot het einde in evenwicht te houden. Moeder Taffin krijgt het vruchtgebruik van alles (die 200 pond blijven blijkbaar nog in de boedel). Maar als de schuldeisers lastig worden, moeten moeder en zoon aan David zijn deel uitbetalen. Een verder spoor van zowel David als Jean ontbreekt. Voogden zullen zijn Mevr. Taffin en Ds. Jean Taffin jr., die ons voldoende bekend is en die op zijn beurt nog weer een zoon Jean heeft, die nog nader ter sprake komt.

Ook de levensavond van Taffin heeft dus nog zijn zorgen gekend. Hij is zijn ziekbed wel weer te boven gekomen, maar de avond gaat dalen, uitlopend op de nacht, waarin niemand werken kan. Jammer dat Helmichius, die straks een sympathieke „lijkrede" houdt, alleen van die nacht der vergetelheid spreekt, zonder juist te zeggen, dat voor Taffin achter de nacht veeleer de grote morgen ligt, de morgen zonder zorgen.

Taffin heeft zo zijn einde voorvoeld, het komt 11/2 jaar later. Zijn vrouw wordt dan plotseling ziek, naar men vermoedt door. Dat doet de ondermijnde Taffin compleet instorten. Hij wordt bedlegerig, ligt een paar dagen sprakeloos en overlijdt dan juli 1602.

Wegens de ziekte van zijn vrouw is het nodig zijn uitvaart elders te doen plaats hebben, ze geschiedt vanuit het huis van Arminius, die evenals Taffin in de buurt van de Oude Walenkerk woont, waar Taffin zeker wel begraven is. Die uitvaart vanuit het huis van Arminius duidt er weer op, dat die twee goed contact hebben gehouden, hoewel het bevreemdt, dat wat later Arminius op vrij koele toon over Taffin's sterven spreekt.

In de notulen van de Amsterdamse Waalse kerkenraad ontbreekt elk woord over het sterven van een gewaardeerde pastor, die 12 jaar de gemeente heeft gedragen op het hart!). Ook in de synode geen woord over Taffin. Is men soms sprakeloos van verdriet? Laat het waar zijn dat bij de Gereformeerden steeds is gestreden tegen lijkredes, waarin de deugden van de heengeganen breed worden uitgemeten, waardoor de waarheid vaak niet gediend wordt. Nu heeft het complete zwijgen dat laatste doen plaatsvinden.

Maar in de Schrift staat niet alleen de waarschuwing om „niet in het schepsel te

eindigen", maar tevens de opwekking zijn voorgangers te gedenken, om het Woord dat ze brachten. „Ambtelijk" kan wel heel erg kil en vormelijk zijn en zo helemaal niet écht-ambtelijk.

Welaan: wat men van officiële zijde verzuimt, wordt door „leken" prachtig ingehaald. Een vriend uit Keulen breekt uit in de jammerklacht, dat in één jaar tijd aan de theologische wetenschap vier mannen zijn ontvallen, die huns gelijke niet hebben gehad, nl. Tossanus, Trelcatius, Junius en Taffin. Deze Keulenaar verdiende beter bekend te zijn, want hij zet prachtig Taffin op één rij met 3 professoren, ziet in hem dus een gelijkwaardige, óók een godgeleerde en niet alleen een predikant.

We danken aan Ds. Helmichius een sympathiek bericht over Taffin's sterven. Hij noemt zijn vriend en collega een man wiens gaafheid en vroomheid hij prijst. Zijn bewogen herdenken loopt uit in de woorden: *Gelukkige Taffin, hij zal nog lang om zijn werken herdacht worden.*

Al eens eerder heeft Helmichius dat tegenover Taffin uitgesproken, maar hij heeft Taffin niet weten te overtuigen van zijn voortreffelijkheid. Als hij het nl. zegt breekt de oude man in tranen uit. Nee, dat zijn geen tranen van dankbaarheid, wegens een zo herkend en geëerd worden. Eerder tranen van weemoed. Heeft hij aan de vergeten De Villiers gedacht, aan de miskende Marnix en aan zovelen meer?

Helmichius heeft geen gelijk gekregen. Al na een jaar of 50 worden Taffin's werken niet meer herdrukt. Een laatste uitgave van de *Boetvaardigheid* stamt uit 1661.

Dat betekent niet dat zijn werk geen spoor heeft nagelaten. Zij die hem met respect noemen zijn de minsten niet: Voetius, Simon Oomius en Van der Groe.

Op de schepen van de Verenigde Oostindische Compagnie varen ziekentroosters mee, die o.a. tot taak hebben 's zondags een preek voor te lezen. Daartoe heeft vooral een tijdlang *Bullinger's Huisboek* gediend, dat wordt afgelost door de uitleg van de Heidelberger Catechismus van Ursinus. En ook Taffin's *Boetvaardigheid* is daarbij ingeschakeld; in 1603 schrijft de classis Walcheren het uitdrukkelijk voor.

Het werk is ook ter kennis gekomen van de Leidse theologische faculteit: als in 1658 een meisje wil trouwen tegen de wil van haar ouders in en de faculteit om advies wordt gevraagd, verwijst die naar wat de „seer eerwaardige" Taffin heeft geschreven over de plichten der kinderen tegenover hun ouders.

Taffin's vrouw is hersteld. Eind 1602 moedigt de kerkenraad van Amsterdam haar aan, het pensioen(tje) aan te vragen, dat men de weduwen weet te vereren. Pas in 1630 komt er sprake van een Waals pensioenfonds, jammer dat men daar niet eens eerder aan heeft gedacht.

De kerkenmolens malen vaak langzaam, al mag in dit geval gelukkig gezegd worden dat ze uiteindelijk toch nog zeker gemaald hebben..

Het duurt wel 24 lange jaren, maar eindelijk komt het toch nog tot de herkenning van deze trouwe kerkdienaar.

In de synode van Vlissingen van 1626 komen opeens, zoals weleer, „de Taffins" ter sprake. Taffin's neef Jean is overleden, maar hij heeft een zoon, die graag predikant wil worden. Dan schrijft de synodale scriba, dat de Compagnie met het oog op de goede diensten, zowel door de vader van de student als door diens oom bewezen, hem voor het komende jaar 60 gulden toekent, die uit de studiefonds zullen komen. De jongen is nog scholier, het duurt tot 1636 eer hij proponent wordt. Dan verliezen we hem uit het oog, hij moet nog als proponent overleden zijn. Maar de synode ziet „onze" Taffin achter hem staan, hopelijk heeft hij veel geleken op zijn fijne voorzaat: Taffin „de oude".

Ten slotte nog een enkel woord over dat zwijgende afscheid, dat kerkenraad en synode in 1602 van hun dominee hebben genomen. De Waalse gemeenten in Nederland komen uit de verdrukking. We weten dat de druk niet altijd heeft doen groeien, maar ook wel hard geslacht heeft gekweekt. En oorlogen, om wat oorzaak ook, hebben altijd funeste gevolgen.

De verdrukte kerken hebben jaren van rijping nodig gehad om meer warmte en dank te tonen als God zijn dienaars naar huis haalt.

De Walen hebben het geleerd, langzaam, maar wel zeker. Als men in Taffin tijd van een predikant spreekt, heet hij eenvoudig: de heer (Taffin). Er is natuurlijk alles voor, dat predikanten „heren" zijn en zó overkomen, maar in Bijbels licht gezien is de aanduiding toch niet overrijk.

Als in 1624 een predikant ziek is en men over hem spreekt, gaat het over „onze waarde broeder", later over „onze waarde geëerde broeder". Het begint te lichten.

In 1646 is men nog verder gevorderd. De hoogleraar Polyander overlijdt en de synode zegt het overlijden van een zo grote persoonlijkheid, die 55 jaar diende, te betreuren. Aan de weduwe worden condoléances gericht en zo blijft het.

Het meeste lijkt de synode geleerd te hebben van Genève. Als in 1649 in Leiden prof. Spanheim Jr. overlijdt, sturen Senaat, Academie en kerk van Genève brieven van rouwbeklag. Sindsdien is ook in Nederland een aanvaardbaar peil bereikt.

Maar waarom al niet in 1692? Ons troost, dat Taffin bij zijn leven van de kant van zijn broeders voldoende te horen heeft gekregen, wat ze bij zijn sterven binnenhouden. Hij kan om lijkredes niet veel gegeven hebben. Voor hem is het voornaamste: *Wijd aan je God je leven, dan loopt je sterven op Hem uit.*

Taffin's theologie DEEL II

X. INLEIDING

1. VERANTWOORDING

De biografie van Taffin is geen doel in zichzelf, al heeft ze daar genoeg gehalte voor. Maar hij wijst voortdurend dringend boven zichzelf uit, zodat het dus zaak is te vragen naar de aard van het geloof, dat hem door zijn bedreigde leven heen heeft gedragen. *Hij moet indrukwekkend hebben gepreekt over dat grote woord van Hebreëen 11 :1: het geloof fundament onzer hoop en bewijs van wat we niet zien.* Dat en b.v. dat andere machtige woord uit die brief moeten voor hem veel hebben betekend: *zich vasthouden, „ziende" de Onzienlijke.*

Daar komt bij dat Taffin ons de vrijwel unieke gelegenheid geeft, om een zicht op het hele christenleven te geven, geopend door een man uit de voortijd. Geen van de in de biografie genoemde collega's biedt ons die kans. Een aantal van hen heeft geschriften nagelaten over bepaalde aspecten van het christen-zijn, zo Datheen over wet en evangelie, Van der Heyden over de doop en Croese met Donteclock over de praedestinatie, maar een totaalbeeld, van schepping tot voleinding, geven ze niet. De genoemde professoren (Danaeus en Junius) zijn veelzijdiger, maar Taffin geeft toch meer. Het is zaak de ons geboden gelegenheid aan te grijpen en Taffin's geloofswereld althans te omlijnen. Meer kan in dit bestek niet worden gegeven, we letten natuurlijk extra op zijn verhouding tot de traditie en op zijn actualiteit.

De tweedeling biografie-theologie brengt mee, dat enkele herhalingen niet zijn uitgebleven, al zijn ze zoveel mogelijk beperkt. Dat betekent dat we alles maar compact kunnen weergeven. Zijn werken beslaan een kleine 1000 bldz., maar als we die beknopt weergeven, heeft dat het voordeel dat de voornaamste thema's er beter uitspringen. Het heeft ons wel beziggehouden, dat het mogelijk zou zijn, zijn hele oeuvre zo kort mogelijk weer te geven, des te beter het gevaar te ontgaan, dat we hem persen in een door ons opgezet schema. Een uittreksel, met allicht enig commentaar, zou echter veel groter omvang moeten hebben dan ons hier ter beschikking staat. We ontkomen er dus niet aan de verspreide bij Taffin levende gedachten samen te vatten in het verband waarin hij ze zet; over de hierbij te volgen orde verantwoordend we ons nader. Het ligt daarvoor de hand dat we zijn bedoelen vooral weergeven uit de gedachten die hij ons heeft nagelaten. Dat zal op een faire, zo onbevooroordeeld mogelijke manier gebeuren, hoe moeilijk dat ook is. Wij hebben allen (ook de lezers en beoordelaars!) onze vooronderstellingen, onze eerste en laatste overtuigingen, die we zo vanzelfsprekend achten, dat we ze onbekommerd ook aan anderen toeschrijven. Elke herschrijving of bekorting van een oud werk ontkomt niet aan een zeker subjectiveren, een naar ons toetrekken. En het kan toch alleen vruchtbaar en eerlijk zijn de ander in zijn eigenheid te laten, al mogen we daar best het onze over zeggen.

Dat is in wat hier gegeven wordt naar beste weten ondernomen. Wie jarenlang met een auteur heeft omgegaan en een en ander weet over zijn leefwereld en van zijn geestverwanten en tegenstanders, moet in staat worden geacht zijn man recht te laten weervaren.

Je kunt alleen met warmte over iemand schrijven, als je sympathie voor hem voelt. Die is in dit geval in ruime mate aanwezig, maar overmaat is vermeden. Is het nodig hier nog eens te betuigen, dat we als christenen niet staan of vallen met Taffin of

Calvijn of met wie ook, maar alleen met Christus? Daarom ontbreekt zekere kritiek op Taffin niet, al blijft die sterk een kritiek der bewondering. Taffin is voor mij een superieure geest, een der fijnste karakters, die ik ontmoet heb, maar „zelfs” hij heeft voor mij geen kanoniek gezag. Zo staat hij zelf tegenover mannen als Calvijn en Beza, onder andere daarin navolgenswaardig. Christenen, juist gereformeerde christenen lopen niet kritiekloos achter „van God gegeven” leiders aan. Het beste dat Taffin ons heeft weten te zeggen is, dat we al onze wijsheid zullen putten uit het Woord van God. Alle andere „waterbakken” zijn lek.

2. TAFFIN'S GESCHRIFTEN

Op Taffin's naam staan traditioneel 4 geschriften, die naar nader blijken zal tot 3 zijn terug te brengen. Daarnaast zijn hem, naar de biografie al heeft aangeduid, nog wel enkele boekjes en pamfletten toegeschreven, o.a. een relaas over het gebeuren in Antwerpen in 1566, maar het auteurschap is niet zeker en ze lijken ons nauwelijks iets nieuws te kunnen meedelen. Bovendien: vind ze maar eens!

Taffin schrijft in het Frans, zijn werken hebben vertalingen in Latijn, Duits en Engels uitgelokt. De vrij talrijke drukken moeten geen grote oplagen hebben gekend, ze zijn nu zeldzaam tot zeer zeldzaam.

Wegens het populaire karakter van de reeks waarin dit boek verschijnt geven we de titels naar de Nederlandse vertaling en zelfs soms in hedendaags Nederlands. Wie meer wil vindt in de literatuuropgave de weg gewezen.

I. Het eerste, kleinere, werk is het in de biografie al genoemde boekje: ***De merktekenen (kenmerken) van Gods kinderen.*** In de biografie is het al gesitueerd als noodkreet in desperate omstandigheden. Maar desondanks is het positief gestemd. Als motto staat op het titelblad het triomfantelijke woord uit Romeinen 8:16/17: *De Heilige Geest getuigt met onze geest dat wij kinderen van God zijn. En als we kinderen zijn, dan zijn we ook erfgenamen, erfgenamen van God en medeërfgenen van Christus. Als we met Hem lijden, zullen we ook met Hem worden verheerlijkt.* (vrij geparafraseerd). Dit steekt verrassend af bij wat b.v. Calvijn op de titel van een van zijn werken verzucht: *Heere, hoe lang nog?*

Zoals we eerder hebben aangeduid schrijft Taffin voor mensen die het water tot aan de lippen hebben staan en die velen om zich heen zien afvallen. Ze vragen zich af waaraan zij zullen weten of ze daar ook niet toe zullen komen, daar het leed ondragelijk is.

Daartegenover stelt dan Taffin, dat christenen een zekerheid hebben, die alle twijfels weet te bannen: het eeuwige leven is hun deel, reeds nu, al liggen er hier zware schaduwen over. Maar geloven is voor Taffin zekerheid, stellig een zekerheid onder het kruis, die daarom aan onze zwakheid zware eisen stelt. Maar van de latere constructie, die de zekerheid enkel tot het „wel-wezen” van het geloof rekent wil hij niet weten.

Dit troost- en vermaanboekje legt sterke nadruk op het leven naar Gods toekomst, de voleinding heen, waarin de „reispenning” van de Geest ons draagt ook door de nacht. Dat blijft van kracht ook in Taffin's hoofdwerk, maar daar wordt het leven in het heden, dus het „gewone” leven sterker benadrukt. Dit eerste boekje moet daarom niet worden losgemaakt van het andere, ze zijn samen pas compleet.

Naar verluidt heeft dit boekje velen aangesproken en hen een hart onder de riem gestoken. Tot op 1977 heeft het na ca. 1650 geen herdruk meer beleefd en is het tot de vele vergeten boeken gaan behoren. Dat kan wel begrepen worden, maar mogelijk

heeft men ook te snel vergeten, dat de aanduiding „kerk onder het kruis" niet alleen toepasselijk is op de martelaarskerk van toen. Het zou kunnen zijn dat onze tijd van terugval, waarbij een eenvoudige christen licht al met vreemde ogen wordt aangezien, nog weer nieuwe actualiteit er aan kan geven.

II. Taffin's tweede boek is het meest dogmatisch gekleurde en laat ons zien dat hij, hoewel hij elders de dogmatische stof zoveel mogelijk laat rusten, ze toch wel degelijk kent als de fundering van zijn levensleer.

Het boekje gaat tegen de Dopers, in wie de vreedzame Taffin niet opgehouden heeft een groot gevaar voor de kerk te zien. We kunnen er ons ook eigenlijk niet over verwonderen, want Taffin, voor wie het genadeverbond zo'n dragende werkelijkheid is, moet hen verwijten, dat ze dat verbond ontcrachten, door de kinderen der gemeente ervan uit te sluiten.

Het is getiteld: *Onderricht tegen de dwalingen der Wederdopers, 1590*. We kunnen dit boekje niet het hoogtepunt van zijn productie vinden. Zelfs hij, tegen anderen zo royaal en begrijpend, heeft de Dopers alleen van hun smalle kant gezien en gaat voorbij aan hun martelaarsmoed, die hij kleineert en hun missionaire en diaconale inzet, die hem heeft moeten imponeren.

N.b. Oranje heeft hem moeten zeggen, *dat de Mennonieten van 1590 niet meer zijn de mensen die het avontuur van Munster hebben ondernomen*. (Oranje heeft daarbij te simpel gedacht over de invloed der doperse beginselen, denk aan wat Dr. Woelderink daaromtrent heeft geschreven.)

Maar Taffin heeft ook wat vergeten dat Dopers en Gereformeerden wel degelijk raakvlakken hebben (wel geen „radicale", maar wel een grondige reformatie) en Taffin, die klaagt over de achterstand van zijn gemeente, had moeten opmerken dat de Dopers dat met hem diep betreuren, maar daarna andere wegen gaan. Wel moet opvallen, hoe ver blijkens dit boekje de afstand zelfs tussen Dopers en Gereformeerden blijft.

Het boekje heeft twee delen, is niet spontaan geschreven, maar is een bundeling van vermoedelijk eerder op schrift gestelde overwegingen. Het stuk, dat over de eed handelt, moet wel datgene zijn, dat Taffin eerder aan Oranje ter inzage heeft gezonden, zonder er echter antwoord op te krijgen.

De 4 grote geschilpunten worden aan de orde gesteld: de echte mens/vleeswording van Christus, die Christus de Middelaar zo dicht bij ons brengt; de kinderdoop, Bijbels en dus wettig; de overheid, haar Goddelijk gezag, dat ons eerbied moet inboezemen en overheidsdienst tot iets stempelt, dat een christen niet onwaardig is; tenslotte de „welbedachte" eed, die we niet ontgroeien, ook al zijn we „uit de waarheid".

Het woordje „welbedacht" doet intussen beseffen, dat Taffin iets van het dopers protest heeft begrepen en niet wil, dat men voor elke kleinigheid de vingers omhoog steekt. Alles welbeschouwd neemt Taffin's boekje onder de geschriften die aan de bestrijding van dit gevaar zijn gewijd, niet te laatste (ook niet de eerste!) plaats in. Hij zou, desgevraagd, best kunnen beämen, dat waar de Dopers overheersen, het niet goed gaat, maar dat waar hun elan helemaal ontbreekt licht de dood in de pot is. Je moet de „secten" vooral niet te vlot afdoen!

Taffin's vredelievende aard verloochent zich tenslotte ook hier niet geheel. Hij gaat zo te werk, dat hij de leiders/verleiders, zoals Menno Simons en Dirk Philips de schuld van het onheil geeft, de rest zijn arme verleide lieden, die hij beklagt en aan Gods barmhartigheid aanbeveelt. Dat doet sympathiek aan, maar b.v. uit het doopsgezinde martelaarsboek *Het offer der Heeren* (1562) had hij een andere indruk kunnen opdoen van de vastberadenheid van veel „gewone" Dopers, al is ook bij hen niet alles goud

geweest wat er voor doorgaat. De hele doperse kwestie blijft een trieste tragedie.

III. Als zelfstandig derde geschrift heeft lang gegolden de enige preek die we van Taffin hebben, getiteld: *Vermaning tot liefde en aalmoes. En van de schuldige plicht om de armen te vertroosten, 1591*. Dit boekje past uitmuntend in het kader van Taffin's ethiek, die de liefde van en tot God concreet ziet worden in liefde tot alle mensen, vooral de armen. Daar moet Taffin zijn leven lang mee te maken hebben gehad. Met name in Haarlem en Amsterdam, waar de rijken zich koud houden, ziet hij zich genoodzaakt het vuur krachtig aan te blazen. Het boekje is dan ook ongewoon gepassioneerd en de koude rijken worden herinnerd aan de poel, die brandt van vuur (de hel), waar deze ontaarden zullen weten wat ze hebben gedaan.

Deze tijdpreek heeft nog niet uitgewerkt wat Taffin gehoopt heeft, daarom heeft hij de hoofdzaak van nog eens opgenomen in zijn aanstonds te noemen laatste werk. Vandaar dat het niet in volle zin een zelfstandig werk kan heten.

De preek is door een hoorderes, die zowel Frans als Nederlands machtig is, te boek gesteld en meteen in het Nederlands uitgegeven. De Nederlanders zijn dan ook wel degelijk bij dit probleem betrokken. Vooral aanvankelijk moeten velen worden opgevangen en ondersteund. Maar ook later, als ze werk zoeken en vinden, trekken ettelijke vaklieden een bedenkelijk gezicht: concurrentie. De analogie met onze gastarbeiders in een moeilijke tijd is een sprekend pendant. Dat economische motief laat Taffin, anders zo op de man af, nu liggen. Maar op diverse plaatsen (Haarlem!) hebben de ballingen nieuwe industrie en welvaart weten te scheppen, zodat Taffin tenslotte toch wel gelijk kan hebben: jalousie de métier!

IV. In 1595 of iets later verschijnt dan Taffin's hoofdwerk: *Grondig bericht van de boetvaardigheid van het leven*.

Het woord *boetvaardigheid* is buiten gebruik geraakt en wordt nu beter door *bekering* weergegeven. Als we aan een van Luther's stellingen denken en aan Calvijn, die ze hartelijk belichaamt, is ons duidelijk wat Taffin met zijn boek voor heeft: *het hele christenleven moet een voortgezette bekering zijn, afkeer van alle kwaad en toekeer tot al wat eerlijk en waar is*. Niemand is te vergevorderd om dat niet meer nodig te hebben, dus geen perfectionisme. Het is tekenend voor Taffin dat hij opwekt tot de beoefening van een werkzaam, offervaardig christenleven, dat meetelt voor God en mensen (de merktekenen!), maar waar je je niet op beroemt, dat dus geen doel in zichzelf wordt. De Dopers zijn hem daarin te optimistisch.

In zijn ethiek (want dat wil dit boek zijn), noemt Taffin de van God vervreemde mens een 7-voudige, dus complete dwaas. Hij geeft echter niet met erasmiaanse spot een „lof der dwaasheid“, maar haar tegendeel, een lof der wijsheid, die erin bestaat terug te keren naar een in God verankerd bestaan. Telkens weer klinkt de oproep: *bekeer U*, wordt „wijzer en verstandiger!“ En maak er haast mee, want de poortklok luidt, er komt een sluitingstijd. Hij tekent dan de noodzaak en de vrucht van deze ommekeer in alle levensverbanden, van enkeling, via gezin, naar kerk en maatschappij.

Dat „wijzer en voorzichtiger worden“ (over deze rijpe en voorzichtige woorden straks nader), vindt enkel plaats in de schoot en school der kerk. De dienst van het Woord en de kracht van de Geest hebben er mee te maken, maar Taffin vermijdt het, quietistisch-negatief, te zeggen: *moge God u nog eens bekeren*, (want waar blijft de echte schuld en verantwoordelijkheid dan?). Hij handhaaft het evangelische: *bekeer u!* Wat een (pijnlijke) eer voor ons, als niets-hebbenden toch op alles wat we schuldig zijn te worden aangesproken! Wat is onze God op royale wijze trouw ten opzichte van ons!

Dat is voor Taffin ook eigenlijk hèt motief dat tot bekering dringt. God, Christus hebben recht op ons en ze houden daar aan vast tot het einde.

Aan het slot van zijn laatste boek telt Taffin 13 redenen op die ons tot bekering dringen. Daarbij zit de wet in het evangelie: Christus' rijk komt en wat een ramp moet het zijn als wij daar buiten zouden blijken te staan! Alleen door een bekering heen weten we van het „vastmaken van roeping en verkiezing". Daarbuiten is geen leven: Kies dus het leven, word wijs.

De voortgang die dit werk toont tegenover het eerste is, dat het de tweeheid van de „Kenmerken", die ook daar reeds als twee kanten van één zaak worden verstaan, nog meer tot een fundamentele eenheid samensmeedt: God boven alles lief te hebben en elke naaste evenzeer, om God's wille, dat is hèt kenteken van een echt eerlijk praktisch christenzijn. Dat wil dus „in het werk gesteld zijn".

3. BRONNEN DIE HIJ NOEMT

Bij lezing van Taffin's werken merken we met genoegen op, dat hij in de marge vele auteurs aanhaalt. Dat doen juist „praktische" schrijvers zelden en het kan toch een welkome bron van informatie zijn!

Als we het geciteerde samengaren en het resultaat overzien, kunnen we niet ondankbaar zijn, maar allerm minst voldaan. Onze slotsom wordt dat hij meer verzwijgt dan hij opbiecht, zodat die citaten ons niet tot de kern der zaak brengen. De namen die we stellig verwachten te horen, blijven ongenoemd: we gaan er nader op in, dat daartoe bepaalde redenen moeten hebben bestaan.

Wat de aangehaalde auteurs betreft: natuurlijk staat de Bijbel voorop. Taffin wil voor alles een Bijbels theoloog zijn, wat voor hem betekent, dat hij die Bijbel zelf aan het woord willen laten en die niet reeds van te voren in een bepaald leersysteem inkaderen. In zijn gebruik van de Schrift treft, dat hij niet overstelpend en eenzijdig citeert. Zoals we nader zullen uitwerken, weet Taffin op een praktische manier Paulus en Jacobus te verbinden, evengoed Johannes en Jacobus. Hij is er op uit de hele Schrift te laten spreken en niet maar bepaalde delen ervan, die hem extra boeien.

Er moet nog bij gezegd worden, dat hij bij zekere verwantschap met Coccejus (waar we nader op terugkomen) toch ook weer principieel van hem afwijkt, daarin, dat hij niet het Oude Verbond onderschikt aan het Nieuwe. Taffin ziet ook hier meer de eenheid dan de tweeheid. De Coccejanen en niet alleen zij, zijn er toe gekomen achter het klare woord der Schrift nog weer een diepere, verborgen, „mystieke" zin te zoeken, wat dan leidt tot de z.g. allegorische en typologische Bijbelverklaring. Daar weet Taffin niet van, dat kan hij o.a. van Calvijn geleerd hebben, die Augustinus in veel opzichten volgt, maar juist niet in het „vergeestelijken" van het geestelijke. Want als je dat doet houd je niets over dan je eigen fantasie.

De Schrift gaat en blijft voorop. Dan volgen een reeks helpers op de weg, uit diverse eeuwen van de kerkgeschiedenis. Al kan ieder weten, dat het een klein kunstje is, met citaten te strooien van al of niet zelf gelezen boeken, lijkt dat bij Taffin bepaald niet het geval te zijn.

Als we in zijn eigen tijd beginnen is opvallend dat hij de 3 „grote" hervormers geen van drieën noemt. Wel, éénmaal en dan niet eens prijzend, de man die wel als vierde naast de genoemden wordt geplaatst, nl. Martin Butzer. In de biografie hebben we kunnen opmerken, dat Taffin positief staat tegenover Butzer inzake de daar genoemde *Wittenberger Concordie*; maar in het hier bedoelde citaat wijst hij Butzer's begrip voor bepaalde eerbare dansen van de hand.

Ook Melancton wordt (maar) één keer genoemd: Taffin deelt Melancton's belijdenis dat Christus kennen betekent zijn weldaden kennen, maar de afstand tot Melancton

lijkt ons even groot als die tot Beza.

Wat (onder)scheidt is in beide gevallen hetzelfde: de voorkeur van die twee schoolmannen voor de scholastieke methode.

Van de vroege gereformeerde reformatoren nauwelijks iets: Pierre Viret één keer en Junius met Tremellius een paar maal, in verband met de wijd verbreide Bijbelvertaling, die deze hoogleraren in de Palts hebben laten verschijnen. (Tremellius is ouderling van Taffin's gemeente in Heidelberg, hij kan van hem Hebreeuws hebben geleerd.)

Erasmus is Taffin zo goed als alle reformatoren opgevallen, hij citeert hem ettelijke malen. Met Erasmus heeft Taffin een irenische instelling gemeen en een zekere spotlust nu en dan, maar van een beslissende invloed van de man die een doortastende Reformatie niet heeft aangedurfd is geen sprake.

Bij het bestrijden van de Wederdopers blijkt Taffin kennis te hebben genomen van hun geschriften, die hem echter niet hebben weten te overtuigen.

Zoveel over eigentijdse auteurs. De oogst is karig, we komen niet te weten met wie hij een beslissend contact heeft gehad. Heeft de drukke Taffin nog wel de tijd gehad veel te lezen? Het moet betwijfeld worden. Of is hij soms eigenwijs, weet hij het zelf altijd beter? Antwoord: *nee*. We zullen het tenslotte meer moeten hebben van hen die hij wel niet noemt, maar die hij toch ontmoet en gerespecteerd heeft of moet hebben.

Inzake de Vroege kerk staat het anders. Taffin blijkt goed thuis te zijn in de werken van tal van kerkvaders. Voorop „natuurlijk" Augustinus, hoewel Taffin veel meer ontspannen naar Gods wereld is toegekeerd dan de kerkvader, die de tegenstelling tussen Godsstaat en de aardse rijken zo dualistisch uitwerkt.

Het heeft geen zin alle genoemde patres op te sommen, het volsta, dat na Augustinus vooral Chrysostomus, Cyprianus, Hieronymus, Justinus de martelaar en Ambrosius hem hebben aangesproken. Het valt te vermoeden dat zijn huisleraar in Doornik daar sterk de hand in heeft gehad, daarnaast mogelijk de studie in Leuven.

Daar we menen grond te hebben Taffin naar de structuur van zijn theologie te moeten rekenen tot de theologen van kerk, verbond en rijk, zijn we niet verwonderd, dat hij een hele reeks kerkhistorici uit de patristische tijd blijkt te waarderen, voorop Eusebius van Caesarea, maar ook de historici Sozomenos, Socrates e.a. Taffin weet de historie der kerk op prijs te stellen, dat ligt in de lijn van een aanzet tot een theologisch denken, waarbij het rijk van God het niet versmaadt in de aardse verhoudingen in te gaan, op weg naar de voleinding.

We komen tot de klassieke auteurs, die „profaan" plegen genoemd te worden en toch ook door vele orthodoxe auteurs vaak zo copieus worden aangehaald alsof ze canoniek zijn. Bij Taffin is het citeren van deze schrijvers geen ijdel gepronk en bovendien moet het betrekkelijke aanzien dat ze bij hem genieten wel berusten op die resten van het beeld van God, die hij bij alle mensen erkent en die hen blijft samenbinden.

Plutarchus blijkt de lievelingsauteur te zijn, hij steekt voor Taffin boven allen uit. Dan volgt Cicero, die hem, zoals dat b.v. ook bij Calvijn het geval is, wapens levert ter bestrijding van het atheïsme. Op hem volgt Seneca, ook al weer een bekende van Calvijn, maar Seneca's stoïcijnse berusting is voor beiden wat anders dan het christelijke rusten door geloof in God.

Plato en Aristoteles worden maar enkele malen genoemd; zoals nader blijken zal is Taffin bepaald niet hun geestverwant, al noemt hij in een onbewaakt ogenblik Aristoteles toch nog wel de grootste der filosofen. ***Hij weet zijn geloofsdelen intussen uitstekend te verwoorden, zonder bij de genoemde Griek in de leer te gaan.***

Nog een hele reeks andere klassieke auteurs blijkt Taffin te kennen: daar kan zijn

huisleraar al weer de hand in hebben gehad of de humanist Pighius heeft daarbij meegeholpen. Het is in alle geval duidelijk, dat Taffin door het humanisme is heengegaan, wat sporen kan hebben nagelaten in de waardering van de humaniteit, de schoonheid der natuur en van de zin der geschiedenis.

Van de middeleeuwen weinig sporen. De grote uitzondering is Bernard van Clairvaux, maar die hij juist niet citeert in zijn bruidsmystiek. Dat aspect kent Taffin niet als hij het leven van de actief strijdende/belijdende kerk tekent. Van de grote middeleeuwse scholastici en mystici geen spoor, alleen Petrus Lombardus wordt een keer genoemd, verder heerst een welsprekend zwijgen. Uit deze bron in Taffin's theologie heel zeker niet voortgekomen.

Uit het gegeven zeer beknopte overzicht moet blijken, dat we er enkel voorzichtige conclusies uit kunnen trekken, wat dan ook terloops al geschiedde. Zeker is in alle geval dat Taffin behoort tot de weinige predikanten uit de voortijd, die een brede ontwikkeling meebrengen en daardoor nogal afsteken bij vele anderen. Al maakt het hart de theoloog: als dat hart klopt in een bekrompen, eigenwijs mens kan er veel misgaan. Zo spoedig mogelijk heeft men, ook bij de doopsgezinden met hun afkeer van „geleerde" predikanten, de ongeschoolden moeten afvoeren. Daarbij zijn naartalenten verloren gegaan, maar de winst is o.i. groter dan het verlies.

4. BRONNEN, DIE AAN TE WIJZEN OF TE VERMOEDEN ZIJN

Reeds is het opvallende feitesignaleerd, dat Taffin niet met name noemt de mannen, die hem het meeste moeten hebben meegegeven.

De verklaring van het verzwijgen van Zwingli, Luther en Calvijn wil zeker niet betekenen, dat Taffin zich vóór alles zelfstandig wil opstellen (al doet hij dat wel degelijk). Het moet veeleer gezien worden als een zekere tactiek, om de zo „gevaarlijke" namen liever niet te noemen, om de Inquisitie niet in de kaart te spelen en bepaalde lezers niet bij voorbaat af te schrikken. Als Taffin Beza in 1566 uitnodigt tot een bezoek aan de Nederlanden, antwoordt die, dat hij immers een zo gehate man is, dat het noemen van zijn naam al onheil aanricht.

We kennen uitgaven van Calvijn's Institutie, waarop als auteur wordt genoemd Alcuinus en bepaalde drukkers geven als plaats van verschijning van hun boeken soms Rome op, waar Genève of Antwerpen bedoeld is. In veel oude werken ontbreekt de titel, blijk van zorg en voorzorg. Men heeft hier de listigheid van de slang willen verbinden met de oprechtheid van de duif, al is dat niet de kern van het evangelie.

Wat Zwingli en Luther betreft: allicht heeft Taffin ze gerespecteerd, maar het feit dat hij zich zo duidelijk niet bij hen, maar bij Calvijn aansluit, moet betekenen, dat hij een bepaalde afstand onderkend heeft.

Calvijn gaat voorop. Taffin heeft hem nog persoonlijk ontmoet, ze hebben gecorrespondeerd en hij blijkt aan de lectuur van Calvijn's werken veel te danken hebben. Als we met Calvijn een beetje vertrouwd zijn, treft ons bij lezing van Taffin dat die zich nauw, vaak letterlijk bij Calvijn's formuleringen aansluit. Er kan zo geen bezwaar tegen zijn hem daarom heel beslist tot de overtuigde Calvinisten te rekenen. Het is Taffin dan des te hoger aan te rekenen, dat hij toch Calvijn niet eenvoudig kopieert, maar iets van een eigen geluid laat horen, met name inzake de waardering van God's schepping en van het christenleven in de verbanden die daarmee zijn gegeven. Het zal nodig zijn daarop nader in te gaan; zij die het nogal verontrustend vinden, dat hier een eigenheid blijkt, willen er wel aan denken, dat in ons land de invloed van Calvijn erg matig is doorgekomen en vele (de meeste?) ook der orthodoxe theologen zich van Calvijn's fijne theologische methode niets hebben aangetrokken. Het kerkvolk, dat „oude schrijvers" leest, pleegt Calvijn niet te kennen.

Dat Taffin niet toont b.v. de werken van de onstuimige evangelist Farel te kennen, ook niet die van De Brès, moet wel bevreemden. Je zou in deze een andere „gemeenschap der heiligen" hebben verwacht. Intussen zullen we het fijne van de zaak wel nooit te weten komen.

De zeer nauwe band met Calvijn geeft ons vrijmoedigheid om Taffin's theologie, die hij niet in samenhang, maar verspreid in zijn werken geeft, te presenteren in hoofdzaak volgens de gang van Calvijn's Institutie met dus als hoofdpunten: schepping, verlossing, heiliging, verheerlijking.

Wat hem in alle geval duidelijk met Calvijn verbindt, is de nadruk op de levende leer, die er hem toe brengt de levensleer, de ethiek te kiezen als toetssteen van het christenleven. Op die manier weet hij zowel de scholastiek als de mystiek buiten de deur te houden.

Dat is Taffin duur te staan gekomen, daar dat, zeker onder de invloed van o.a. de remonstrantse verwickelingen, hem naar sommiger besef in de buurt der genoemden heeft gebracht, zodat men de lectuur van zijn geschriften maar liever heeft nagelaten. Willem Teellinck is in gelijke verdenking gekomen, maar daar hij anders dan Taffin, later een meer „mystieke" koers kiest, is hij na een tijd van verwaarlozing weer acceptabel (en meer dan dat) geworden.

Na en met Calvijn moet een tweede naam worden genoemd, die van Theodorus Beza, Calvijn's opvolger. Tijdens zijn verblijf in Genève is er contact gemaakt en dat is gebleven, blijkens een uitvoerige briefwisseling. Maar die twee zijn het niet altijd eens geweest, al heeft Taffin zich nogal eens gewonnen moeten geven. Een simpele navolger van Beza is Taffin niet geworden. De afstand tussen die twee is aanzienlijk. Beza is de man, die zoals Melancton na Luther, als opvolger van Calvijn diens koers heeft menen te volgen, maar er in werkelijkheid een grote zwenking aan heeft gegeven. We doelen op de aanvaarding van de scholastieke methode, die aansluiting zoekt bij de Griekse filosoof Aristoteles en wel meent, dat enkel naar de vorm te doen, maar die miskent, dat daarmee in de theologie een intellectueel klimaat optreedt, dat kille gevolgen heeft.

Het eert Beza, dat hij er zeker iets van gevoeld heeft. Hij is onder de Gereformeerden (vrijwel?) de eerste die een commentaar op het Hooglied geeft, en daarmee moet bedoelen een warmere toon te en horen als tegenwicht tegen het opkomende gevaar. Dat is o.i. niet gelukt en deze delicate kwestie is open tot op deze In dit bestek kan er niet zo breed op worden ingegaan als zou zijn, maar het belang der zaak wil althans gesignaleerd zijn, tot de belanghebbenden eindelijk wakker worden en tot „nadere reformatie" ook in deze komen. Daar kan Taffin prachtig bij helpen, want hij behoort tot de eersten die het gevaar hebben gezien en ons helpen het te ontgaan.

Na en naast Calvijn en Beza moet een derde naam worden genoemd, die Taffin ook wel niet uitsprekt, maar die o.i. wel degelijk aanzienlijke betekenis voor hem moet hebben gehad. Het is Petrus Ramus, onder ons niet al te bekend, maar duidelijk een factor van betekenis in de vroege gereformeerde theologie. Ramus hoort tot de Hugenoten, hij is filosoof, maar wil ook theoloog zijn en hij is bekend geworden door zijn felle afkeer van de scholastiek en zijn voorkeur voor de praktijk. Door jeugdige overmoed en onderschatting van zijn opponenten heeft hij de eigen zaak veel schade toegebracht, maar velen heeft hij voor zijn visie gewonnen. Hij definieert de theologie niet zoals Beza c.s. als de wetenschap van de kennis(se) Gods, maar als die van een voor God eeuwig en gelukkig te leven. Beza heeft hem als een bedreiging gezien en heeft hem van de geneefse kathedraal weten af te houden. Maar voor velen heeft Ramus een verlossend woord gesproken. Geen wonder dat allen, die beducht zijn voor leerheiligheid, zich graag bij hem hebben aangesloten. Daar horen een aantal

Remonstranten toe, maar ook juist onder de Puriteinen is hij binnengehaald. William Perkins en Guillelmus Amesius horen daartoe en dat lijkt ons zoveel als een teken aan de wand.

Taffin noemt Ramus niet. In Heidelberg heeft hij hem kunnen ontmoeten, maar we zeggen in geen geval, dat hij een volbloed ramist is. In alle geval kan hij ons duidelijk maken, dat een pastor, die in zijn gemeente vooral een tekort aan echt christelijk leven opmerkt, zich tot een man als Ramus wel moet aangetrokken voelen.

Zoals te verwachten is staat Taffin dicht bij de genoemde Puriteinen. Perkins blijkt hem te kennen (ook omgekeerd?), Taffin's werken belevden in Engeland een ongewoon groot aantal drukken. De vraag naar de verhouding van Taffin's streven en het engelse is daarmee niet beantwoord. Een tijdlang heeft men bij ons gretig puriteinse boeken vertaald en gelezen. Duidelijke beïnvloeding van Engeland uit is bij Taffin niet aanwezig, het kan inzake de waardering van het gezin en de zondagsheiliging het geval zijn. Er zouden nog wel meer namen te noemen zijn die voor Taffin betekenis hebben gekregen. We besluiten hier toch maar met één enkele, nl. die van de Franse theoloog Jean de l'Espine (Spinaeus). We worden op dat spoor gezet door het feit, dat een tractaat van deze auteur sinds 1660 wordt ingebonden bij de uitgave van Taffin's *Boetvaardigheid*. Het wil een „onderwijzing” zijn die bedoelt vertroosting te geven in gewetensangsten. Het lijkt ons goed mogelijk dat Taffin-zelf in de latere jaren van zijn leven de vertaler van zijn werken op verwantschap heeft attent gemaakt.

Die indruk van minstens verwantschap wordt versterkt, als we op het hele werk van De l'Espine letten. De bij Taffin zo actuele thema's van nood en vervolging, die een verleiding tot afval inhouden, komen we ook bij hem tegen, met daarbij de afweer van weelderige kleding en dgl.

In 1624 is bij ons verschenen een vertaling van een werk van De l'Espine, waarvan het Franse origineel ons ontgaat, maar dat in vertaling wordt gepresenteerd als *Tractaat van Tgelove*. De nadruk die daarin wordt gelegd op de samenhang van geloof, liefde en hoop is geen andere dan die we bij Taffin ontmoeten, terwijl het nog meer frappeert dat ook De l'Espine uitvoerig ingaat op dat „kernstuk” van Taffin: de naastenliefde en het geven van „aalmoesse”. De l'Espine is in 1594 overleden, Taffin kan hem goed gekend hebben en het lijkt niet te stoutmoedig om aan te nemen, dat deze theoloog naast Calvijn wel eens het meeste voor Taffin kan hebben betekend (al blijft Petrus Ramus derde in het verbond).

5. DE STRUCTUUR VAN TAFFIN'S THEOLOGIE

We kennen verschillende structuren van theologie. Het maakt een groot verschil of we uitgaan van de mens in zijn gesteldheid en behoeften, om van daar uit op te klimmen tot God, dan wel of we God in zijn recht en belofte als uitgangspunt nemen.

Voor Taffin is dat geen dilemma. Hij gaat duidelijk uit van God in zijn overmacht. Dat sluit echter een bepaalde eigen betekenis van de mens niet uit, omdat zijn God hem insluit en hem niet de plaats van een nul aanwijst.

Taffin's hoofdwerk is dan ook een ethiek, een levensleer, die de wettige ontplooiing van het christenleven weergeeft. Dat geeft die mens geen autonomie, want het werk van de Heilige Geest komt erin tot gestalte. Die twee, de mens in zijn actie en de impuls van de Geest omvatten elkaar. Daarom worden God en mens niet in concurrentiepositie gezien (de mens als „stok en blok”, resp. een niets), maar in die van Schepper/schepsel, Vader/kind, de mens als „huisgenoot in God's gezin” en als partner in het verbond, dat God van zich uit aangaat.

Van Lodenstein heeft, sterk in de geest van De Labadie, gemeend de Schepper pas recht te eren door het schepsel zo laag mogelijk neer te drukken, door zich en zijn

gemeente in het gebed te presenteren als „mijertjens, mugjens" en nog wel minder. De bedoeling daarvan is al te duidelijk en er ligt een diepe tragiek in. Maar het doet aan onze schepping naar Gods beeld natuurlijk geen recht. We zijn wat anders dan die genoemde medeschepselen. Trouwens: Van Lodenstein weet ook wel beter, als hij die zo laag-neergezette mens dan toch maar afjaagt van het rustbed van een gemakkelijke lijdelijkheid en onmacht.

Deze gespletenheid, die tot dualisme dreigt te verworden, kent Taffin niet. Wat God samengevoegd heeft, wordt bij hem niet gescheiden.

Het gaat dus tussen God en ons om personen in relatie, zeer onderscheiden en toch zeer verbonden. De magistrale opening van Boek I van Calvijn's Institutie over de correlatie van het kennen van God en het kennen van onszelf moet Taffin sterk hebben aangesproken. Hij gaat tenminste dezelfde weg.

Een ander verschil in type van theologie is het al eerder aangeroerde: een theologie die het kennen (de kennis) van God voorop stelt, tegenover die andere, die het leven voor God als grondtoon kent. Men heeft dat niet bedoeld als principiële tegenstelling, maar daar is het vaak wel toe verworden. De Heidelberger Catechismus noemt het geloof *een kennis en een vertrouwen*. Hij bedoelt o.i. daarmee geen tweeheid, *maar samengevat als een kennend vertrouwen en een vertrouwend kennen*. Maar deze fijne samenhang is niet overal doorgekomen: waar de kennis voorop komt te staan, ontloopt men niet licht een zeker intellectualisme. Het boek van Hans Emil Weber: Reformation, Orthodoxie, Rationalismus tekent deze dreigende afgang, die tot de Verlichting overhelt. Aan de andere kant is evenmin te ontkennen, dat een consequent uitgaan van onze wil, onze keuze, pleegt uit te lopen op een practicisme, dat vlak en moralistisch kan ontaarden. Er komen dan pedante, hinderlijk zelfverzekerde christenen uit voort, die ook al weer verder op weg zijn naar de Verlichting dan ze vermoeden. Er loopt ook van het 'piëtisme" uit zo'n weg.

Taffin is practicus, voorstander van de benadering van het geloof vanuit de vruchten ervan. Maar hij is geen practicist. Hij ontkomt aan het gesignaleerde gevaar, doordat de voor zijn God levende mens zo door die God omvat wordt, dat hij nooit loskomt van diens kritische begeleiding. Zo verstaat Taffin het werk van de Heilige Geest.

De structuur van zijn theologie wordt daardoor bepaald. Ze berust op een kennen en vertrouwen in wederkerigheid. En de erkenning van de God voor wie men leeft, sluit weer in het herkennen/erkennen van de medemens om Zijnentwil.

Deze verbondenheid van God en Zijn mensen en wereld, gevoegd bij de zo positieve waardering van God's schepping en zo van zijn rijk geeft ons vrijmoedigheid om Taffin's theologie aan te duiden als in knop een „foederaal"-theologie, (= verbondstheologie) en zelfs een vroege elementaire vorm van een theologie van God's rijk. Het zij met nadruk herhaald: het zit nog in de knop en Taffin is er de man niet naar het vakmatig uit te werken.

Er is iets in hem, dat naar Coccejus uitziet, maar de structuur is bij hem nog zeer verschillend en onontwikkeld. De enkeling krijgt alle aandacht, maar is zonder de kerk niet levensvatbaar. Die kerk op haar beurt is hem een voorportaal van het rijk van God. De echte zin van het christenleven is in de kerk voor het rijk van God (wereld en naaste inbegrepen) te leven. Niet alleen in de Kenmerken, maar ook elders leeft een sterke eschatologische gestemdheid: kerk en rijk breken zich baan door alle tegenstand heen en de voleinding betekent zoveel als een theodicee. Als dat waar is (het zal wel tegenspraak uitlokken en dat is welkom), moet het wel bevreedmen, dat Taffin niet zijn voorgangers op dit spoor, zoals Zwingli, Bullinger, Ursinus en Olevianus volgt, die hem allen geen onbekenden kunnen zijn geweest en kunnen

hebben geïnspireerd. Maar omdat het bij hem alles maar heel aanvankelijk aanwezig is, meer intuïtief dan uitgewerkt, is die beïnvloeding o.i. daarom niet zo voor de hand liggend.

Deze oriëntatie betekent, dat Taffin, met het oog op het gekomen/komende rijk van God, dat hem tot theoloog van de hoop maakt, er niet aan kan denken, zijn God te verstaan vanuit een abstracte, tijdloze eeuwigheid, alsof hij het ingaan in tijd en ruimte zou schuwen. Integendeel: voor Taffin is hij veelmeer de Eeuwige, die zich openbaart in de tijd en de ruimte, die de tijd vult en met zijn mensen op weg is naar de Voleinding. Dat geeft de aangevochtenen, tot wie de „Kenmerken" spreken, de moed en kracht om te volharden. De woorden rijk en verbond, die voor Taffin zo belangrijk zijn, komen bij hem niet zó vaak voor (toch wel op vitale punten), maar uit rijk en verbond leven is dan ook wat anders dan erover praten. De geschiedenis van de foederaaltheologie is minder imposant dan mocht worden verwacht: wat ons betreft had Taffin er best wat meer uitwerking aan mogen geven, maar de zaak gaat hem ver boven de woorden uit.

Als Taffin die zevenvoudige dwazen, die wij zijn voorhoudt, dat hun leven in zichzelf geen zin heeft, kan hij ze uitnodigen wijs te worden in de schoot van kerk en rijk, want pas dát geeft het leven zin: je te weten gedragen door het heilsspoor, dat de Eeuwige door de tijd trekt om zijn mensen thuis te brengen.

Coccejus heeft Taffin evenmin gekend als diverse van zijn voorlopers. Jammer, want de eenvoud die we bij Taffin aantreffen steekt voordelig af bij de barokke periodisering en allegoriseren die Coccejus ten beste heeft en die de goede zaak die hij bepleit geschaad hebben.

Ook jammer dat de Voetianen de Coccejanen alleen met schrik en afkeer hebben zien opkomen en in hen een nieuw soort Remonstranten hebben willen zien. Ze hebben gevreesd, dat hun nadruk op verbond en rijk het souvereine in Gods verkiezen inkort en dat het leven in de tijd aan de „eeuwigheid" tekort doet. Dat is voor Coccejus al niet waar: de Eeuwige beheerst de tijd en blijft soeverein in de genade.

De Coccejanen van hun kant hebben het omgekeerde gevreesd (en dat heeft aanzienlijk meer grond). Raadselachtig, dat de twistende partijen een kleine eeuw nodig hebben gehad om elkaar enigszins te herkennen. En dat gebeurt dan juist in de personen van b.v. W. à Brakel, d'Outrein en Vitringa, allen practici. De ontknoping van deze tragedie lijkt Taffin's aanpak te rechtvaardigen: het leven uit verbond en rijk is wat anders dan er over discussiëren en het systematiseren. Het gaat erom het geloof „in het werk te stellen".

BEKNOPTE LITERATUURPGAVE

WERKEN OVER TAFFIN'S PERSOON EN WERK:

Chr. Sepp, Drie evangeliedienaren uit den tijd der Hervorming, Leiden, 1879, blz. 1-81.

Ch. Rahlenbeck, Jean Taffin, un réformateur beige du XVI siècle, in Bulletin de La Commission pour l'histoire des Eglises Wallonnes, II, 1887, p. 117-179.

C. Boer, Hofpredikers van Prins Willem van Oranje, Jean Taffin en Pierre Loyseleur de Villiers, 's-Gravenhage 1952 (Diss. Leiden).

A. Taffin de Vezon, Genealogie de la famille Taffin 1300-1926, Pau, 1928.

ACHTERGROND EN MILIEU:

LIVRE SYNODAL, contenant les articles résolus dans les Synodes des églises Wallonnes des Pays Bas, I, 1593-1685, La Haye 1896.

G. Moreau, Histoire du Protestantisme d' Tournay jusqu'd la veille de la révolution des Pays Bas, Bruxelles, 1962.

J. Decavele, De dageraad van de reformatie in Vlaanderen, Brussel 1975.

Een interessant pendant uit het duitse piëtisme:

Jan Olaf Riltgardt: Heiliges Leben in der Welt. Grundzüge christlicher Sittlichkeit nach Philipp Jakob Spener, Bielefeld 1978 (Arbeiten zur Geschichte des Pietismus, Bd 16).